Raigo Sõlg

Ahvist kodanikuks ... või vastupidi.

Matrix kirjastus

matrixkirjastustohot.ee
www.kirjastused.coiriAiiatrixkirjastus.html

kaane kujundus ja illustratsioonid: Andres Varustin

ISBN 9949-13-308-4

EESSÕNA ASEMEL

Mc elame väikeses riigis. Väike riik hoiab oma ideoloogiat endas, erinedes sellega uskudest ja ususektidest, mis ei tunne geograafilisi piire. Majanduslikus mõttes on väikesed riigid konkurentsi alus, eristudes piire mittetundvatest rahvusvahelistest monopolidest, mis, kogudes kapitali ja pakkudes "ühtset kaupa ja teenust", hävitavad nii riikide kui kodanike individuaalsuse ja identiteedi.

Suveräänse riigi rahval on loomupärane soov kaitsta ennast ja oma suveräänsust. Suveräänse riigi poliitikutel seda soovi olla ei pruugi - nemad suhtlevad ju omasugustega kogu maailmas ja tunnevad end kuuluvat maailma "poliitilisse monopoli", mis samuti ei tunne piire.

Monopolid ja impeeriumid põhinevad oma olemuselt religioossetel alustel, rahvusriigid ilmalikel. See tähendab, et "ülipeadirektorile" ja imperaatorile on võimu andnud taevas, rahvusriigi võimu ulatab selle kandjale kcelegeograafiaga piiratud rahvas, keda võib kutsuda ka riigi kodanikkonnaks.

Täna. Euroopa Liidu kui riigi künnisel, tuleb tõdeda, et paljud riikidevahelised lepingud on muundunud ja teised muundumas i i ik ideülesteks kokkulepeteks, mis võimaldavad kontrollida i ahvusriikide majandust ning seda, mis kunagi oli sise- ja välispoliitika.

Relvastuskontrolliga kehtestatakse olukord, kus kõik ühenduse riigid arvavad end täpselt teadvat, mis relvad on ülejäänutel. Lisaks luuakse rahvusvahelisi kiirreageerimisjõude, mis on uue struktuuri lahutamatu osa ja tegelikult ka edu pant. Tekkimas on järgmise põlvkonna impeerium või, kui soovite, siis pidevalt kasvava sõjakusega unitaarriik. Impeerium aga ei ole ilmalik; tema peab toetuma religioonile, mis saab olla tegelikult ainus, mis impeeriumisse kuuluvaid inimesi ühendab. Kõik on võrdsed (muidugi peale nende, kes on võrdsemad), liiguvad vabalt, vahetavad kaupu vabalt, räägivad ja tegutsevad vabalt, ent seda siiski kehtestatud piires. Ja kõik on kontrollitav, ennetatav; aruandlus altpoolt ja "absoluutne tõde" ülevaltpoolt on heaoluühiskonna lahutamatuks osaks.

Kui inimeselt on võetud identiteet, siis jääb temale usk, mis on riigist lahus ja pakub ka lohutust. Kirik on Jumalast, Riik veel suuremast Jumalast, kelle poole tänu bürokraatia kadalipule on hirm pöördudagi. Ja sellepärast pöördub kunagine kodanik, kes nüüd on vaid riigialam, päeval, mil valitakse uusi juhte, pigem usu ja oma mõttejäänuste kui valimisjaoskonna poole. Ta ei pea võimalikuks, et nii suurt jumalat kui Riik saab valida. Kodanik temas on varjusurmas, jäänud on vaid väike inimene.

Täna on meie otsustada, kas me laseme kodanikul endas surra või äratame ta ellu, elustades sellega ka vabaduseaate ja oma riigi.

Teosega tutvunud radikaalid

Loomulikult on soovitav iga üksikisiku heaolu,
kuid sellest imelisem ja jumalikum on
rahva ja riikide heaolu
(Aristoteles) **[3,** lk 41]

SISSEJUHATUS

Me oleme harjunud kuulma, et maailmas toimub demokraatia võidukäik, mis tähendavat, et üha enamates ja enamates riikides võetakse omaks parim riigi korraldamise viis, mille inimene on suutnud välja mõelda. Demokraatia ülistamisega oleme jõudnud lausa nii kaugele, et oleme valmis demokraatiat ja "vabadust" vajadusel kasvõi relvade toel leistessc, ebademokraatlikesse riikidesse viima. Ka minule on aastaid püütud sisendada, et ma elan kõige paremini korraldatud ühiskonnas, mis just tänu oma demokraatlikule korraldusele tagab kõigi kodanike kaasatuse riigijuhtimisse ja mis kõige paremini suudab riigi arengus arvestada kõigi kodanike huvidega.

Kui nii, siis miks ikkagi tunnevad paljud demokraatlike riikide kodanikud, et nad on riigijuhtimisest kõrvalejäetud? Miks tunduvad riiki pahatihti juhtivat need, kes teevad seda enda, mitte riigi huvidest lähtuvalt? 1'aljude kodanike arvates on nende ainus võimalus riigijuhtimises kaasa rääkida nende õigus käia perioodiliselt valimas esinduskogusid, et seejärel laas leppida tõsiasjaga, et hoolimata kodanike seisukohtadest lähevad asjad i ligis omasoodu ning valituks osutuvad ühed ja samad inimesed; ka need. kelledest paljud juba varemalt kodanike hukkamõistu on pälvinud. Kõige •.ellega kaasneb kodanike võõrandumine poliitikutest (mitte riigist, nagu ma juba selle raamatu 1. osa 1. peatükis välja toon) ning see tendents •.iiveneb üha.

Meile öeldakse, et kõik see on demokraatia loomulik ja paratamatu kaasnähtus. Mind see ei rahulda, sest kui millegi "loomulik ja paratamatu" kaasnähtus on rida negatiivseid asjaolusid, tuleb püüda leida viga süsteemis ja see kõrvaldada, mitte aga viga eirates jätkuvalt kuulutada, et hoolimata vigadest on tegemist parima valitsemiskorraga. Kuulutades olemasoleva parimaks, võtame endilt osa mõtlemisvõimest ja ning kaotame soovi püüelda edasi (või miks ka mitte tagasi), millegi parema suunas.

Kui tegemist oleks tõepoolest parima valitsemiskorraga, siis miks näiteks Aristoteles, kelle mõtteid selles raamatus nii mitmeski kohas kohata võib, just vastupidist väitis? Miks ikkagi leidis ka meie oma rahvuslik au ja uhkus Anton-Hansen Tammsaare põhjuse ironiseerida toonase demokraatliku riigikorralduse üle. kuigi samas aimatavalt loobudes võitlusest "süsteemi" vastu.

Kas pole me mitte liialt suure vaimustuse ja õhinaga visanud prügikasti kõik teised, alternatiivsed lahendused, ning asunud kuulutama uut religiooni - demokraatiat - ning selle alaliiki - esindusdemokraatiat - dogmadena? Tegemist oleks justkui millegi sellisega, mille vastu vaidlemine oleks tänapäeval juba taunitav. Kas tõesti ei olda valmis taas pöörama oma pilku teistele riigiteooriatelc ka siis, kui ollakse endale tunnistanud demokraatia kriisi?

Et ennetada demokraatia kaitsjate vasturünnakut juba enne sõja väljakuulutamist, rõhutan kohe, et selle raamatu eesmärk ei ole demokraatia kui riigi valitsemise vormi kriitika. Ülal said esitatud vaid mõned neist paljudest küsimustest, mis aastatega on kogunenud ja oodanud põhjalikumat vastamist. Just kõigile sellistele küsimustele vastamise ja sellealase diskussiooni alustamiseks (lõplikud vastused jäävad paraku oma järge ootama) kirjutasin oma magistritöö "Kodanikust ja kodanikeriigist", millel põhineb ka teie käes olev raamat.

Millest aga alustada sellise teema uurimist? Siinkohal osutas mulle hindamatu teene filosoof Rene Descartes, kes kasutas oma eksistentsialismi alastes arutlustes välistamise meetodit, püüdes kõrvale jätta kõik need asjaolud, milles tal võis olla põhjust kahelda. "Niisiis eeldan, et kõik, mida ma näen, on võlts; usun. et mitte miski sellest, mida valelik mälu esile toob, pole kunagi eksisteerinud; meeli ci ole mul üldse; keha, kuju, ulatus, liikumine ja koht on kimäärid", kirjutas Descartes **[6].***

Paljud tänapäeva teoreetilised käsitlused luuakse nii, et võetakse enesestmõistetavaks aluseks juba väljatöötatu ja püütakse sellele lisada uudseid momente. See lähenemine halvab paljusid õpilasi ja teadlasi, kes, selle asemel, et püüda vaadata asjadele uue pilguga, loevad läbi hulganisti teoreetilist kirjandust ning hakkavad seda usinasti ellu viima või püüavad oma "teadustöödes" olemasolevat vaid nüanssidega rikastada.

Selline poolik käsitlus ei võimalda leida probleemi olemust ega ka probleemi lahendada. Millelegi alternatiivi pakkumiseks tuleb esmajoones kritiseeritav kõrvale jätta ning liikuda loodava käsitluse algmomendi leidmiseks tagasi probleemi tekke eelsesse arengufaasi. Nii lähenedes võime mingi teema üle arutleda ja heita alles pärast mingi tulemuseni jõudmist pilgu ka olemasolevatele teooriatele. Siis näeme, kas oleme oma kriitilise analüüsi tulemusena jõudnud samade järeldusteni kui olemasolevad ja sageli pimesi omaksvõetud teooriad või on valitsevad seisukohad meie arvates tõepoolest väärad.

Nii. kasutades Dcscartesi metoodika teatavat analoogiat, püüdsin ka enda püstitatud küsimuste jadale vastuse leidmiseks minna kõigepealt n-ö juurte juurde ja unustada teadmised "headest" ja "halbadest" riigivalitsemise vormidest. Mis sellisel lähenemisel alustoena alles jäi, oli riik ise - iga valitsemisvorm eeldab ju riigi olemasolu - ning riigi olemise põhialus - kodanik. Kas pole just väärastunud kodanikukäsitlus see, millest paljud kaasaegsete ühiskondade hädad alguse saavad? Kas ühtede kodanike võõrandumine teistest kodanikest ei ole tingitud just sellest, et lähtuvalt kaasaegsetest teooriatest jagatakse kodakondsust mõtlematult ja tingimusi esitamata ka neile, kes sellist tiitlit ci vääri? See aga ehk omakorda põhjustab ehk selle, et riiki juhtima võivad pääseda need, kes küll omavad selle riigi kodaniku passi, kuid kes tegelikult ei vasta kodanikuks olemise sisulistele nõuetele. Kui nii. siis olekski tuvastatud konflikti tekkimise alus, viga *süsteemis,* mille kõrvaldamisele oma edasine tähelepanu suunata.

Nii seadsin eesmärgiks analüüsida Eesti Vabariigi õigusaktide näitel

' Siin ja edaspidi võib tsiteeritava allika leida raamatu lõpus esitatud allikmaterjalide loetelust. Nurksulgudes toodud number viitab allika järjekohale nimistus *(Awori mürklis).*

küsimuse selliselt püstitamise asjakohasust. Eesti Vabariigis kehtib terve hulk seadusi, mis ühel või teisel viisil kodaniku instituuti käsitavad ja millede lugemisel nende koosmõjus tekib rida küsimusi selle kohta, et milline ikkagi on kodaniku käsitluse tervik (kui see üldse olemas on) ja miks üks või teine üksikküsimus on lahendatud just sellisel kujul. Kahtlemata ei saa põhjenduseks olla viide mingile riigiüleselc õigusaktile või rahvusvahelise organisatsiooni seisukohale. Loodan, et igale õiguslikule lahendusele leidub veenev põhjendus, mille õigsuses ka lahendi pakkuja ise veendunud on. Ja seni, kuni sellised põhjendatud seisukohad ei ole veenvad või avalikult teada, on mul õigus neid võimalikke veendumusi ise selgitada ning vajadusel ka kritiseerida.

Just Eesti Vabariigi õigusaktide analüüsile ning n-ö tõelise kodaniku määratluse leidmisele pühendan selle raamatu esimese osa "Kodanik". Kui püstitatud kahtlustel on alust ja selle tunnistamisele peaks järgnema soov kodakondsuse instituudi muutmiseks, langeb terve rida sissejuhatuses esitatud probleeme iseenesest ära. Raamatu teises osas "Kodanikeriik" püüan näidata riigi toimimise olulisemate institutsioonide näitel, kuidas võiks toimida riik, mida juhivad *tõelised,* senisest rangematele nõuetele vastavad kodanikud.

Leian, et selle raamatu näol on tegemist peamiselt filosoofilise uurimusega, kuigi siin on ka nii õiguslikku kui otseselt poliitilise kultuuri ja kultuurituse analüüsi. Uurimus on eelkõige kontseptuaalne püüd leida riigi toimimise ideaal kaasaja tingimustes, arvestades võimaluse korral ka juba olemasolevat õiguskorda. Õiguslik käsitlus seaks analüüsile omad selged piirid, sest kehtivat õigust analüüsides ei saa endale lubada kaugenemist teatavatest omaksvõetud kaasaegsetest põhimõtetest, õigusaktide hierarhiast tulenevast riigi kohustusest rahvusvaheliste lepingute järgimisel ning põhilistest õigusteooriatest ja nende arengutest kaasajani. Ometi on kaugenemine praegu valitsevatest teooriatest vajalik, sest ilma selleta muutuks võimatuks kasutada René Descartes! ülalviidatud metoodikale analoogilist käsitlust. Kiindumus kaasaegsetesse teooriatesse võiks liialt pärssida vaba mõtlemist.

filosoofiline lähenemine andis mulle kodanikuvabaduse pakkuda riigile midagi sellist, mille suhtes minus endas on kujunenud välja veendumus; **mis** ehk ei olegi tegelikult mitte niivõrd uus, kui just unustatud vana.

kuid mille "pakkimine uude kuube" võib aidata kaasa omaaegsete suurte mõtlejate (isegi, kui kaasajal neid selleks pidada ei taheta) ideede taaselustumisele kaasaegses vormis.

Ja nüüd vabastagem vaim kammitsaist ning alustagem teekonda mõiste *kodanik* olemuse lahtimõtestamisest kodanikeriigi toimimise põhimõtete juurde.

Ja nüüd vabastagem vaim kammitsaist

1 KODANIK

/./ Kodakondsuse olemus ja regulatsioon Eesti õiguses

Kodakondsus on teatav riigi ja inimese vaheline suhe, mis seob inimese tihedalt riigiga. Nagu enamik suhteid, eeldab ka see mõlemapoolseid õigusi ja kohustusi, mis ideaalis võiksid olla tasakaalus ning tagada vastastikuse kasu ja rahulolu. Kodakondsus on aga midagi enamat kui selline riigi ja inimese suhe, mis on vajalik igapäevaste probleemide lahendamiseks. Kodakondsus ei ole seotud riigi haldusfunktsioonide täitmisega, mis inimese, ka mittekodaniku jaoks avaldub haldusmenetlusc käigus teatavate õiguste või kohustuste omandamisega. Samuti ci seondu kodakondsus õigusvastase tegevusega, kus riik piirab inimese õigusi või ka vabadust, et karistada teda õigusnormide rikkumise eest. Neis suhetes on riigi ja inimese suhe teine - riik on neis suhetes inimese jaoks kõrvaline; riik võib inimest abistada või ahistada, kuid teadlik teineteise jaoks ja hüvanguks tegutsemine ci ole siin esikohal. Neis suhetes ei ole kodakondsuse institutsioonil mingit tähendust.

Kodakondsust iseloomustavad inimese erilised õigused ja kohustused, mis loovad teistsuguse suhte inimese kui kodaniku ja riigi vahel. "Põhiseaduse Juriidilise Ekspertiisikomisjoni Lõpparuandes" on kirjas: "Kodanikuõigused on õigused, mille kandjateks on ainult Eesti kodanikud. Kodanikuõigused tulenevad eelkõige põhiseaduse sätetest, kus on kasutatud

terminit "Eesti kodanik". Säärasteks säteteks on põhiseaduse § 30, § 36 lõiked 1 ja 2, § 42, § 48 lõike 1 teine lause ja 54 lõige 2. Põhiseaduse § 13 lõike 1 teine lause viitab formuleeringuga "oma kodanikke" samuti Eesti kodanikele, sisaldades seega kodanikuõigust. Väljaspool põhiseaduse teist peatükki on peamisteks kodanikuõigusteks põhiseaduse § 57 lõige 1 ja § 60 lõige 2" [9]. Kui vaatame nende sätete sisu, näeme, et need räägivad osalemisest riigijuhtimises, seda nii valimiste kui riigivõimuorganites tegutsemise kaudu (§ 30. § 48 lõike 1 teine lause, § 57 lõige 1 ja § 60 lõige 2), riigikaitsekohustusest (§ 54) ja kodanike erilisest kaitstusest teatavates valdkondades (§ 13 lõike 1 teine lause ning §-d 36 ja 42). Neist sätetest tulenevalt võib olulisemad kodaniku õigused ja kohustused esitada järgmiselt:

1) õigus valida;
2) õigus olla valitud;
3) riigikaitsekohustus.

Õiguse valida ja õiguse olla valitud võib koondada ka üheks õiguseks, nimelt õiguseks osaleda riigijuhtimises. Edasise käsitluse huvides on siiski mõistlikum need õigused lahus hoida.

Võib tunduda, et nimetatud õigused ja kohustused käivad ainult kodaniku kohta ning riigil õigusi ja kohustusi ei olegi, ent vaadakem lähemalt. Ühelt poolt said ülal nimetatud konkreetsed sätted, milles nähakse ette kodanike eriline riigipoolne kaitse. Teine riigipoolsete kohustuste kogum selgub aga siis, kui püüame mõista riigi olemust. Riiki võiks lihtsustatult määratleda kui tema kodanike omavahelist kokkulepet delegeerida teatavate ühiste huvide eest seismine üksikisiku tasandilt ühisele, kollektiivsele tasandile. Riik kui kodanike kollektiivne institutsioon peaks seisma isikute selliste huvide eest, milles nad üksinda või väikeste rühmadena hätta võiksid jääda. Nii mõeldes võiks öelda, et kodaniku õiguste ja kohustustega kaasnevad riigi õigused ja kohustused, sest riik kui kodanike kokkuleppele tuginev institutsioon kannab kõigi kodanike õigusi ja kohustusi nende kogumis ning seega on riigi kohuseks ja iga kodaniku ootuseks see, et ka teised kodanikud kasutaksid oma õigusi ja täidaksid oma kohustusi. Iga kodaniku õigusele vastandub seega leiste kodanike (ja nende kogumina riigi) kohustus tagada temale tema õiguste kasutamine. Nii haakuvad iga kodaniku õigused ja kohustused leiste kodanike õiguste ja kohustustega ning seeläbi luuakse riigi õigused

ja kohustused kui kodanikevahelised õigused ja kohustused.

Seda väidet võiksid ehk vaidlustada mõned postmodernistliku kodanikuühiskonna teooria arendajad põhjusel, et tänapäevases ühiskonnas ei pruugi kodanike vastastikused õigused ja kohustused haakuda riigi kui institutsiooniga. Nii püüab näiteks Keith Faulks tõestada, et "'globaliseeruminc seob kodakondsuse ja riigi teineteisest lahti samamoodi nagu see on teineteisest lahti sidunud kodakondsuse ja rahvuse" [16, lk 54]. Selline seisukoht saab kujuneda ainult siis, kui kodaniku ja riigi vahelist suhet käsitatakse täiesti uut moodi, jättes tervikuna kõrvale algse kodakondsuse tähenduse. Ma küll mõistan mõnede kaasaegsete sotsiaalteadlaste muret, et üha suurenev migratsioon ning konservatiivne lähenemine kodakondsusega seonduvatesse küsimustesse võib põhjustada riigijuhtimisest cemaletõrjutud mittekodanike hulga kasvu, kuid kuidagi ei saa tolereerida seda, kui kodakondsuse käsitluse senisest veelgi liberaalsemaks muutumise tõttu kannatavad riigi kui terviku huvid. Kodakondsuspoliitika liberaliseerimi.se pooldajad käsitavad kodakondsust kui midagi, mis on iseenesest inimesega seotud. See justkui tähendaks, et iga inimene peab olema ka kodanik. Milleks siis aga üldse eraldiseisev kodakondsuse institutsioon, kui see kattuks näiteks inimese või riigi elaniku mõistega?

Kodakondsust ei ole ajalooliselt ega ka klassikalistele õigustcooriatelc tuginevalt võimalik vaadelda väljaspool riiki. Kodakondsus tekkis seoses riigi arenguga ja on riigiga lahutamatult seotud. Kui kaob riik, kaovad ka selle riigi kodanikud selle sõna klassikalises mõttes. Samuti võiks küsida vastupidi - kas kodanike kadumisega saab riik lakata olemast? See oleneb sellest, kas me mõistame riiki kui formaalset moodustist või anname sellele ka kindla sisu. Esimesel juhul võiks riik ka kodaniketa eksisteerida, sest alati võib esile kerkida keegi, et täita ülesandeid, mis ei ole jõukohased üksikutele inimestele. Olemata riigi kodanik, võiks ta riiki juhtida aga mitte riigi ja tema kodanike üldise heaolu saavutamiseks. Kui aga käsitame riiki sisulises plaanis ning loeme üheks oluliseks riigi osaks ka selgepiirilise, selle riigi moodustanud kodanikkonna olemasolu, kes riiki juhib ja kaitseb, ei saa me riigist pärast kodanikkonna hägustumist või kadumist enam rääkida. Olenevalt sellest, kumma võimaluse inimene enda jaoks valib, saab ta endale mõttes anda vastuse ka küsimusele, kas okupeeritud riiki, kus näiliselt ehk isegi formaalne kodanikkond säilitatakse, saab lugeda riigiks või mitte.

Eelpool viitasin moodsa kodanikuühiskonna teooriatele, kus kodakondsust püütakse vaadelda riigist lahus. Milleni see viia võib või viinud on, näitan käesoleva peatüki lõpus pärast seda, kui esile on toodud mõned kontseptuaalsed kodakondsust puudutavad sätted Eesti õigussüsteemis. Hetkel püüan aga lahti mõtestada kodakondsuse sisu, et võimalikult lihtsalt suhestada omavahel riik kui ühiskonna korraldamise mehhanism ja selles riigis elavad inimesed. Selleks tuleb mõelda kodanike õiguste ja kohustuste tähenduse peale.

Õigus osaleda riigijuhtimises ja teisalt kohustus riiki kaitsta iseloomustavad ideaalset kodanikku riigi (võib ka öelda, et teiste kodanike) seisukohast - kodanikule võib kindel olla. Kodanik oma õiguste ja kohustuste kandjana peab andma teistele kindlustunde, et temale võib usaldada riigi juhtimise ning temalt võib eeldada riigi ja kaaskodanike hüvanguks tegutsemist. Nii oleme saanud kodaniku ja kodakondsusega seotud esimese teesi, millest paljud järgnevates peatükkides esitatud mõtted lähtuvad.

Teise sellise teesi võib konstrueerida teatava loogilise tuletisena eelmisest. Väitsin, et kodanikku peaks riigi poolt vaadatuna iseloomustama see, et kodanikule võib kindel olla. Aga mis sellise veendumuse kujundab? Igapäevases elus puutume pidevalt kokku võhivõõraste inimestega ja teeme nendega tehinguid. Näiteks, ma lähen panka, et sõlmida pangaga lepingut, ning kirjutan minule täiesti võhivõõra pangaesindajaga alla paberitele, mis puudutavad minu isiklikku raha. Mul ei ole mingit põhjust usaldada seda võhivõõrast inimest peale ühe - ma tean, et kui meievahelist lepingut ei täideta, vastutab minu ees seaduste ja panga reeglistiku kohaselt pank ning samuti panka esindav isik. Minu usaldus tugineb seega sanktsiooni võimalusele lepingu rikkumise eest. Ehk on see nii ka kodaniku ja riigi või kodaniku ja teiste kodanike vahelistes suhetes?

Kodanikuks olemine annab võimaluse koos teiste kodanikega ühiselt kujundada riigi ja ühiskonna arengut, lähtuvalt (esialgu hüpoteetilisest) üldisest huvist. Sellise võimaluse kasutamisel on aga ka oma hind - kohustus kaitsta riiki. Selle all mõeldakse kodaniku valmisolekut võidelda ohu korral riigi ja selle elanikkonna eest. Mõistmaks selle kohustuse

olemust, võiks püüda aru saada, mida selline kohustus laiemalt tähendab ning mis on need asjaolud, mis riigi ja selle elanikkonna ohtu seada võivad. Riigikaitse vajadus võib tekkida ja paljudel juhtudel tekibki siis, kui riigi areng, tema kodanike väljendatud soovide elluviimine või nendega mittearvestamine on viinud riigi olukorda, kus seda rünnatakse. Rünnak on sel juhul riigi ja kodanikevaenuliku poliitika elluviimise tagajärg. Nn mõeldes võime riigikaitsekohustusc sisu selgemalt siduda õigusega riiki juhtida - selles seoses tähendab riigikaitsekohustus kodaniku yitliDisolckui QJIULiegude e_est_vastutada. See tähendab, et kodanik võib küll osaleda riigijuhtimises, kuid see, mis võiks tekitada teistel kodanikel ja kodanikeks mitteolevatel elanikel usku selle kodaniku tegevusse, on teadmine, et ta on valmis oma tegevuse eest vastutama, vajadusel isegi relvavõttlussc astudes.

Vaatame nüüd, mida ütlevad kodakondsuse institutsiooni kohta Eesti seaduste sätted.

"Kodakondsuse seaduse" § 2 lõike I punktis 1 sätestatakse: "Eesti kodakondsus omandatakse sünniga /—/" [26], See haakub "Eesti Vabariigi põhiseaduse" §-ga 8, milles sätestatakse: "Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt. Igaühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele

Eelpool nimetatud kodanikuõiguste ja -kohustuste põhisisu on esitatud mitmetes Eesti Vabariigi seadustes. Üldine kodanike valimisõigus tuleneb põhiseaduse §-dest 56 ja 57:

"§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

1) Riigikogu valimisega;

2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. /—-/".

Kodaniku eksklusiivne õigus saada Riigikokku valitud tuleneb põhiseaduse § 60 lõikest 2 ja "Riigikogu valimise seaduse" § 4 lõikest 4: "(4) Kandidcerimisõigus on Eesti kodanikul, kes kandidaatide registreerimise viimaseks päevaks on saanud 21-aastaseks" [39]. Sellega haakub ka kodanike õigus töötada riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnikuna, m j s tuleneb põhiseaduse §-st 30 ja on täpsustatud "Avaliku teenistuse seaduse" § 14 lg-s 1: "(1) Riigi- või kohaliku omavalitsuse

ametnikuna võib teenistusse võtta 18-aastaseks saanud vähemalt keskharidusega teovõimelise Eesti kodaniku, kes valdab eesti keelt seadusega või seaduse alusel sätestatud ulatuses" [5].

Viimatinimetatud "Avaliku teenistuse seaduse" sätte juures tahaks veel kord juhtida tähelepanu teesile, et kodaniku suhtes tekitab usalduse tema valmisolek vastutada. Just see tees saaks olla ka põhjenduseks "Avaliku teenistuse seaduse" § 14 lg-s 1 esitatud regulatsioonile, mis annab riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikuks olemise võimaluse just kodanikele.

Põhiseaduse §-s 124 on sätestatud kodanike üldine riigikaitsekohustus, mida täpsustavad "Kaitseväeteenistuse seaduse" § 3 lõiked 1 ja 2:

"(1) Meessoost Eesti kodanik on kohustatud teenima kaitseväes - täitma kaitseväeteenistuskohustust.

(2) Aja kestel, mil kodanik on kohustatud täitma kaitseväeteenistuskohustust, on ta kaitseväekohustuslane. Eesti kodanik on kaitseväekohustuslane 16. kuni 60. eluaastani, kui teda ei ole käesolevas seaduses sätestatud alustel ja korras kustutatud kaitseväekohustuslaste registrist" [22].

Nägime, et "Kodakondsuse seaduse" üldrcgulatsiooni järgi omandatakse Eesti kodakondsus reeglina sünniga. See tekitab seoses kodakondsuse olemuse lahtimõtestamisega küsimuse, et kuidas vastsündinud laps võiks kanda oma kodanikuõigusi ja täita kodanikukohustusi. Seadusest saame teada, et ei saagi - ta on küll kodanik, kuid kodanikuõiguste ja -kohustuste omandamiseks peab ta jõudma teatavasse ikka, mis erinevates seadustes erineb. Kuidas on aga võimalik, et riigis on suur hulk kodanikke, kellel (egclikult ei ole ühtegi kodanikuõigust ja -kohustust? Miks me nende puhul üldse kodaniku nimetust kasutame?

Millegipärast on kaasajal hakatud pidama loomulikuks seda, et iga inimene on ka kodanik. See on justkui inimõigus. Kodakondsuseta inimesed tekitavad paljudes teistes probleemi, mis vajab lahendamist kasvõi kodakondsuse sunniviisilise andmise läbi. Selles protsessis ei mõelda aga sellele, et milleks siis üldse kodakondsuse institutsioon, kui kodanikuks olemine on inimese loomupärane õigus ja kohustus? Siis muutub kodakondsus inimese määratluse osaks ning lakkab iseseisva institutsioonina üldse olemast, sest eelnevalt teesidena välja toodud" eeldused kodaniku suhtes enam ei kehti. Ma ei ole kindel, et kõik inimesed

oskavad riiki juhtida. Ma ei ole kindel ka selles, et nad on kõik suutelised vastutama riigijuhtimises tehtud vigade eest. Seega ei saa kodakondsuse andmise kriteeriumide pehmendamine olla kuidagi riigi ja seega ka kodanike kogumi tervikliku ja positiivse arengu huvides.

Praegu on laia kodanikeringiga demokraatlikes süsteemides tendents selles suunas, et kahaneb valijateks olevate kodanike usaldus riiki juhtivate kodanike vastu, mis omakorda toob kaasa huvi kahanemise valimistel osalemise vastu. See on põhjustanud diskussiooni võimalikust demokraatia kriisist. Kas pole aga üks võimalik probleemi põhjus selles, et kodanike ring on aetud mõttetult suureks ning sinna on kaasatud ka neid, kes ei suuda kanda kodanikuõigusi ja -kohustusi? Austria majandusteadlane Joseph Alois Schumpeter on klassikalise demokraatiakontseptsiooni kriitikas öelnud järgmist: "Tavaliselt asetuvad suured poliitilised küsimused tüüpilise kodaniku hingeelus kõrvuti selliste vaba aja huvidega, mis pole tõusnud hobide tasemele, ja süüdimatu vestluste teemadega. Need asjad tunduvad nii kauged; nad ei sarnane üldse äriliste ettepanekutega; ohud ei pruugi üldse materialiseeruda ning isegi kui nad peaksid seda tegema, ei pruugi nad osutuda nii väga tõsisteks; tuntakse end liikuvat fiktiivses maailmas" [41, lk 75]. Kuigi Schumpeter ei kirjuta kodakondsusest, vaid demokraatiast, on tema öeldu siiski selle raamatu jaoks sobiv, sest kodanike võime, tahe ja oskus juhtida oma riiki on siin kahtluse alla seatud. Kas kaasaja riigijuhtimise probleemi - valitsejate mitteusaldatavuse - tegelik olemus võiks peituda selles, et kodanike ringi on kaasatud ka need, kes sinna kuuluma ei peaks; need, keda teised kodanikud ci usalda või kes ei hooli piisavalt riigijuhtimise küsimustest? Tundub, et nii võib see olla. Aga kus tehti viga? Kuidas eristada neid, kes peaksid kuuluma kodanike ringi, nendest, kes sinna kuuluma ei peaks?

1.2 Inimene kui potentsiaalne kodanik

Tõenäoliselt oleme teiega ühte meelt selles osas, et kodanikuks olemise üheks eelduseks on inimeseks olek. Seda kinnitab ka "Eesti Vabariigi põhiseaduse" § 8 esimene lause, milles sätestatakse: "Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt /---/" [9]. Mõiste *laps* seondub selgelt vaid inimesega. "Kodakondsuse seadust", mis lisab muid kodakondsuse omandamise aluseid, saab samuti vaadelda vaid kui inimeste kohta käivat. Võiks küsida, et miks ma üldse arutlen nii ilmselgel teemal. Aga arutlen ma seetõttu, et õigusloomes kehtib oluline põhimõte, mille kohaselt peavad õigusaktis olema määratletud kõik keskset tähendust omavad mõisted, et seaduse kohaldajatele anda selge juhis mõiste sisu tõlgendamiseks. Kui me soovime kodanikuks olemise siduda inimeseks olemisega, peaks meil olema selge, kes on inimene. Inimese mõistet õiguslikus tähenduses kasutatakse paljudes seadustes ja muudes õigusaktides otse, teistes kaudselt, sest kõik õigusaktid loovad teatavatele inimrühmadele õigusi või kohustusi. Mitte ühestki neist õigusaktidest ei leia me aga õiguslikku määratlust, mis ütleks, kes on *inimene.*

"Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon" [20], mis on inimese põhiõigusi ja -vabadusi sätestav keskne õigusakt, jätab samuti lahti seletamata nende õiguste ja vabaduste kandja ehk inimese. Kuidas me saame selles dokumendis sätestatu ellu viia, kui me ci mõista üheselt', millest, või õigemini kellest käib jutt? Mis takistab meid määratlemast

mõistet *inimene'?* Tõenäoliselt see, et asjasse süüvides mõistame me inimest ääretult erinevalt, ehkki esmapilgul tundub, et vaevalt meie arvamused võiksid sellises küsimuses lahkneda.

Inimene /—/ on kõrgeima arengutaseme saavutanud organism Maal, mõistuse ja artikuleeritud kõne võimega ühiskondlik olend, kes on suuteline tööriistu tootma ning nende abil keskkonda mõjustama ja muutma

ENE-s määratletakse inimest järgmiselt: "Inimene /-—/ on kõrgeima arengutaseme saavutanud organism Maal, mõistuse ja artikuleeritud kõne võimega ühiskondlik olend, kes on suuteline tööriistu tootma ning nende abil keskkonda mõjustama ja muutma" [19]. Sellisest määratlusest võibki selguda tõsiasi, miks inimese mõiste on senini õiguses määratlemata. Kui kõik ülalnimetatud inimeseks olemise nõuded peavad olema vastuvaidlematult täidetud, et olendit nimetataks inimeseks, siis võib küllalt lihtsalt leida õigustusi erinevate inimrühmade inimese mõiste alt väljaarvamiseks. Sellise mõiste alla ei pruugi mahtuda näiteks vaimsete või füüsiliste puuetega inimesed, sest nende puhul jääb täitmata mõni oluline inimeseks olemise eeldus. See omakorda võib viia küllalt omapäraste teooriate tekkeni ning ebameeldivate pretsedentide loomiseni.

Seega ehk ongi inimese määratlematus õiguses eelkõige pragmaatiline ning pigem eelistatakse probleemist mööda vaadata. Ometi ei saa see vastus rahuldada, sest kui soovida lahti mõtestada seda, kes saab ühiskonnas olla kodanik, oleks loomulik, et vastus tuleks leida ka esimesele küsimusele: kes on see, kes saab olla potentsiaalne kodanik ehk siis inimene, kellel lisaks inimese tunnustele oleks midagi, mis võimaldab tal olla riigi täisväärtuslik kodanik. Veelgi enam, inimese määratlus võiks aidata meil lahendada selliseid aktuaalseid probleeme nagu eutanaasia, abort või surmanuhtlus, võimaldades alati küsida: kas see, kelle me surmame, on inimene? Vaadates veel kord eeltoodud inimese määratlust ENE-s, võiks kõigil juhtudel üheks vastuse variandiks olla: ei, vastavalt sellisele määratlusele ei ole see inimene.

Tõe huvides tahaksin puudutada veel üht inimesega, õigemini inimõigustega seonduvat probleemi, sest see on oluline kodaniku edasise käsitluse mõistmisel ning kodanike ringi piiritlemisel. "Eesti Vabariigi põhiseaduse" §-s 12 sätestatakse: "Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, /---/, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu" [9]. Sõna *kõik* all mõeldakse siin ilmselt inimesi, sest edaspidine omaduste loetelu kirjeldab just inimest. Sellega on justkui selgesõnaliselt kirja pandud inimeste võrdsuse põhimõte ja sellest võiks ju siis tuletada ka väite, et kõik inimesed peaksid olema kodanikud. Aga kas inimesed on võrdsed? Kas sellisele sättele tuginedes võiks öelda, et püüdes piiritleda kodanikuks olemise eeldusi kohtleksime inimesi ebavõrdselt ning seega rikuksime seadust?

Huvitav on tõdeda, et kui põhiseaduse paljudes sätetes räägitakse seadusest kui õigusakti üldmõistest (näiteks põhiseaduse § 3) või vähemalt kui parlamendi vastuvõetavast õigustloovast aktist (näiteks põhiseaduse § 32), siis millise tähenduse on *seadus* omandanud selles sättes? Ta ei saa olla õigusakti üldmõisteks, sest siis oleks paljud õigusaktid selle põhimõttega vastuolus. Igal inimesel ei ole ju võimalik kasutada ühest või teisest seadusest tulenevaid õigusi, kui ta ei vasta konkreetses seaduses sätestatud tingimustele. Mõelgem aga nii, et ehk on *seadus* selle sätte tähenduses hoopis iga konkreetne õigusakt see, kellel on võimalik selle seaduse alusel mingeid õigusi omandada, saab neid õigusi taotleda ja kasutada teiste samasse klassi kuuluvate isikutega võrdsetel alustel. Kasutasin sihilikult sõna *klass,* sest tundub, et seadusi vaadates on võimalik jagada inimesi klassidesse ning need klassid on oma koosluselt pidevas muutumises lähtuvalt sellest, millise seaduse kohaldamisalasse inimene satub. See aga ei ole ju enam kõigi inimeste absoluutne võrdsus!

Vaatleme vaid ühte iseloomulikku näidet seadusest. "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" § 7 lõikes 2 on sätestatud: "Õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga". Lõige 3 näeb ette sellest erandi: "Seaduses sätestatud juhtudel on inimloode õigusvõimeline alates eostamisest, kui laps sünnib elusana" [46]. Samas paigutatakse õigusvõimelised inimesed (inimesed seaduse mõistes) koheselt kahte eri klassi - täieliku teovõimega ja piiratud teovõimega ("Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" § 8 lõiked 2 ja 3).

Näiteid teovõime piiramise kohta on õiguses tegelikult palju. Toon näiteks "Vabariigi Presidendi valimise seaduse" § 2 lõike 1, mille alusel saab Vabariigi Presidendi kandidaadiks üles seada sünnilt Eesti kodaniku, kes on vähemalt 40 aastat vana [51]. Seega käesoleva raamatu autor ei kuulu veel aastaid sellesse klassi, kellel oleks mõtet "Vabariigi Presidendi valimise seadusele" pilku pöörata lootuses valituks osutuda.

Eeltoodust nähtub, et erinevad õigusaktid võivad laieneda erinevatele inimeste klassidele; veelgi enam, erisused võivad olla sätestatud ühe ja sama õigusakti sees. Kas võib aga öelda ka nii, et õigusakte võrreldes nähtub neist siiski ka inimese määratlus? Konkreetse õigusakti või selle sätte puhul on ju tähtsad vaid need inimesed, kes kuuluvad sellesse klassi; teiste inimeste olemasolu ei oma selle õigusakti jaoks tähendust. Siis aga

muutub absurdseks põhiseaduse § 12 [9] ja "Inimõiguste ja põhivabadustc kaitse konventsiooni" [20] olemus tervikuna. Väited inimeste võrdsuse kohta on vaid deklaratsioon, mitte reaalsus. See deklaratsioon võib küll olla vajalik eeldus selleks, et temast juhinduda riigijuhtimise vahendite valikul konkreetsetel juhtudel, kuid sellest hoolimata jääb see deklaratsiooniks.

Tulles tagasi inimese mõiste juurde, et näidata, kui segane on olukord kehtivas õiguses seetõttu, et pole peetud vajalikuks sügavamalt mõtiskleda inimese määratluse üle, vaadakem veel kord "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" näidet: "Õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega" [46]. Kas surnud inimene on samuti inimene, ainult et ilma õigusvõimeta? Seadus ütleb ka: "...kui laps sünnib elusana" Kas laps on laps ka siis, kui ta sünnib surnult? Laps on ju inimesega seonduv mõiste. Seega, kas inimene võib olla "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" järgi inimene ka surnult? Millal ja kas üldse inimene lakkab olemast inimene? Võiks ju öelda, et inimese mõistet piiritletakse siin rangelt vaid mingite kindlate bioloogiliste omadustega. Aga millistega? See, miks inimene on "sündides surnud" (juba selline sõnaühend on äärmiselt veider), võib olla ju tingitud sellest, et tal puuduvad mõned organid, mis inimesel tavapäraselt olemas peaksid olema. Aga millal ületatakse kasvõi organite puudumisel see piir, kus võib öelda, et see, mis sündis, olgu siis elusalt või surnult, ei olnudki inimene ning seega ei saaks tal tekkida ka võimet olla kodanik? Seni. kuni seadusest võib välja lugeda, et inimeseks võib olla surnult sündinu, võiksime konstrueerida ka absurdse väite, et kodanikuvõime võiks samuti tekkida surnult sündides, sest kodakondsus omandatakse üldreegli kohaselt sünniga ning "Kodakondsuse seadus" ei täpsusta, et tegemist peaks olema elusalt sündimisega.

Seega, kui saaksime üheselt aru, et surnud inimene kui inimese üks liik on nonsenss, võiksime me "Tsiviilseadustiku üldosa seaduses" esitada selle sätte teisiti: "Õigusvõime algab inimese sündimisega ja lõpeb tema surmaga". See annaks võimaluse täpsemalt määrata ka kodakondsuse tekke aluse kehtiva õiguse kohaselt. Kuid ilma kokkuleppeta inimese mõiste õigusliku määratluse osas ci ole see mõeldav.

Võrreldes eeltoodud käsitlusi inimeste ebavõrdsusest seaduse ees ja inimese määratlusest võiks üldistavalt mõelda nii, et kui inimesed saavad kuuluda erinevatesse rühmadesse, olla n-ö erineva kvaliteediga, siis on ehk

võimalik, et on ka selliseid, kellel puuduvad vajalikud inimese tunnused ja kes seetõttu ei ole enam inimestena vaadeldavad ning on olemas ka inimrühmad, kelle omaduste kogum annab neile võrreldes teistega enam õigusi ja ka kohustab enamaks?

Alles inimese õigusliku määratlemise järel võiksid ka inimõigused omandada oma tegeliku tähenduse: oleks määratletud subjekt, kellele need õigused laieneda saaksid. Sellele järgnevalt saaksime määratleda ka konkreetsete inimrühmade/klasside spetsiifilisemad õigused ja kohustused ühiskonnas. Üheks selliseks inimeste rühmaks on ühiskonnas ka kodanikud. Kõigil ci pea olema ühesugused õigused ega saagi olla, nagu eelpool nägime. Järelikult saab kodakondsus olla vaadeldav hoopis kitsamalt ja me saame selle omistada vaid teatavale kindlale inimrühmale. Mis aga oleksid need tunnused, mille alusel seda inimrühma piiritleda?

1.3 Võime olla kodanik ehk kodanikuvõime

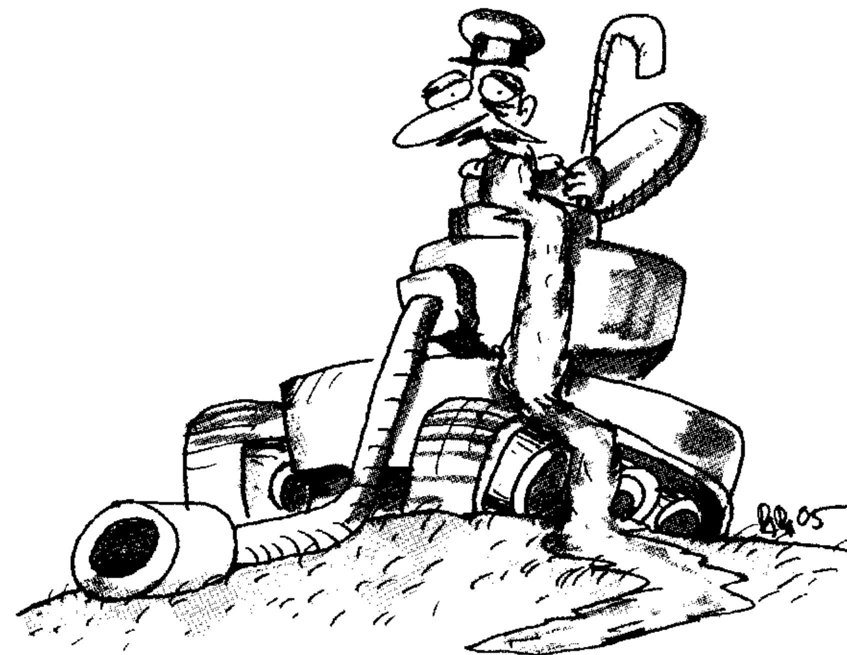
"Tsiviilseadustiku üldosa seadus" mõtestab lahti sellised institutsioonid nagu õigus-, teo- ja otsusevõime [46]. Need seovad inimese õiguste ja kohustuse olemasolu või nende puudumise teatavate tingimustega nagu inimese vanus, vaimne seisund jne. Lähtudes nende *võimete* määratlusest leian, et rääkides kodakondsusest võiksime rääkida ka terminist *kodanikuvõime,* mis tähendab, et kodanikuks saab olla vaid see inimene, kes on suuteline kandma kodanikule antud õigusi ja ka temale pandud kohustusi. Kodanik, kes omaks vaid õigusi, kuid ei suuda täita temale pandud kohustusi, ei saa ju olla täisväärtuslik kodanik, rääkimata juhtudest, kus nime poolest kodanik ei oma ei kodanikuõigusi ega ka -kohustusi.

Lähtudes kodanike (õigemini küll võimalike kodanikukandidaatide) ringi määratlemisel 1. peatükis esitatud teesist, et kodanikule võib kindel olla, sest ta suudab oma tegude eest vastutada, muutub absurdiks "Kodakondsuse seaduse" § 2 lõike 1 punkt I, mille kohaselt kodanikuks saadakse sünniga [26]. Vastsündinule ei saa kahtlemata kindel olla riigijuhtimise küsimustes ega saa temalt eeldada ka kohustust vajadusel kasvõi relvaga kaitsta riiki riigijuhtimises tehtud otsuste tagajärgede eest. Seega peaks normaalne kodanikuteooria välistama sünniga omandatava kodakondsuse. Sünnijärgse kodakondsuse omandamise kaotamist pidas loomulikuks ka Adolf Hitler, kes kohe oma kodakondsuse lühikäsitluse .ilguses tunnistas: "Ma tean, et inimestele ei meeldi seda kõike kuulda.

kuid midagi mõistusevastasemat kui meie praeguse aja kodakondsuse seadused on raske ette kujutada. /---/ Sünnijärgselt on võimalik omandada vaid riigialaina (s.o riigi elaniku - autori märkus) staatus. Sellega ei kaasne õigust töötada avalikus teenistuses ega õigust osaleda poliitilises tegevuses valimistest aktiivse või passiivse osavõtu teel" [18, lk 247].

Siinkohal tahaksin tähelepanu juhtida ka probleemile seoses kodanikuks olemise ülemmääraga. Eesti Vabariigis puudub seadusesäte, millega nähtaks ette kodanikuks olemise ülemmäär. Selline lähenemine eeldab, et kõigile kodanikele võib kindel olla nende elupäevade lõpuni - neid võib usaldada nii valimisurni ääres kui ka aktiivses riigijuhtimises. Samuti võiks eeldada, et kodanikud on kuni surmani valmis riigi valede otsuste eest vajadusel kasvõi relv käes vastutust kandma. Siiski, viimase eelduse vastu räägib "Kaitseväeteenistuse seaduse" § 3 lõike 2 teine lause: "/---/ Eesti kodanik on kaitseväekohustuslanc 16. kuni 60. eluaastani, kui teda ei ole käesolevas seaduses sätestatud alustel ja korras kustutatud kaitseväekohustuslaste registrist" [22]. Tsiteeritud sättest ilmneb, et Eesti kodanikult ei oodata tema kodanikukohustuse täitmist pärast 60.eluaastat. Kuidas aga saab selline kodanik osaleda riigijuhtimises, kui ta ei ole seaduse järgi kohustatud vajadusel kasvõi relvaga seisma riigi arengut puudutavate otsuste tagajärgede eest?

"Eesti Vabariigi põhiseaduse" § 79 (sellega haakub ka "Vabariigi Presidendi valimise seadus") lõikes 3 sätestatakse: "Vabariigi Presidendi kandidaadiks võib seada sünnilt Eesti kodaniku, kes on vähemalt nelikümmend aastat vana" [51]. Mingit ülempiiri seadus ei sätesta. Seda ci nähta ette ka Riigikokku ja kohaliku omavalitsuse volikokku kandideerimisel. Praktikas võib see tähendada seda, et riigijuhtimisel langetavad otsuseid isikud, kes on vabastatud täisväärtuslikuks, kõiki kodanikuõigusi ja -kohustusi kandvaks kodanikuks olemise rollist. Võib ju öelda, et selle võrra on teisi kodanikke koheldud ebavõrdsetena, sest neile langevad osaks kõik kodanikuõigused ja -kohustused ning neilt ci saa eeldada usaldust "kodaniku" vastu, kes kodanikukohustusi täitma ci pea. Küll aga võib kaasaegses ühiskonnas selline inimene olla näiteks president, kutsuda riigile häda (kasvõi sõda) kaela, kandmata seejuures kodanikuna vastutust oma tegude tagajärgede eest. See on ebaloomulik, sest kodanikud peaksid kodanikena olema kindlasti koheldud võrdselt ja vastama ühtsetele kodanikuks olemise tunnustele.

Kes relva tõsta ei jõua, ei saa olla täisväärtuslik kodanik.

Oleks loogiline, kui lisaks kodanikuõiguste ja -kohustuste omandamise alampiirile oleks ühiskonnas sisse viidud ka ülempiir, mille ületamise järel lakkab inimene olemast kodanik. See ülempiir ei pea olema seotud vanusega, sest inimesed on väga erinevad ning ka pärast 60. eluaastat võib inimene olla täiesti suuteline vastutama oma tegude tagajärgede eest. Seega võiks näiteks ühe äärmusliku võimalusena püüda lähtuda põhimõttest "kes relva tõsta ei jõua. ei saa olla täisväärtuslik kodanik" ning sellest lähtuvalt otsustada igal üksikjuhul, mis on inimesel tema elus **see** piir, kus ta on sunnitud kodakondsusest loobuma. Sellega võiks näiteks kaasneda võimalus saada aukodanikuks, mis oma sisus hõlmaks teadmist, **ei** see inimene on kodanikuks olemise ajajooksul hästi aidanud kaasa riigi liihlimisele ja olnud valmis oma tegude eest vastutama. Aukodaniku staatus •utaks kodakondsusest ilmajäetud, kuid heaks kodanikuks olnud inimest

ühiskonnas staatuseliselt eristada ning teda eriliselt väärtustada. Seoses kodanikuks olemise vanuselise piiriga tsiteeriksin Aristotelest, kes oma teose "Poliitika" kolmanda raamatu alguses kirjutab: "Laste kohta, kes ei ole veel täiskasvanud ja kes seetõttu ei ole kantud kodanike nimekirjadesse, ning vanurite kohta, kes on vabastatud kodanikukohuse täitmisest, tuleb öelda, et mõlemad on kodanikud vaid ülekantud tähenduses, aga mitte ilmtingimata /—/" [4, lk 91]. Seega pole tegemist mingi uue mõttega, vaid tänaseks suuresti unustatud vanaga. Siinkohal viitaksin veel kord paar lehte eelpool tsiteeritud Adolf Hitlerilc, kes samuti Vana-Kreeka filosoofi arvamusega selles küsimuses suuresti nõustus.

Kodanikuks saamise alammäära puhul tuleb samuti lähtuda subjektiivsetest kriteeriumidest, mitte mingist loomulikult saabuvast sündmusest nagu näiteks inimese sündimine või täisealiseks saamine. Nii nagu sünd ei tee kellestki kodanikku, ei saa seda teha ka teatavasse ikka jõudmine. Kodanikuks saamine tuleks otsustada igal üksikjuhul eraldi ning otsustamise kriteeriumideks võiksidki üldiselt öeldes olla 1. peatükis esitatud teesid: kas konkreetne inimene on võimeline osalema riigijuhtimises ning selleks, et vastutada oma tegevuse eest, äärmuslikul juhul ka relva haarama. Järgnevates peatükkides püüan seda mõtet enam avada, sest sel kombel skemaatiliselt esitatuna võib see mõnedes lugejates kõhedust tekitada.

Peatugem nüüd veel mõnedel juhtudel, mis lisaks vanusepiiri arvestamisele peaksid mõjutama inimese kodanikuks olemise võimet lähtuvalt 1. peatükis esitatud teesidest usalduse ja vastutusvõime kohta.

Kas kodanikuks saaks olla inimene, kes ei ole oma tervisliku seisundi tõttu võimeline kandma kodanikuõigusi või -kohustusi? Eelkõige seondub see piiratud teovõime institutsiooniga. "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" § 8 lõikes 3 sätestatakse: "Kui isikule, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu ei suuda kestvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, on määratud kohtu poolt eestkostja, siis eeldatakse, et isik on piiratud teovõimega" [46]. Rääkides kodakondsusest kui riigi ja kodaniku vahelisest suhtest, mis väljendub teatud vastastikustes õigustes ja kohustustes, siis need õigused ja kohustused ei ole oma loomult passiivsed. Kodanikuks olemine eeldab aktiivset tegevust, vastasel korral ei kasuta inimene oma kodanikuõigusi ja -kohustusi ning tema vaatlemine

kodanikuna saaks olla vaid tinglik. Jätan siinkohal kõrvale n-ö tahtlikult passiivsete kodanike küsimuse, mille juurde tulen allpool. Tundub aga, et inimesed, kellel puudub võime täita kodanikukohust neist sõltumata põhjustel (näiteks teovõimetud isikud), ei saagi olla kodanikud, sest neil puudub aktiivseks kodanikuks olemise võime.

Siinkohal tsiteerin taas "Kodakondsuse seadust", mille § 35 lõigetes 1 ja 2 sätestatakse Eesti kodakondsuse saamise peamised eritingimused:

"(1) Täisealine piiratud teovõimega Eesti kodakondsust taotlev isik on vabastatud käesoleva seaduse § 6 punktides 3-7 sätestatud tingimuste täitmisest.

(2) Käesoleva seaduse § 6 punktides 3 ja 4 sätestatud tingimuste täitmisest on vabastatud isik, kes terviseseisundi tõttu pole võimeline neid nõudeid täitma /---/" [26].

Üllatuslikult on "Kodakondsuse seadus" piiratud teovõimega inimestele kodakondsuse andmise suhtes palju leebem kui teovõimeliste isikute puhul, vabastades esimesed mitmete kodakondsuse saamise nõuete täitmisest (neist nõuetest lähemalt 4. peatüki 2. alapeatükis). Ent kuidas võime eeldada, et isikud, kes ei suuda vastata kodakondsuse saamise nõuetele, oleksid suutelised täitma täisväärtuslikult kodaniku rolli, kasutama adekvaatselt oma kodanikuõigusi ja langetama läbimõeldult riigijuhtimist puudutavaid otsuseid? Inimõiguste raames võiks ta neid kodanikuõigusi |a -kohustusi ehk omada, kuid mis kasu tuleneks sellest riigile ehk teistele ühiskonna liikmetele? On suur oht, et selliste "kodanike" juhtimisel ei pruugi riik minna õiget rada. Probleemile ei annaks lõplikku lahendust ka see, kui jätaksime piiratud teovõimega kodanikud ilma riigijuhtimise õigustest ja -kohustusest, sest siis võiks taas küsida, et miks nad sel juhul kannavad kodaniku nimetust, kui nad ei oma kodaniku õigusi ega kanna kodaniku kohustusi.

Paraku on aga probleem veelgi laiem. Kuigi võiks eeldada, et piiratud teovõimega isikud võiksid olla vähemalt riigijuhtimise õigusest ia -kohustusest ilma jäetud, ei ole see kehtiva õiguse kohaselt nii. "Riigikogu valimise seaduse" § 4 lõiked 2 ja 5 sätestavad järgmist:

"(2) Hääleõiguslik ci ole isik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

(5) Kandideerimisõigust ei ole isikul, kes on kohtu poolt tunnistatud

teovõimetuks" [39].

Seega õigusest valida ja olla valitud on ilmajäetud teovõimetuks tunnistatud isikud, kuid selliseid isikuid kehtiva "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" kohaselt ei olegi. Järelikult võib seadust tõlgendada nii, et piiratud teovõimega isikud võivad praegusel ajal valida ja olla valitud. Selliseid seadusandja mõtete keerdkäike ei suuda ma lahti harutada ega mõista, kuidas selline regulatsioon võiks kasuks tulla riigi juhtimise kvaliteedile ning kodanike usaldusele oma kaaskodanike vastu.

Ka piiratud teovõime küsimuse käsitlusega ei ole me ammendavalt vaadelnud kõiki kodanikuks olemise võimetusega seonduvaid juhte. Lisaks teovõime piiratusele on olemas võimalus, et teovõimeline isik on sattunud olukorda, kus tema tegutsemine aktiivse kodanikuna on võimatu, näiteks langenud koomaseisundisse. Sellise isiku seisund võib osutuda lootusetuks, kuid tal võib säilida ka võimalus tagasipöördumiseks sellesse reaalsusse. Koomas olemise ajal ei saa teda vaadelda aktiivse kodanikuna, sest ta ei ole suuteline kandma kodanikuõigusi ega -kohustusi. Järelikult ei ole põhjust eeldada, et koomaseisundis olijale tuleks säilitada kodanikuõigused ja -kohustused. Loomulikult võib ta kanda inimesele omaseid õigusi ja kohustusi ja ehk isegi jätkata selles ühiskonnas eksisteerimist, kuid kodanikuna on ta võimetu oma õigusi või kohustusi realiseerima.

Analoogiline, kuid veelgi komplitseeritum olukord on selline, kus inimene ei ole ajutiselt otsusevõimeline. Vastavalt "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" § 13 lõike 1 kohaselt on tehing, mille isik tegi vaimutegevuse ajutise häire või muu asjaolu tõttu seisundis, mis välistas tema võime õigesti hinnata seda. kuidas tehing mõjutab tema huve (otsusevõimetus). tühine, välja arvatud, kui isik kiidab tehingu pärast vaimutegevuse ajutise häire või muu asjaolu lõppemist heaks [46]. Kandes selle sätte mõtte üle kodakondsuse institutsioonile, võiks eeldada, et näiteks valimistel ei tohiks lugeda kehtivaks sellise isiku häält, kes valimiskabiinis otsust tehes ei suuda õigesti hinnata tema otsuse mõjuja langetab seetõttu otsuse, mida ta hiljem heaks kiita ei soovi. Kodaniku puhul võiks "vaimutegevuse ajutise häire või muu asjaolu tõttu tekkinud seisundiks" lugeda ka seda, kui isik ei ole suuteline valimisõigust kasutades langetama otsust iseseisvalt ja oma analüüsivõimel kasutades, vaid on lihtlabase propaganda, populismi või otsese valetamise ohver. Kodanikuvõime peaks aga tähendama ka seda, et hoolimata labastest propagandavõtetest suudab kodanik erinevalt mittekodanikust langetada iseseisvaid otsuseid ja neid sisuliselt põhjendada. Nii võib hääletamist vaadelda kui tehingu tegemist konkreetse valitava isiku või erakonnaga ning seega peaks otsusevõime institutsioon olema vaadeldav kodanikuvõime osana.

Kahtlemata oleks sellisest loogikast lähtumine praktikas vägagi komplitseeritud, sest otsusevõime olemaolu või selle puudumist näiteks valimisõiguse teostamise ajal on keeruline tuvastada. Tegemist võib erinevalt teovõime piiratusest olla lühiajalise seisundiga, mis kõrvaltvaatajale märkamatuks võib jääda. Ometi oleks arutelu sellel teemal vägagi oluline, sest manipuleeritavat inimmassi on raske nimetada kodanikeks selles tähenduses, milles me praegusel juhul kodanikke mõista tahame.

Eeltoodud käsitlused vanuse ülempiiri ja tervisliku seisundi arvessevõtmise kohta võisid mõjuda mõneti šokeerivalt ja seetõttu vajab vahepeal selgitamist veel üks asjaolu, et kahandada natuke esitatud väidete kategoorilisust. Tõenäoliselt oleks terviserikkega või vanusega seoses teatavatel juhtudel mõistlik teha siiski erandeid riigikaitsekohustuse täitmisest kui kodanikuks olemise eeltingimusest. Kui tegemist ei ole vaimse puudega, mis teeb võimatuks täisväärtuslikult osaleda riigijuhtimises, vaid füüsilise puudega või lihtsalt kõrge vanusega ning isik seejuures on säilitanud vaimse erksuse ja muud kodanikuomadused, oleks tema eemaletõrjumine riigijuhtimisest vaid riigikaitsekohustuse mittetäitmise tõttu ilmselt ebamõistlik. Seega ei soovi ma absolutiseerida selles peatükis toodud väiteid vanuse ülempiiri ja tervisliku seisundi kohta, vaid vaadelda neid kontekstis muude kodaniku omadustega. Samuti tahan rõhutada, et selles peatükis käsitasin ma riigikaitsekohustust kitsalt sõjalise kaitse tähenduses seetõttu, et just sellisena on riigikaitse olemust kirjeldatud põhiseaduse §-s 124 [9]. Tegelikkuses võib põhiseaduse § 54 alusel riigikaitsekohustust mõelda hoopis laiemana, kuid sellisena ci haaku see enam kodanikuvõimega, vaid tahtega riiki kaitsta, millest tuleb juttu I. osa 4. peatüki 4. alapeatükis.

Enne. kui asuda järgmise teema juurde, tooksin teatava üleminekuna sisse veel ühe isikute kategooria, kelle puhul saame rääkida võimetusest olla kodanik, kuid kelle puhul see ei pruugi jääda sugugi ainsaks kriteeriumiks, et välistada nad kodanike ringist. Need on kinnipeetavad.

Milliseid kodanikuõigusi ja -kohustusi saavad omada ja üldse peaksid omama seadusega tõsisemalt pahuksisse läinud inimesed? Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 58 sätestatakse: "Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades" [9]. "Riigikogu valimise seaduse" § 4 lõikes 3 sätestataksegi: "Hääletamisest ei võta osa isik, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud kuriteos ja kannab vanglakaristust" ning sama paragrahvi lõikes 6 sätestatakse: "Riigikogu liikmeks ei või kandideerida isik, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud kuriteos ja kannab vanglakaristust" [39]. Analoogiline regulatsioon kehtib ka kohaliku omavalitsuse volikogu valimise kohta ("Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse" § 5 lõiked 4 ja 6) [27]. Seega riigijuhtimises osalemise õigusest on sellised "kodanikud" ilmajäetud.

Vaatleme kodanikuks olemise teist poolt - riigikaitsekohustust. Kuigi "Kaitseväeteenistuse seadus" otseselt kinnipeetavaid ei maini, on küllalt loogiline eeldada, et kinnipidamisasutuses viibimise ajal ei saa isik täita oma kodanikukohustust riiki kaitsta. Ja taas seisame tõdemuse ees, et kodanikeks nimetatakse tänapäeval ka neid inimesi, kellel puuduvad peamised kodanikuõigused ja -kohustused.

Seoses kinnipeetavatega tuleb lisaks võimetusele kanda kodanikuõigusi ja -kohustusi mängu veel teinegi moment, millest on pigem lähtutud kinnipeetavate ilmajätmisel valimisõigusest ja kandideerimisõigusest. See tundub juba haakuvat millegi enamaga kui seda on kodanikuvõimc puudumine. Kui tõstsin ühe kodanikuks olemise teesina esile usalduse kodaniku kui sellise isiku vastu, kellele võib kindel olla, siis kuidas võiksime usaldada riigijuhtimise otsuste langetamise isikule, kes on tõsiselt sattunud pahuksisse riigis kehtiva õigusega? Sellega on ta üles näidanud oma lugupidamatust nii selle riigi kui ka kaaskodanike ja teiste riigi elanike suhtes. Seega ei saa selliste inimeste kätte usaldada riigi saatuse otsustamist.

Kinnipeetavate näitel näeme, et võime olla kodanik ei saa olla ainsaks kriteeriumiks kodanike ringi määratlemisel. Kinnipeetavad eristuvad selgelt neist, kes oma vaimsete või füüsiliste omaduste poolest ci suuda täita kodaniku rolli. Nad vabanevad ühel hetkel kinnipidamisasutustest ja on taas võimelised kandma kodanikuõigusi ja -kohustusi. Kas nad

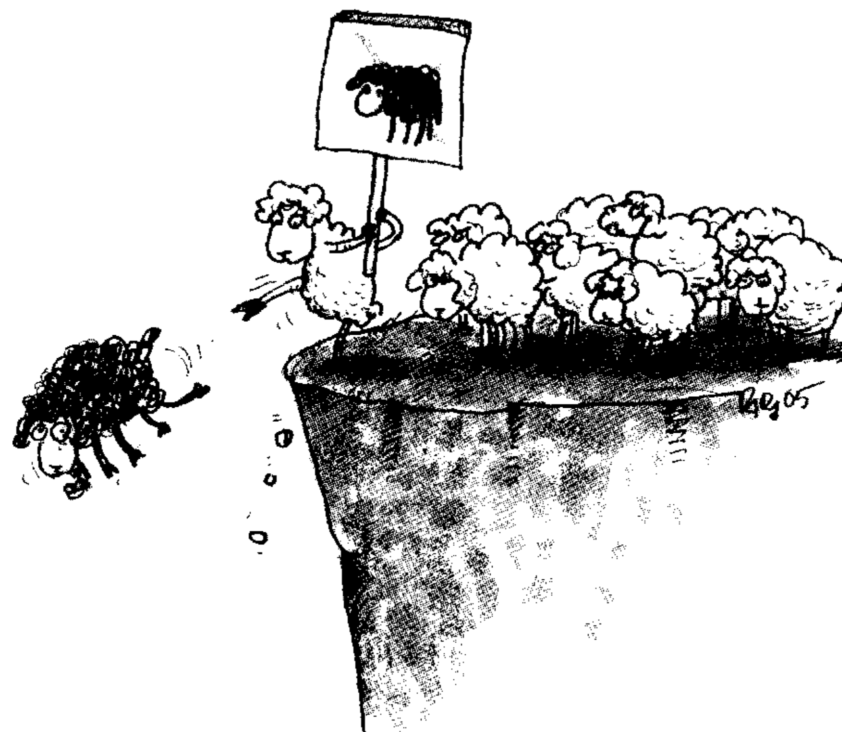
peaksid seda saama? Võib-olla tõesti, kuid selleks liigume arutluses edasi, et jõuda järgmise tasandini kodanikkonna määratlemisel. See puudutab soovi, tahet olla kodanik. Mingil määral on see üleminek õigustatud ka kinnipeetavate puhul, sest minnes vastuollu teiste kodanike tahtega, mis väljenduvad seadustes, on nad kas teadlikult või alateadlikult loobunud olemast kodanikud. Kuid tulgem siiski kinnipeetavate ja laiemas mõttes kurjategijate juurde tagasi pigem ülejärgmises peatükis, sest kodanikuks olemise tahte puudumine ei ole reeglina seotud mitte objektiivse õigusega, vaid teatavate isikuomadustega, mida kõigil inimestel paraku ei ole.

1.4 *Tahe olla kodanik*

1.4.1 Sissejuhatus

Olen nüüdseks leidnud, et kodanikuks olemine eeldab inimese puhul teatavaid füüsilisi ja vaimseid omadusi, et teised riigi kodanikud võiksid temale kindlad olla ning loota muu hulgas tema vastutustundele. Füüsiliste omaduste puhul tegin ka mööndusc, et vaimse erksuse korral peaks olema võimalik inimest käsitada kodanikuna ka siis, kui ta füüsiliselt ei ole valmis oma kodanikukohust täitma. Tema sisend riigi juhtimisse, tarkus ja elukogemus võivad kompenseerida tema füüsilised puudused.

Oletame nüüd, et oleme suutnud piiritleda selle riigi elanikkonna osa. kes on eelkõige vaimselt terved ning seega justkui valmis riigijuhtimises osalema ja kodakondsust omama. Edasi tuleb välja selgitada, kas sellistele tingimustele vastavatel isikutel on olemas ka tahe olla kodanik. Mis on aga kodanikuks olemise tahe? Et kodaniku õigused ja kohustused moodustavad terviku, ci ole mõeldav nende õiguste ja kohustuste kandja ehk kodaniku vaatepunktist läheneda neile selliselt, et kodanik sooviks omada vaid õigusi, kuid mitte ühtegi kohustust. Samuti oleks veider olukord, kus kodanik sooviks küll temale kodanikukohustuste laienemist, kuid loobuks õiguste kandmisest või kui ta sooviks omada vaid ühte õigust ja kohustust. Ühelgi sellisel juhul ei saa rääkida terviklikust kodanikust ja tema täisväärtuslikust suhtest teistesse kodanikesse ehk riiki. Kindlasti võib kellelgi tekkida küsimus, et miks pidada ebanormaalseks näiteks olukorda, kus kodanik ei taha saada valitud mõnda esindusorganisse - on ju selge, et kõik ci soovi või ei oska valitseda, vaid tahavad tegeleda hoopis oma erialal ja jätta riigi valitsemise teiste hooleks. See on tõsi. kuid mõte võiks liikuda ka teisiti. Et paremini mõista, mida käesolevas arutluses mõeldakse kodanikuõiguste ja -kohustuste kandmise ehk kodanikuks olemise tahte all, tuleks järgnevalt vaadelda seda teemat raamatu 1. osa 1. peatükis nimetatud iga kodanikuõiguse ja -kohustuse puhul eraldi.

Nad on selgelt avaldanud soovi sõlmitud kokkuleppest lahti öelda ja seega ei ole ka teistel kodanikel nende kui kodanike ees enam mingeid kohustusi.

Enne aga sooviksin korraks tagasi tulla kinnipeetavate teema juurde, millest oli juttu eelmises peatükis. Kui käsitleme riiki kui kodanike kokkulepet, kes ühiste funktsioonide täitmiseks on loonud teatava käitumisraamistiku ning ühendanud jõud mõnede, üksikisikutele üle jõu käivate ülesannete täitmiseks, siis sellise kokkuleppe osa on ka õiguskord. Normaalses riigis peaks ka õiguskord tuginema kodanike üldisele tahtele ning seega ci ole loomulik, et isikud, kes kokkuleppest taganevad ja õigust rikuvad, võiksid edasi kanda kodaniku nimetust. Nad on selgelt avaldanud soovi sõlmitud kokkuleppest lahti öelda ja seega ei ole ka teistel kodanikel nende kui kodanike ees enam mingeid kohustusi. Oleks loomulik, et nad arvatakse kodanike hulgast välja vähemalt seniks, kuni nad taas on valmis ühisele kokkuleppele "alla kirjutama" ja ühisrecglcid täitma.

Ja nüüd - edasi konkreetsete kodanikuõiguste ja -kohustuste ning kodanike tahteväljenduse juurde!

1.4.2 Õigus valida ja tahe valida

Nn demokraatlikes süsteemides on igal kodanikul perioodiliselt võimalik väljendada oma tahet, määratlemaks riigi edasisi arengusuundi oma esindajate valimisega esindusorganitesse. Samuti võivad kodanikud riigi arengus eriti oluliste küsimuste lahendamisel kasutada oma kodanikuõigust lahvahääletusel. Kõigi selliste ühiskondade üheks probleemiks kaasajal on valimistel ja rahvahääletustel osalevate kodanike üha vähenev protsent, tegelikult tähendab valimistel mitteosalemine just seda, et kodanikud ei soovi kasutada oma õigust valida ning on seeläbi otsustanud ise vähendada **inna** kodanikuväärtust. Siinkohal pole isegi tähtis, kas valimisõiguse mittekasutamise põhjuseks on laiskus, passiivsus või see, et valitavate hulgas ei ole ühtegi kodanikule sobivat. Kahe esimese puhul on pikemalt **ui** ütlemata selge, et sel juhul on "kodanik" vaba tahte alusel loobunud olemast kodanik ning jätnud riigi arengusuundade otsustamise teistele ehk siis delegeerinud oma kodanikuõigused teistele kodanikele. Tegelikult \;iljendub sellises käitumises eelkõige hoolimatus riigi (teiste kodanike) •.uhtes. Kõige eredamalt tuleb see välja just rahvahääletuse puhul, kus otsustatakse kõige olulisemaid riigi arengusuundade küsimusi, sh ka riigi staatuse muutmist või tema eksistentsi lõpetamist - kui kodanikul puudub k**;i** sellistes küsimustes oma arvamus või ta ci pea vajalikuks seda välja iiclda, siis pole erilist põhjust teda kodaniku austava nimetusega tituleerida. Näiteks võib tuua 14. septembril 2003 toimunud rahvahääletuse Euroopa I uduga liitumise küsimuses. Sellel osales vaid 64.06 % hääleõiguslikest

kodanikest, kellest omakorda 66,83 % hääletas liitumise poolt [1]. Kokku hääletas Euroopa Liiduga liitumise poolt seega vaid 42,8 % valimisõiguslikest kodanikest, mis omakorda võiks kahtluse alla seada otsuse sisulise legitiimsuse, kuid see ei ole käimasoleva arutelu teema. Olulisem on küsida: miks peaksid kodaniku staatust väärima need, kes riigi tuleviku jaoks nii olulise küsimuse otsustamises osalemise asemel eelistasid tegeleda millegi muuga?

Keerukam võib küsimus tunduda siis, kui kodanikud otsustavad valimistel osalemata jätta seetõttu, et ükski esindusorganitesse kandideerijatest ei esinda nende huve. Tihtipeale võib, õigustamaks oma valimisõiguse kasutamatajätmist, kuulda just seda seisukohta. Paraku ei ole see põhjendus veenvam kui iga teine passiivsuse või laiskuse põhjendus. Kui vaadelda koos kahte kodaniku õigust - õigust valida ja õigust olla valitud - siis nende kahe kombinatsioonina on kodanikel alati olemas võimalus luua uus poliitiline jõud, mis esindaks just nende huve ja mille kaudu just nemad saaksid oma ideid ühiskonnas propageerida ja populaarsuse korral ka ellu viia. Põhiseaduse § 48 lõike 1 teise lausega antakse just kodanikele ainuõigus kuuluda erakondadesse [9]. Niisiis tähendab iga selline väide esiteks, et kõik olemasolevad poliitilised jõud on sarnased ja ei täida oma lubadusi ega esinda suure osa kodanike huve, ning teiseks, et kodanikud ise ei soovigi oma huvide esindamist, loobudes võimalusest luua uus, teistsugustel põhimõtetel ja eetilistel alustel põhinev erakond ning ühendada seeläbi oma jõud. Et nad on loobunud oma kodanikuõiguse kasutamisest, on nad osalt loobunud olemast kodanikud. Ka selline passiivsus ei ole õigustatav rohkem kui iga teine.

Kindlasti vajab valimisõiguse kasutamise tahtest rääkimisel täiendavat täpsustamist see, mida mõelda *tahte* all. Siin tuleb eraldi rõhutada asjaolu, et me ei räägi üheski riigis kodanikust kui abstraktsest mõistest, vaid kui konkreetse riigi kodanikust. Seega peab tema kodanikuks olemise tahe, kui see olemas on, seonduma just selle konkreetse riigiga. See tähendab, et tahet osaleda valimistel saab konkreetse riigi kodaniku tahteks lugeda vaid siis, kui kodaniku aktiivne tegevus on suunatud just selle riigi ja kõigi selle riigi kodanike ühisele arengule. See asjaolu vajab rõhutamist seetõttu, et kui kodanik väljendab näiliselt küll oma tahet valimistel või rahvahääletusel osalemisega, kuid tegelikult esindab kas teadlikult (pahatahtlikult) või teadmatult (rumalusest) mõne teise riigi või muu

organisatsiooni huve, siis ka selline tahteväljendus on küll tahteväljendus, kuid see ei ole Eesti Vabariigi kodaniku tahteväljendus, sest ei teeni Eesti Vabariigi ja tema kodanike huve. Samuti ei pruugi Eesti Vabariigi kodanike huve teenida selline tahteväljendus, millega püütakse rahuldada isiklikke ambitsioone; näiteks soov saada isiklikku materiaalset kasu teiste kodanike arvelt. Ideaalne kodanik nii ei toimi. Inimesena võib iga kodanik tõepoolest eelistada ju isiklikke huve teiste huvidele, kuid kodanikuna ta seda teha ei saa - kodanikuks olemine tähendab riigi kui terviku huvides tegutsemist. Siin aga jõuame juba väga lähedale järgmise alapeatüki teemale ning seega tuleb sellekohases edasises mõttearenduses teha väike paus.

Rääkides kodanike tahtest kasutada oma valimisõigust, ei saa mööda kodakondsuse saamise tingimustest. Eeltoodud arutluse kohaselt oleks loomulik, et teise riigi kodanikele või kodakondsuseta isikutele Eesti Vabariigi kodakondsuse andmisel selgitatakse välja eelkõige see, kas neil on tegelik tahe asuda täitma oma kodanikukohustusi ja kasutama kodanikuõigusi just **Eesti Vabariigi** kodanikena. "Kodakondsuse seaduse" ij-s 6 haakuvad kodakondsuse saamise tingimuste hulgas selle teemaga rohkem või vähem punktid 3, 4, 6 ja 7:

"Välismaalane, kes soovib saada Eesti kodakondsust, peab:

/—/

3) oskama eesti keelt vastavalt käesoleva seaduse §-s 8 sätestatud nõuetele;

4) tundma Eesti Vabariigi põhiseadust ja kodakondsuse seadust vastavalt käesoleva seaduse §-s 9 sätestatud nõuetele;

5) /—/

6) olema lojaalne Eesti riigile;

7) andma vande: "Taotledes Eesti kodakondsust, tõotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale"" [26].

"Kodakondsuse seaduse" § 6 punktides 3 ja 4 esitatud tingimuste täitmisel on siiski raske öelda, et nendega saaks tuvastada Eesti Vabariigi kodanikuks olemise tahte. Pigem on tegemist teatava lojaalsuse kinnitusega, millele aga peaks eelnema midagi põhjapanevamat. Siinkohal toon mõne näite eestlastest Eesti Vabariigi kodanike kohta. Võõrkeelteoskus on tänapäeval pigem reegel kui erand. Samuti huvituvad paljud inimesed teiste riikide ajaloost, kultuurist, õiguskorrast jms. Kuigi on hea, kui kodakondsust taotlev inimene tunneb põhjalikumalt taotlemispaigaks

oleva riigi keelt, ajalugu ja kombestikku, võiks see anda talle vaid teatava lisaeelise teiste taotlejate ees. Nimetatud asjaolud ei pruugi aga sugugi peegeldada isiku tegelikku lojaalsust ja sidet selle riigi teiste kodanikega, kellega koos riiki valitseda. Pigem vastupidi. Äärmusliku näitena võib tuua välisriikide luureorganisatsioonide töötajad, kellele reeglina on antud väga hea koolitus, sulandumaks luuretöö tegemise kohaks oleva riigi kodanikkonna hulka. Seega jõuame palju olulisema ja kesksema tingimuseni kodakondsuse taotlemisel. See on väljendatud "Kodakondsuse seaduse" § 6 punktis 6. Just selle punkti lahtimõtestamisel peaksime suutma iga taotleja puhul välja selgitada, millise riigi, organisatsiooni või muu isiku tahet hakkaks väljendama see uus kodanik, kui tema taotlus rahuldada. Ja ometi on just selle punkti lahtimõtestamine kõige keerukam. Kuidas ikkagi tuvastada lojaalsust? Kas selleks piisab isiku kinnitusest ("Kodakondsuse seaduse" § 6 punkt 7) või peaks isik tõestama seda oma tegudega pikema aja vältel? Tundub, et viimane variant, olles küll keerukam, on ainuvõimalik. Seega tuleks sellised hindamiskriteeriumid täpsemalt määratleda ning kohaldada neid individuaalselt iga kodakondsust taotleva isiku suhtes, vältides samas nende kriteeriumide äärmuslikke tõlgendusi, mille võimalust sisaldavad "Kodakondsuse seaduse" § 10 lõiked 1 ja 2:

"(1) Käesoleva seaduse § 6 punktides 2-4 sätestatud tingimused võidakse jätta kohaldamata isiku puhul, kes viibib püsivalt Eestis ja kellel on erilisi teeneid Eesti riigi ees.

(2) Erilisteks teeneteks loetakse saavutusi teaduse, kultuuri, spordi või muul alal, mis on tõstnud Eesti rahvusvahelist mainet" [26].

Nimetatud isikute puhul ci ole seaduse kohaselt oluline nende lojaalsus Eesti riigile. Hoolimata sellest konstateeringust tähendab seaduse regulatsioon nende puhul seda, et igal juhul tuleb kontrollida nende kodanikuks sobivust.

Kohtu alla on antud vähemalt üks sellistest "kodanikest" - Ernesto Preatoni - , keda süüdistatakse 50 miljoni krooni suuruses maksupettuses ehk siis kodanike ühisvara varguses [54]. Järgmisena astub kohtu ette Afganistani endine vastuluure kindralmajor Jaqub Haidari [25]. kellele samuti sooviti anda kodakondsust eriliste teenete eest, seda isegi hoolimata asjaolust, et "Kodakondsuse seaduse" ¸ 21 lõike I punkti 5 kohaselt ci anta

Eesti kodakondsust isikule, kes on töötanud või töötab välisriigi luure- või julgeolekuteenistuses. Võib vaid öelda, et järelikult on nende isikute lojaalsus Eesti Vabariigile ja selle kodanikele jäänud tuvastamata. Ja ehk võiks öelda sedagi, et põhjalikumalt kontrollimata isikutele riigijuhtimise õiguse (kodakondsuse) andmine on ise vaadeldav riigivastase teona. Seda seetõttu, et iga lisanduv mittelojaalne ja kodanikele vastutöötav "kodanik" suurendab nende hulka, kes lõppude-lõpuks võivad hävitada riigi tervikuna.

Kuid äkki ei olegi lojaalsuse tuvastamist peetud kodakondsuse saamise keskseks tingimuseks? Miks muidu esitati lojaalsuse nõue seaduses esitatud vähemtähtsate tingimuste järel alles kuuendal kohal...?

Nüüd võiks veel kord meenutada Eesti Vabariigi kodakondsuse saamise põhialust, mis on esitatud "Kodakondsuse seaduse" § 2 lõike 1 punktis 1: "Eesti kodakondsus omandatakse sünniga" [26]. Seega ei oma sünnijärgsel kodakondsuse saamisel lojaalsusnõue Eesti riigile üldse mingit tähtsust ning sellise regulatsiooni korral on sünnijärgselt kodakondsuse omandanud isikute lojaalsus veelgi tuvastamatum kui välisriigi kodanikele või kodakondsuseta isikutele kodakondsuse andmisel. Sama keeruline on hinnata ka nende tahet olla selle riigi kodanik. Jõuame taas selleni, et kodakondsuse saamine sünni fakti alusel ci ole loomulik, sest meil puudub sel hetkel veel võimalus hinnata isiku tegusid ning nende alusel määratleda tema soovi olla selle riigi kodanik ja arvestada ka teiste selle riigi kodanike huvidega. Temast peab alles kasvama kodanik.

Eraldi tuleb vaadelda vande andmist Eesti riigile ("Kodakondsuse seaduse" § 6 punkt 7). Selguse mõttes oletame, et sellist vannet andes toepoolest kõik vande andjad mõtlevad ka tegelikult seda, mida nad Dllevad või millele alla kirjutavad. Isegi nii idealistlikult lähenedes võib \ande andmise institutsiooniga seoses näha mitmeid probleeme. Nagu loiaalsus, nii ei ole ka vande andmine kõigi kodanike kohus. Vande iindmisc institutsioon on sisse viidud mitmete eriseadustega, kuid tegemist IM ole üldise kodanikukohusega, mida ilmtingimata peaksid täitma kõik, kii sünnijärgselt kodakondsuse saanud isikud. Vanne antakse vaid teatud luhtudel, kui elu viib selleni, et kodanikule on vajalik kohaldada mõne konkreetse seaduse regulatsiooni ning sellega seoses oodatakse temalt vande andmist. Vandetõotus tuleb anda "Kodakondsuse seaduse" juba

nimetatud sätte alusel, samuti "Kaitseväeteenistuse seaduse" § 8 lõike 3 alusel [22], "Kaitseliidu seaduse" § 9 lõike 1 alusel [21], "Riigikogu töökorra seaduse" §-de 15 ja 16 alusel [38], "Eesti Vabariigi põhiseaduse" § 81 [9] ja "Vabariigi Presidendi töökorra seaduse" § 3 lõike 2 alusel [50], "Avaliku teenistuse seaduse" § 28 lõike I alusel [5] jne. Vande andmise nõuet sisaldavate seaduste rohkus ja sätete sisu näitab, et kodanikud, kes oma elu jooksul satuvad ühe või teise seaduse kohaldamisalasse, peavad vannet andma korduvalt ning teised ei tee seda kordagi elu jooksul. Käesoleva raamatu autor on vandunud truudust Eesti riigile ja tema põhiseaduslikule korrale kolmel korral - astudes avalikku teenistusse, lõpetades reservohvitseride kursused ning astudes Kaitseliidu liikmeks. Kas korduv vande andmine näitab seda, et vanne aegub teatava piiritlemata ajajooksul ja vajab seetõttu pidevat uuendamist, või seda, et tegemist on piduliku formaalsusega, millel sügavam sisu puudub? Tundub, et teine võimalus on loogilisem ning, nii kurb kui see ka ei ole, vastuvõetavam. Vastupidises ei suuda siinkirjutajat veenda ka "Riigikogu töökorra seaduse" § 6 lõikele 3 analoogiliste sätete esitamine Eesti Vabariigi seadustes. Viidatud sätte kohaselt võib Riigikogu juhatuse taotlusel Riigikohtu otsusega enne tähtaega lõpetada selle Riigikogu liikme volitused, kes /— keeldub ametivannet andmast [38],

Kui vande andmisel oleks sügavam sisu ning vanne tooks endaga kaasa kodaniku reaalse vastutuse ja võimaluse vande murdmise korral temali kodakondsus ära võtta, oleks selline võimalus kõigi kodanike jaoks ka seadusega ette nähtud ning samuti peaks sellisel juhul olema tegemisi "Kodakondsuse seaduse" alusel kõigile kodanikele (mitte ainult osale neist) esitatava tingimusega. Samuti võib küsida, et kas need kodanikud, kes oma eluaja jooksul kordagi vannet ei anna, ci peagi olema Eesti Vabariigi põhiseaduslikule korrale ustavad? Nõustun, et esitatud küsimus võil) tunduda kummaline, kuid tegelik olukord on veelgi kummalisem ning ka vande andnud isikute ustavus Eesti Vabariigi põhiseaduslikule korrale võib osutuda küsitavaks.

Näide elust. Euroopa Komisjoni liige Siim Kallas töötas enne tööle asumist Euroopa Komisjonis paljudes kõrgetes riigiametites ja andis korduvalt vande jääda ustavaks Eesti Vabariigile. Eurovolinikun.i ametisse astudes pidi ta samuti andma vande ning tõotama muuhulgas järgmist: "Kohustun pidulikult täitma ühenduste üldistes huvides onu

ülesandeid täiesti sõltumatult" ja "mitte taotlema ega vastu võtma oma kohustuse täitmisel juhiseid üheltki valitsuselt ega organisatsioonilt". Sellega loobub iga Euroopa Komisjoni liige oma seotusest päritoluriigiga ja teiste liikmesriikidega. Täiesti üllatavalt ci ole selle vande tekstiga Eestis võimalik avalikult tutvuda ja selle hankimine võttis Euroopa Liidu esindajate abiga aega mitu päeva. Seetõttu olen originaalallika asemel oma väidete kinnituseks sunnitud viitama hoopis Ameerika Ühendriikide Esindajatekojale, kes Euroopa Komisjoni tutvustuses samuti tõdeb, et Euroopa Komisjoni liige "ei esinda mingeid individuaalseid või rahvuslikke huve ja tegutseb vaid Euroopa Liidu huvides" [48].

Seega on Siim Kallas öelnud lahti oma varasematest vannetest jääda ustavaks Eesti Vabariigile. Guinncssi rekordite raamatu üks looja, inglane Norris McWhirtcr on Suurbritannia curovolinike kohta kirjutanud, et kuna nad kõik on vandunud igavest truudust Briti kroonile ja et truudusevanne ei ole midagi sellist, millest võib mingil päeval loobuda, siis võib Euroopa Liidule vande andnud isikuid süüdistada lihtlabases vandemurdmises ja nigireetmises [32]. Loogiline? Samuti võiks küsida, et kelle huve Euroopa Komisjoni liikmed siis üldse esindavad?

Kui vaadata "Kodakondsuse seadust" ja eriti selle §-i 28 "Eesti kodakondsuse äravõtmine" lõiget 1, siis vandemurdmist kui alust kodakondsuse äravõtmiseks ei ole ette nähtud [26]. Sama paragrahvi lõike 3 kohaselt ei laiene aga mitte ükski kodakondsuse äravõtmise alus isikutele, kes on omandanud Eesti kodakondsuse sünniga. Nii näiteks ei •,aa sünnijärgselt Eesti kodakondsuse saanud kodanikult kodakondsust ära võtta isegi siis, kui ta on astunud välisriigi luure- või julgeolekutecnistusse või relvi valdavasse ja sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavasse välisriigi organisatsiooni (§ 28 lõike 1 punkt 2) või püüdnud vägivaldsel teel muuta Eesti põhiseaduslikku korda (§ 28 lõike 1 punkt 3). Sellised põhimõtted paraku kinnitavad eeltoodud oletust, et lojaalsus Eesti Vabariigile ei ole Eesti kodanikuks olemise üks põhitingimusi. Küll aga «lunastavad sellised sätted veelgi kodaniku institutsiooni sisu kaasaegses l ii)'is.

Seoses vande andmisega tahaksin peatuda ka vande sisul. Kuigi cimevates seadustes esitatud vandetekstid on mõneti erinevad, on neil loiifil kindel ühisosa ja kõige paremini väljendub see "Kodakondsuse

seaduses" esitatud vandetekstis: "Taotledes Eesti kodakondsust, tõotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale" [26]. Mõelge, mida tähendab ustavus Eesti põhiseaduslikule korrale.

Põhiseadusliku korra ühest määratlust ei õnnestunudki mul leida. Küll aga annab mõningat selgust Madis Ernitsa ettekanne õiguskantsleri rahvusvahelisel teaduskonverentsil "Erakond põhiseaduses ja erakonnaseaduses": "Põhiseaduslik kord ei saa tähendada kõiki põhiseadusega kooskõlas olevaid seadusi ja nende alusel välja antud õigusakte, sest siis oleks näiteks iga avaliku korra rikkumine suunatud põhiseadusliku korra muutmisele. Põhiseaduslik kord põhiseaduse § 48 lõike 3 tähenduses võib hõlmata kas kõik põhiseaduse reeglid ja printsiibid või ainult põhiseaduse aluspõhimõtted. selle struktuuriprintsiibid. /--- Sõltuvalt sellest, millisest põhiseadusliku korra mõistest lähtuda, oleks keelatud näiteks ühendus, kes tahab kehtestada vahendeid valimata presidendi otsevalimist või mitte. Põhiseaduslik kord kitsamas tähenduses ei hõlma riigipea valimise viisi, vaid ainult demokraatia ja vabaduse ideedest lähtuva riigikorra tuumiku" [14]. Seega on meile jäetud omamoodi valikuvabadus selle kohta, mida me soovime põhiseaduslikuks korraks lugeda.

Rääkides põhiseadusest kui kodanikevahclisest kokkuleppest, millega pannakse paika reeglid ühiseks tulevikku suunatud tegutsemiseks, võime ustavust põhiseaduslikule korrale vaadelda laiemalt ka kui kohustusi elada vastavuses selle riigi põhiseadusega, lubadust kanda põhiseaduses! tulenevaid õigusi ja kohustusi ning võimaldada ka teistel isikutel nende õiguste ja kohustuste kandmist kooskõlas põhiseadusega. Ometi tullakse aeg-ajalt kodanike poolt välja ettepanekutega põhiseaduse, põhiseadusliku korra muutmiseks. Tõepoolest, kodanike kokkulepitud põhiseaduslik kord võib kohati hakata takistama edasist arengut ning peaks olema loomulik, et kui kodanikud otsustavad põhiseaduses sätestatud (st nende vahel kokku lepitud) korras põhiseaduslikku korda muuta, peaks see olema võimalik. Ettepanek sellise muudatuse tegemiseks peab aga alati kuskilt alguse saama. Oletame nüüd. et ettepaneku põhiseadusliku korra muutmiseks esitab kodanik või kodanike rühm, kes on andnud vande olla ustavad põhiseaduslikule korrale. Kas siis võiks öelda, et selline kodanik on ohtlikult lähedal vande murdmisele või ongi juba vannet murdnud? See **ei** ole nii lihtsalt vastatav. Ühelt poolt võiks öelda, et vandemurdmisega ei ole

tegu, sest põhiseadusliku korra muutmise võimalus ja kord on põhiseaduses endas ette nähtud. Teisalt aga on põhiseaduses ette nähtud eelkõige kehtiv põhiseaduslik kord, millele ettepaneku teinud kodanik on samuti lubanud ustav olla. Millisele osale põhiseadusest peaks ta siis eelkõige ustav olema - kas kehtivale põhiseaduslikule korrale või võimalusele kehtivat põhiseaduslikku korda muuta? Kui sellele küsimusele ei ole ühest vastust, ei saa ka täpselt öelda, mis on tegelikult vande andmise sisu.

Selgituseks tooksin konkreetse näite põhiseaduse regulatsioonist ja tõlgendusest. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 123 lõikes 1 on kirjas: "Eesti Vabariik ci sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega" [°], 16. aprillil 2003. aastal kirjutati Ateenas alla Euroopa Liiduga ühinemise lepingule. Eesti Vabariiki esindasid selle toimingu juures president Arnold Rüütel ja välisminister Kristiina Ojuland. Allakirjutamise näol oli tegemist põhiseaduse § 123 lõike I rikkumisega, sest Eesti Vabariigi põhiseadust selleks hetkeks muudetud ei olnud ning põhiseaduse muutmine oli vajalik eeltingimus allakirjutamise lubamiseks. Seda väites tuginen kahele asjaolule:

1. 14. septembril 2003 toimunud rahvahääletusele pandi "Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seaduse" [10] eelnõu. Järelikult tunnistati, et Eesti Vabariigi liitumine Euroopa Liiduga vajas täpsustusi põhiseaduses. Seega tunnistati ka seda, et kooskõlas põhiseaduse §-ga 123 oleks põhiseaduse muutmine pidanud eelnema allakirjutamisele.

2. Täiesti tähelepanuta jäeti omal ajal Vabariigi Valitsuse tellimustööna koostatud "Põhiseaduse Juriidilise Ekspertiisikomisjoni Lõpparuandes" korduvalt rõhutatud asjaolu, et ilma põhiseaduse §-i 1 muutmata ei ole Euroopa Liiduga liitumine mõeldav. Tsiteerin: "Seega näitab juba põgus vaatlus, et Euroopa Liidu liikmeksolek toob kaasa Eesti sõltuvusseisundi teistest riikidest ja rahvusvahelistest organisatsioonidest. /---/ Kuna Euroopa Liitu astumine rikub oluliselt §-s I sätestatud nõuet riiklikust sõltumatusest, siis oleks niisuguse sammu piisavaks legitimeerimiseks vajalik lisada põhiseaduse §-i 1 Euroopa integratsiooni lubav kolmas lõige" | U]. Seega rikkusid Eesti Vabariigi kõrged esindajad ka siin põhiseaduse (j-s 123 sätestatud keeldu.

Kas tegemist oli põhiseadusliku korra vastu suunatud teoga

{

sellele korrale lojaalsust vandunud isikute poolt? Ilmselt jah. Paljude "kodanike" arvates on aga kõik kõige paremas korras. Tsiteerin veel kord "Põhiseaduse Juriidilise Ekspertiisikomisjoni Lõpparuannet" § 123 lõike I tõlgendamise kohta: "Ei saa ju tunnustada Eesti riigiorganite õigust kehtestada põhiseadusega vastuolus olevaid õigusakte, kuna ka nendesamade riigiorganite eneste pädevus tuleneb rahvahääletusel vastuvõetud põhiseadusest" [34]. Kindlasti leidub siinkohal neid, kes leiavad, et presidendi ja välisministri tegevus Kreekas ei olnud seotud põhiseaduse §-ga 123. sest allakirjutatud leping kuulus ratifitseerimisele Riigikogus ja seega võiks lepingu sõlmimiseks lugeda alles selle ratifitseerimist. Vaadakem aga veel kord ekspertiisikomisjoni lõpparuannet: "Rahvusvaheliste lepingute sõlmimisel eksisteerib kaks moodust - nn pidulik ehk pikendatud ehk kaheetapiline vorm ja lihtsustatud vorm. /— Pikendatud protseduuri tunnuseks on lepingu teksti autentiseerimise - mis väljendub tema allakirjutamises - ajaline lahutamine riigi poolt nõusoleku väljendamisest olla lepinguga õiguslikult seotud /—/" *[Ihiü.].* Seega on ka allakirjutamine lepingu sõlmimise osa ning sellejuures tuleb järgida põhiseaduse § 123 lõiget 1.

Kas võime nüüd selgelt järeldada, et kõrgemad riigijuhid rikkusid põhiseaduslikku kordaja seega ka riigile antud lojaalsusvannet ning võiksid normaalses riigis selle eest vastutust kanda? See oleks loogiline, kuid omapärase põhiseaduse tõlgenduse leiame taas juba korduvalt tsiteeritud ekspertiisikomisjoni lõpparuandest: "Kehtiv Eesti õigus ei näe ette võimalust rahvusvahelist lepingut põhiseadusega vastuolus olevaks tunnistada. Selline lahendus on omaks võetud ka teistes õigussüsteemides, ka neis, kes ci tunnista põhiseadusest kõrgemalseisvate õigusaktide olemasolu, kuid pragmaatilistel põhjustel (rahvusvaheliste suhete stabiilsus), piirduvad välislepingute üle preventiivse kontrolliga' *[Ibid.].* Seega võidakse Eesti Vabariigi põhiseaduse § 123 lõiget I rikkuda (poliitiliselt korrektsemas sõnastuses öelduna "hetkeks muuta") "pragmaatilistel põhjustel", eirates oma riigi kodanike huve ja teenides riigiväliseid struktuure ning pärast rikkumise toimepanemist ei ole enam kellelgi õigust viidata rikkumise faktile. Paraku ei ole sellisel lähenemisel midagi pistmist tahtega juhtida ise oma riiki. Seega ei saa nii mõtlevaid ja käituvaid isikuid lugeda ka kodanikeks käesoleva kirjutise tähenduses.

Põhiseaduslikule korrale ustavuse küsimusele leiame ühe võimaliku

vastuse, vaadeldes antava vande sisu erinevate seadussätete kontekstis. Nii sätestatakse Eesti Vabariigi põhiseaduse §-54: "Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu."

Seega ühelt poolt peab Eesti kodanik olema ustav põhiseaduslikule korrale, vandudes mõnede seaduste kohaldamisalasse sattununa sellele ka eraldi truudust, kuid Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt on ustavus põhiseaduslikule korrale kõigi kodanike põhikohus, milleks paljudelt kodanikelt eraldi vannet ei nõuta. Teised kodanikud võivad vande andnud kodaniku tegude suhtes avaldada rahulolematust vaid siis, kui tema tegevus on suunatud põhiseadusliku korra muutmisele vägivaldsel, mitte rahumeelsel teel. Siit tulenevalt võiks tõlgendada vande teksti selliselt, et vandudes truudust Eesti põhiseaduslikule korrale lubab kodanik mitte tegutseda Eesti põhiseadusliku korra vastu vägivaldselt, kuid ei anna lubadust hoiduda selle korra rahumeelsest muutmisest. Ja küllap nii ongi. Põhiseaduslik kord on piisavalt lai mõiste ja selle rahumeelne muutmine on ette nähtud põhiseaduses endas. Küll aga võiks erinevate seaduste alusel antava vande teksti viia vastavusse põhiseadusega ja seeläbi täpsustada, mida vannet andev kodanik siis tegelikult vannub, hoidudes samas põhiseaduses esitatud kodanikukohuse ülekordamisest. Mõned vannet andvatest kodanikest ei pruugi vande tegelikku tähendust teada ja võivad kogemata arvata, et nende pädevuses ei ole isegi mitte rahumeelne põhiseadusliku korra muutmine...

Selles kontekstis oleks veel kord vajalik pöörduda "Kodakondsuse seaduse" § 28 lõike 3 juurde, mis välistab Eesti kodakondsuse äravõtmise selle sünnijärgselt omandanud isikult isegi siis, kui ta on püüdnud vägivaldsel teel muuta Eesti põhiseaduslikku korda. Neid sätteid omavahel võrreldes jõuame huvitava olukorrani: Eesti põhiseadusliku korra vägivaldse muutmise kavandamisel peab Eesti kodanik arvestama võimalusega, et teised kodanikud asuvad Eesti riigi kaitsele ja tekib konflikt, kuid samas võib riigi vastu tegutsev ja sünnijärgselt kodakondsuse omandanud isik olla kindel, et tema kodakondsus säilib. Tuletaksin siinkohal meelde raamatu nljmscs esitatud ühe põhiteesi - kodanikud, kes üheskoos moodustavad uigi, peavad teineteist usaldama. Sellise usalduse eeldamisega ei lähe sugugi kokku kodanike konflikt, sh relvastatud konflikt, mille tulemusena

peavad mõlemad pooled jätkama koostegutsemist selle riigi juhtimisel ja kaitsmisel (säilitades mõlemad kodakondsuse) hoolimata faktist, et ühed neist kaitsesid ühiseid põhimõtteid ja teised ründasid neid.

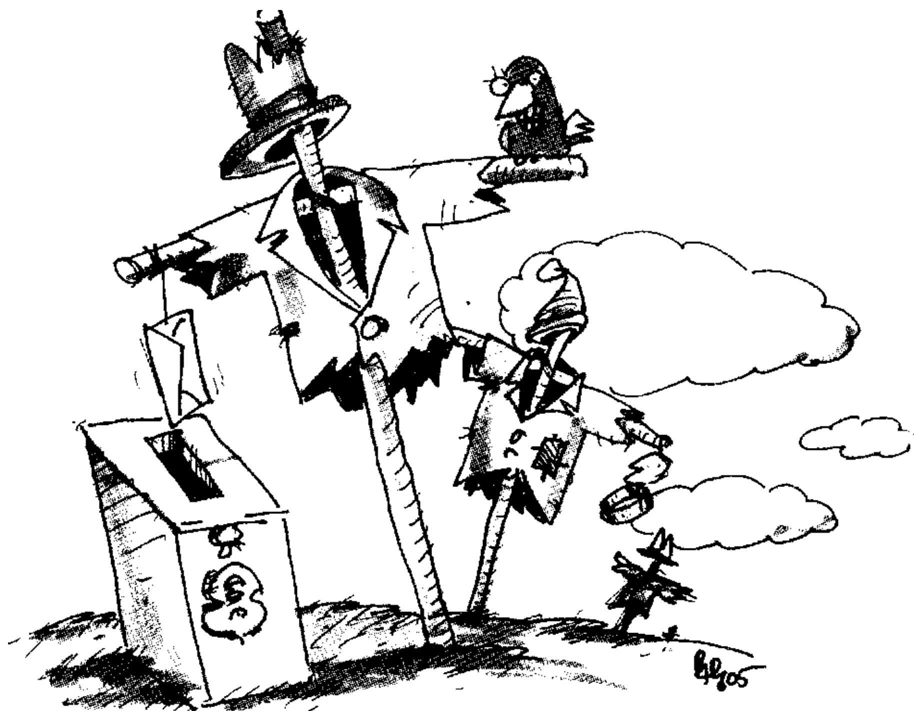
Seoses Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 54 tõusetub aga veel üks probleem. Nimelt sai juba eelpool viidatud "Eesti Vabariigi põhiseaduse" §-le 12: "Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ci tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, /---/, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu." Kui nüüd vaadata §-s 54 sätestatut, siis tundub, et ühed Eesti Vabariigi kodanikud on hoolimata nende antud vande sisust eelistatud seisundis. Nimelt on näiteks vande andnud Riigikogu liikmed lubanud olla ustavad põhiseaduslikule korrale, kuid tulenevalt põhiseaduse enda regulatsioonist on neil võrreldes teiste kodanikega laiem õigus muuta Eesti põhiseaduslikku korda. Ainult rahvahääletuse ehk õigemini kodanike hääletuse teel on põhiseaduse § 162 kohaselt võimalik muuta põhiseaduse 1 peatükki "Üldsätted" ja XV peatükki "Põhiseaduse muutmine" [9]. Ülejäänud põhiseaduse muutmiseks piisab Riigikogu ehk kodanikkonna esindusorgani otsusest (põhiseaduse §-d 164 - 166). See muutmise õigus hõlmab aga selgelt ka põhiseadusliku korra muutmise õigust. Samuti on põhiseaduse muutmise algatamise õigus vaid vähemalt viiendikul Riigikogu koosseisust ja Vabariigi Presidendil (põhiseaduse § 161). Seega on loodud alus kodanike erinevaks käsitamiseks.

Vaadates lähemalt Eesti Vabariigi põhiseaduse § 54 sisu näeme, et tegelikult kehtib nimetatud paragrahv lisaks välismaalastele ja kodakondsuseta isikutele ka nende Eesti Vabariigi kodanike suhtes, kes mingil põhjusel ei kuulu kodanikkonna esindusorganisse - Riigikokku Nimelt need, kes kuuluvad Riigikokku, võivad antud vandega vastuollu minemata muuta Eesti põhiseaduslikku korda, sest neil puudub vajadus kasutada selleks vägivalda. Nende käes olevad seadusandlikud meetmed tagavad põhiseaduse kohaselt nende otsuste legitiimsuse. Kuid kodanikud, kes esindusorganisse ei kuulu, on halvemas seisus, sest nende võimalikku rahulolematust esindusorganitesse kuuluvate kodanike tegevusega võidakse alati tõlgendada kui põhiseaduse vägivaldse muutmise katset. Paraku ei ole neile aga muud võimalust kui vägivald oma rahulolematuse väljendamiseks jäetud; seda vähemalt riigi esindusorgani valimiste vahelisel ajal. See on ilmselge kodanike erinev kohtlemine, mis võib tekitada küsimuse § 5 I vastavusest §-le 12 isegi siis, kui käsitada §-i 12 kitsendavalt; nii, nagu esitasin selle 2. peatükis.

Eeltooduga seoses on huvitava mõttekäigu põhiseaduse § 48 lõike 3 (selles sätestatakse: "Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega" [9]) kohta esitanud Madis Ernits: "/—/ keelata ei saa erakonda, mille tegevus ja eesmärgid on suunatud küll põhiseadusliku korra kukutamisele, kuid seda ilma vägivallata, taotledes põhiseaduse muutmist selleks ettenähtud korras. Näiteks võiks tuua kodanike ühenduse, kes taotleb Eesti NSV konstitutsiooni taaskehtestamist ning Eesti naasmist „NSV Liidu rahvaste vennalikku perre" muutes selleks põhiseaduse vastavaid sätteid selleks ettenähtud korras. Säärasel juhul ľi oleks põhiseadusliku korra muutmine vägivaldne. Sellest hoolimata lilleks säärast tegevust hinnata riiklusele ohtlikuks ning kaaluda selle keelustamist" [14]. Esitatud tsitaadis on kasutatud sellist näidet, mille puhul enamik kodanikke ettekandjaga kindlasti ühel meelel on. Kui aga Isilaadis räägitaks NSV Liidu asemel näiteks Euroopa Liidust ja Eesti Vabariigi põhiseaduse allutamisest Euroopa Liidu põhiseadusele nii nagu see juhtumas on? Kas ka siis oleks enamik kodanikke ettekandja lõppjäreldusega nõus? Nõustumise korral tuleks ju kaaluda peaaegu kõigi lesti erakondade keelustamist ja mitte ainult. Eesti Vabariigi Põhiseaduse I kspertiisikomisjoni lõpparuandest leiame Euroopa Liiduga liitumise kohta ka järgmise mõttekäigu: "Eesti põhiseaduse § 54 lõige 1 sätestab if.a Eesti kodaniku kohuse kaitsta Eesti *iseseisvust. I—I* Kui aga Euroopa I uduga liitumiseks tehtava eeltöö perspektiiviks on ka riikliku iseseisvuse kadu, siis oleks hoolimata võimalikust parandusettepanekutest kodanikel õigus osutada liitumisprotsessile vastupanu ning astuda välja iseseisvuse kaitseks" [34], Niisiis, kas poliitikute üheks perspektiiviks (pole tähtis, kas •.linlikuks või paratamatu kaasnähtusena) oli iseseisvuse kadu ja kuidas uiiks vastus sellele küsimusele mõjutada tõeliste kodanike käitumist lllua? Autoriteetsed juristid on igatahes tunnistanud kodanike võimaliku vastureaktsiooni põhiseadusega kooskõlas olevaks...

I ugejal võib olla tekkinud küsimus, et mis on riigijuhtide võimaliku põhiseaduse vastase tegevuse kohta toodud näidetel pistmist alapeatüki livmaga "Õigus valida ja tahe valida". Seos on nimelt selles, et kui nõustutakse kasvõi mõne ülaltoodud näite puhul siinkirjutaja arutlusega,

siis tuleb meil paraku nentida, et enamik kodanikke ei ole suutnud, tahtnud või viitsinud väljendada oma kodaniku tahet riiki juhtida selliselt, et vältida kodanike vahelise kokkuleppe ehk põhiseaduse rikkumist riigi juhtorganite poolt või kohaldada nende suhtes vastutust. See aga tähendab, et iseenda ja riigi tegelikku tähendust hindavateks ja väärtustavateks kodanikeks saamisel on paljudel veel üksjagu teed käia.

Enamik kodanikke ei ole suutnud, tahtnud või viitsinud väljendada oma kodaniku tahet riiki juhtida selliselt, et vältida kodanike vahelise kokkuleppe ehk põhiseaduse rikkumist riigi juhtorganite poolt või kohaldada nende suhtes vastutust.

1.4.3 Õigus olla valitud ja tahe olla valitud

Esmapilgul võib tunduda, et tahe olla valitud peaks olema tuvastatav kodaniku kirjalikult väljendatud nõustumises osaleda kodanikkonna esindusorgani töös ja seega ei peaks siin olema midagi sellist, mida probleemina esile tuua. Siiski, piisab vaid pilguheitmisest valimistele, kui juba tekib nii mitmeidki küsitavusi.

Aastal 2003 valiti Eesti Vabariigi parlamenti. Erakonnad esitasid oma valimisnimekirjad ja võiks eeldada, et kõik need, kes nõustusid oma nime kandmisega valimisnimekirja, soovisid reaalselt anda oma panuse Eesti Vabariigi, tema kodanikkonna arengusse. Kui nii, siis miks räägiti ja räägitakse ka edaspidi täiesti iseenesestmõistetavana "peibutuspartidest", keda väidetavalt igas valimisnimekirjas leidub? Miks on valimisnimekirjad mitu korda pikemad kui reaalselt ja isegi hüpoteetiliselt saadavate kohtade arv esindusorganis? Kui viimase puhul soovitakse väita seda, et nimekirja pikkus on tingitud vajadusest leida asendusliikmed juhuks, kui mõni esindusorganisse valituks osutunud liige peaks mingil põhjusel lahkuma, siis peaks ju kõigi nimekirja kantud isikute reaalne soov olema esindada poliitilisele jõule oma hääle andnud kodanikke esindusorganis. Ometi see mi ei ole. Ühe näitena võib esitada Hannes Võrno juhtumi. Osutunud küll valituks, loobus härra Võrno 23. septembril 2003. a parlamendisaadiku lööst. Ajalehtedes nenditi, et "Riigikogu valimisel Võru-, Põlva- ja Valgamaalt 35X4 häält kogunud Võrno kaalus ka kevadel, kas asuda

parlamenti või mitte" [17]. Paraku ei ole see juhtum sugugi erakordne, kuid peegeldab selgelt asjaolu, et tahe osutuda valituks ei pruugi kandidaatide puhul alati prevaleerida.

Valituks osutumise ja reaalses riigijuhtimises osalemise tahte puhul on kõige olulisem püüda leida selle tahte tegelik sisu ja põhjus. Kahtlemata võime enamiku kandideerijate puhul leida, et tahe kui selline on neil olemas. Sunniviisiliselt ei hakka tõenäoliselt keegi kandideerima. Sellised isikud ei ole aga kas hoolikalt läbi mõelnud oma tegelikke soove või ei ole nad kunagi avaldanud soovi reaalselt neid usaldavate kodanike huvides tegutseda, leides selle asemel, et nende esinemine erakonna nimekirjas võiks kaasa aidata erakonna kui terviku valimisvõidule. Samas on paljudel neist olnud sisemine lootus, et nemad ise selle erakonna ideid iial realiseerima hakkama ei peaks või et nad oleksid seda nõus tegema vaid kuni parema töökoha leidmiseni.

Kui arutleda üksikisiku tasandil, siis tundub, et kodaniku tahe olla valitud peaks olema siiski seotud tema isikliku sooviga valituks osutuda. Kui üldistaksime isiku enda tahte terve poliitilise jõu tasandile ning loeksime valituks osutumise tahteks ka häälte korjamist teistele kandidaatidele, võiksime seda tahet vaadelda veelgi laiemalt. Nii kannavad sel juhul endas valituks osutumise tahet kõigi erakondade liikmed; ka need. keda valimisnimekirjas ci olegi. Seda seetõttu, et ka nende tegevus selles erakonnas peaks ideaalis olema suunatud sellele, et erakond rohkem hääli saaks ja keegi sellest valituks osutuks. Samuti aga ei saa me kõrvale jätta kõiki valimas käinud kodanikke, sest just nemad on tegelikkuses teinuil võimalikuks erakonnal valituks osutuda. Kas siis valijad on nii võttes kõige peamisemad valituks osutumise tahte kandjad? Arvan, et sellise mõttekäiguga läheksime juba liialt kaugele ning piirid valimise tahte ja valituks osutumise tahte vahel oleksid sel juhul olematud.

Kuid tulen tagasi iga konkreetse isiku tahte tuvastamise juurde. Mida peaks siis iga kandideerija omama sellist, et tema kohta võiks öelda et ta kannab endas tahet kui kodaniku väärtust. Valimistel osalemise tahte käsitluses sai põgusalt peatutud sellel, et ideaalkodanik ei tohiks valimisõiguse teostamisel kanda endas isiklikke ambitsioone, jättes kõrvale teiste kodanike huvid. Sama tuleks kindlasti rõhutada ka seose . valituks osutumise tahtega. Kõige madalamad isiklikud huvid, mis võixad kujundada kodanike "tahet", on kindlasti isiklikud materiaalsed huvid. Soovi tõsta enda ja oma lähedaste materiaalset rahulolu ci saa kahtlemata alahinnata, kuid kodaniku institutsiooniga ei tohi sel olla mingit pistmist. Materiaalsete väärtuste poole saab inimene püüelda töötajana, mitte aga kodanikuna, sest mõiste *kodanik* ei ole isiklike materiaalsete väärtuste omandamisega kuidagi seotud; kodanikuna täidab inimene hoopis teist rolli kui töötajana, pereisana/-cmana või sõbrana. Kodaniku soov, tahe esindada teiste kodanike, ideaalis kogu kodanikkonna huve peab olema suuresti kantud altruismist ja soovist püüelda ühiste eesmärkide saavutamise poole. Mitte selleks ei ole kodanikud põhiseaduses kokku leppinud teatavate ülesannete ühises täitmises, et väike rühm kodanikke võiks selle kokkuleppe arvelt isiklikku tulu teenida. Ja ometi, jättes isegi kõrvale sellised valdkonnad nagu korruptsioon ja riigivargus, võiksime küsida: kui paljud kõrgeimasse esindusorganisse kandideerijad minetaksid oma kandideerimise tahte, kui nende töötasusid oluliselt vähendataks? Kui paljud jääksid alles sellises teoreetilises situatsioonis, kui teiste kodanike nimel ja huvides tegutsemist loeksime auülcsandeks, võimaluseks olla teistele kodanikele heaks eeskujuks ning see olekski kogu esindustöö eest saadav tasu?

Kui esitatud teoreetilises situatsioonis oleks neid, kes loobuksid tasu vähendamisel csindustööst, siis võiksime nende kohta öelda, et neil puudus puhtal kujul kodaniku tahe esindada teisi kodanikke. Nende tahe oli suunatud egoistlike, isiklike materiaalsete vajaduste rahuldamisele.

Toon välja veel ühe konstruktsiooni, selgitamaks valituks osutumise lahte ideaalset olemust. Kui otsustasin valida juristi kutse, oli ainumõeldav selle tahte realiseerimiseks omandada sel alal tegutsemiseks vajalikud teadmised ning kulutada mõned aastad oma tahtmise saavutamiseks. Kuigi lahvasuus on käibel ka termin *nurgaadvokaat,* millega iseloomustatakse sellekohase hariduseta, kuid juristiks olemise "tahtmist" täis inimesi, siis selline väljend on halvamaiguline. Riigivalitsemise (esindus)demokraatlik korraldus tähendab seda, et igal kodanikul peab olema võimalus kandideerida esindusorganitesse, kui ta vastab teatavatele minimaalsetele nõuetele. Tuletan meelde, et näiteks Eesti Vabariigi põhiseaduse § 60 lõike 2 kohaselt võib Riigikogusse kandideerida iga vähemalt kahekümne ulu- aastane hääleõiguslik Eesti kodanik [9]. Püüame mõelda, kuidas võiks analoogset konstruktsiooni kohaldada ka juristi kutse määratlemisele.

Siis tuleks välja, et juristi hariduse omandamine ei ole õigusega seotud valdkonnas tegutsemiseks üldse vajalik ja mitte kelleltki, kes soovib alustada tööd mõne asutuse juristina, ei tohiks küsida õigusalase hariduse omandamist tõendavat dokumenti, sest viimasel juhul oleks tegemist diskrimineerimisega. Selline mõtegi on absurdne. Ja ometi peame me riigi kodanike esinduskogudesse kandideerimisel loomulikuks, et isikul ei pea olema teadmisi tema ees seisvast tööst. Miks?

Eeltoodu haakub selgelt ka valituks osutumise tahte küsimusega. See. kes tõesti tahab esindada teisi kodanikke, kaitsta nende õigusi ja aidata neid professionaalselt ühiste eesmärkide saavutamisel, on valmis omandama professionaalsuse saavutamiseks hädavajalikud teadmised. Minu kui kodaniku usaldus saab tekkida vaid sellise esindaja vastu, kelle puhul ma võin olla kindel tema soovis mind esindada. See soov omakorda peegeldub ka tema valimisolckus omandada enne esindamise võimaluse tekkimisi piisavad oskused, et kaitsta minu huve. Ja ometi nimetas endine majandus- ja kommunikatsiooniminister Meelis Atonen ühel Põlvas toimunud kohtumisel pensionäridega mind "pruunide särkidega mehi meenutavaks" selle eest, et ütlesin seal välja mõtte: esindusorganitesse kandideerida soovivatele kodanikele tuleb kehtestada kõrgendatud nõudmised.

Väide, et kandideerija peaks vastama teatavatele nõudmistele (iga "köögitüdruk" ei sobi juhtima riiki), võimaldab sügavamalt tungida ka valimiskampaania olemusse ning sellega seonduvatesse probleemidesse, kuid selle juurde tulen tagasi raamatu teises osas.

Senini olen rääkinud üksikisiku tahtest ning selle mõningates! komponentidest. Esindusdemokraatias peaks ühte erakonda kuuluvale isikute tahete kogusumma idees moodustama erakonna tahte. Kui iga kandideerida sooviva kodaniku üksiktahtc tegeliku sisu väljaselgitamine on küllalt keeruline, siis erakonna puhul peaks nende tahete kogusumma väljaselgitamine olema lihtsam. Erinevalt igast kandideerida soovivasi isikust on erakonnal võimalik oma tahet kirjalikult ja selgelt väljendada ning kinnitada, seda eelkõige oma programmis. Arvestades erakonna km isiku tähtsust tema liikmeskonna tahete väljendajana peaks olema loodud alus selleks, et erakonna sõna on usutavam kui iga tema üksikliikme oma Seega peaks oma valimisõigust kasutada tahtvatel kodanikel ideaalr. olema võimalus saada kinnitust kandideerida soovivate isikute tahtele lälu

erakonna programmi kui erakonna tahte väljenduse, erakonna lubaduste teda valivate isikute õiguste kaitsel. See tekkiv usaldus peaks tõstma ka valimisel osalejate hulka ning tõstma usaldust nii erakonna kui tema liikmete vastu. Miks see siis aga nii ei ole?

Tundub, et erakondade programmid, nende ideoloogia, kui see üldse olemas on, ei väljenda siiski ei erakonna enda ega ka tema liikmete tahet reaalselt teiste kodanike esindamises osaleda ja kodanikkonna ühiseid ülesandeid täita. Kui see oleks nii, ei oleks paljudel juhtudel mõeldavad koalitsioonide loomised oma programmilistest seisukohtadest (põhimõtetest) loobumise hinnaga. Vastupidi, kui esmatähtis oleks ideoloogia ehk soov ja tahe kaitsta erakonda toetavate ja temale ühiste ülesannete täitmise delegeerinud kodanike huve ning veendumus oma seisukohtade õigsuses, tuleks vajadusel loobuda pigem ajutiselt võimust kui muuta esindatavatelt kodanikelt saadud volituse sisu ning loobuda võimu nimel nende esindamisest. Ehk oli aga tõesti õigus Anton-Hansen Tammsaarel, kes omalaadse satiiriga on öelnud: "/—/ riik on omakasule toetuv ühing. Kes seda õigeks ei pea, sel puudub veel selge riigi mõiste või teda on mõtlemine tumestanud. Ühel kui ka teisel korral võib nõu anda: muretse selgust, mitte aga mõtlemise kaudu" [44, lk 43].

Heidame pilgu ka "Erakonnaseadusele", mille §-s 1 esitatakse erakonna mõiste: "Erakond (partei) on Eesti kodanike vabatahtlik poliitiline ühendus, mille eesmärgiks on oma liikmete ja toetajaskonna poliitiliste huvide väljendamine ning riigivõimu ja kohaliku omavalitsuse teostamine, ning mis on registreeritud käesolevas seaduses sätestatud korras" [12]. Selline määratlus võimaldab eeldada, et erakonna ja sinna kuuluvate kodanike eesmärk ei peagi olema põhiseaduses kokku lepitud ja riigi kõigi kodanike ühiste eesmärkide saavutamine, milleks erakond pakub enda **ui** vales parimaid lahendusi, vaid ainult teatava osa kodanike eesmärkide saavutamine. Seega puudub erakondadel juba sellest määratlusest lähtuvalt lahe juhtida riiki kui tervikut terviku (kõigi kodanike) huvides; selle •••.einel soovivad nad juhtida kõiki kodanikke iseenda huvidest lähtudes. Seega saavad juba seadusest tulenevalt tuge väited erakonna kui grupihuvi •".nuiava organisatsiooni kohta. Mida väiksem on see grupp, kes neid põhimõtteid määratleb, seda lihtsam on ka otsustada nende põhimõtete muutmist. Seaduse sõnastuse kohaselt peaks sellesse otsustajate gruppi kuuluma ka erakonna toetajaskond. Vaatame aga näiteks erakonna Ühendus

Vabariigi Eest - Res Publiea põhikirja punkti 2.3, milles sätestatakse "Erakonna eesmärgiks on harida ja kasvatada oma liikmeid erakonna *aadete* vaimus ning leida toetust oma vaadetele Eesti avalikkuse seas" [56|. Selle sõnastusega on grupi suurust oluliselt vähendatud ning erakonna aateid tuleb selgitada nii liikmetele kui ka avalikkusele. Kes aga need aated kindlaks määrab? Nii võime jõuda olukorda, kus teatav kitsas seltskond, muutes jooksvalt oma põhimõtteid või erakonna teistele liikmetele ja valijatele antud lubadusi (isegi neid programmis muutmata), kaotab sellega ka toetust neilt, kes leiavad, et nende lootusi on rikutud.

Erakonna eesmärgiks on harida ja kasvatada oma liikmeid erakonna aadete vaimus ning leida toetust oma vaadetele Eesti avalikkuse seas.

Siinkirjutaja jaoks on aga veelgi olulisem küsimus see, et mida siis kujutab endast erakonna programm. On see üldse mingil määral siduv dokument? Kui siinkirjutaja seisukohalt peaks riigis olema prioriteediks kogu kodanikkonna huvide eest seismine, lähtudes kodanikkonna sõlmitud lepingust - põhiseadusest - , siis erakondade põhikirjadest nähtub pigem see, et peamiseks on erakonna või selle juhtkonna tõekspidamised, mille vaimus tuleb vajadusel kasvatada kogu kodanikkonda, mitte aga lähtuda ise põhiseaduses juba kokku lepitud tõekspidamistest. See on justkui püüe kuulutada mingit enda subjektiivset tõde objektiivse tõe pähe olukorras, kus kodanikud on juba kokku leppinud teatavates tõe kriteeriumides ning esitanud need põhiseaduses. Selle teema juurde tulen aga põhjalikumalt tagasi raamatu 2. osa 2. peatükis.

Praegusel hetkel sooviksin veel kord pöörduda tagasi "Erakonnaseaduse" juurde. Seadus ei maini kuskil sõna *ideoloogia* ja ka erakonna programmi kohta märgitakse "Erakonnaseaduse" § 7 lõikes 3 lakooniliselt: "Erakonna poliitilise tegevuse aluseks on programm. Selle kinnitamise ja muutmise kord sätestatakse erakonna põhikirjas" [12]. Seega võib öelda, et erakondade liikmed oma väidetavate eesmärkide elluviimise vahendeid kasutades ei ole seaduse järgi otseselt kohustatud järgima neid lubadusi, mida nad on andnud kodanikele ja mida uskudes on kodanikud andnud neile oma hääled. Nende õigus mingite teadmata eesmärkide elluviimiseks tuleneb nende erakonna liikme staatusest, mitte aga pakutavast ideoloogiast. Kui ühiskonnas valitseb põhimõte, et erakonna tegevuse eesmärgi saavutamise vahendiks ei ole kodanikele vastuvõetava tervikideoloogia pakkumine |a selle elluviimine, on mõistetav ka erakondade põhimõttelagedus (koalitsioonilepingud). Samuti seletab see omakorda, miks kaasaegses ühiskonnas on nii populaarne rääkida poliitilisest vastutusest ja kasvõi sellest, et oma lubadusi mittetäitva kodanike esindaja tagasikutsumist ei peeta tänapäeval otstarbekaks. Nende kummaliste nähtuste tagamaad muutuvad mõistetavaks, kui me saame aru, millele tugineb enamiku erakondade tegevus.

"Erakonnaseaduse" § 2 lõikes 1 on sätestatud erakonna eesmärkide saavutamise vahendid: "Erakonna eesmärkide saavutamise vahendid on:

1) erakonna kandidaatide esitamine ning valimiskampaania l.'thiviimine Riigikogu. Euroopa Parlamendi ja kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel;

2) erakonna osalemine Riigikogusse valitud erakonnaliikmetc kaudu Riigikogu tegevuses, Euroopa Parlamenti valitud erakonnaliikmetc kaudu Euroopa Parlamendi tegevuses, kohaliku omavalitsuse volikogusse valitud erakonnaliikmete kaudu volikogu tegevuses. Riigikogusse ja kohaliku omavalitsuse volikogusse valitud erakonnaliikmetc kaudu vastavalt Vabariigi Presidendi valimisel. Vabariigi Valitsuse ja kohaliku omavalitsuse täitevorgani moodustamisel, rahvusvahelises koostöös välisriikide erakondadega" [12].

Arvestades seaduses sätestatud põhimõtet, et erakonna eesmärkide saavutamise peamiseks mooduseks on võimule pürgimine ja erakonna esindajate tegutsemine teatavates riigi- ja kohaliku omavalitsuse organites, võiks erakonna eesmärgiks olla võimul olemine kui selline. Sedagi eesmärki võiks sõnastada "Erakonnaseaduse" §-s I toodud kujul kui "poliitiliste huvide väljendamist". Selle eesmärgi saavutamiseks piisab tõesti "Erakonnaseaduse" § 2 lõikes 1 nimetatud vahendite kasutamisest. Nii jõuan tagasi kohta, kus mõtisklesin koalitsioonilepingu võimalikkuse üle erinevate poliitiliste jõudude vahel. Kui eesmärgiks on tõesti võimul olemine, siis saab mõistetavaks ka võimalus sõlmida koalitsioonilepingul isegi oma väidetavate poliitiliste vastastega.

Vaadates käesoleva alapeatüki pealkirja võiks arvata, et ka viimati kirjeldatud erakondade funktsioneerimise mehhanism ci ole vastuolus tahtega olla valitud. Isegi kui riigijuhtimine ei toimu teatava ideoloogia alusel ja teatavate sisuliste, selgepiiriliste eesmärkide elluviimiseks, vaid seisneb vaid võimulolcmise tahtes, on ju ikkagi tegemist tahtega olla valitud. Mõneti on see tõesti nii, kuid paraku ei ühti selline lähenemine siinpakutud kodanikuks olemise tahte kontseptsiooniga, vaid viitab taas pigem isiklike ambitsioonide rahuldamisele teiste kodanike arvel. Tuletaksin meelde raamatu algust, kus tuginesin eeldusele, et riik on teatavate ühiste ülesannete täitmiseks loodud kodanike kooslus, kus kõigil kodanikel on teineteise suhtes teatavad õigused, aga ka kohustused. Seega iga õiguse realiseerimine peab olema kooskõlas teiste kodanike õigustega. Selle kontseptsiooni kohaselt oleks loomulik, kui need. kes on väljendanud oma tahet osaleda riigijuhtimises ja saanud teistelt kodanikelt selleks ka volituse, peaksid selgelt kinni neile antud volituse sisust ja viiksid teiste kodanike tahet ellu neile antud volituse ulatuses. Mitte ühelegi erakonnale ei ole antud n-ö blankovolitust, vaid nende volituse maht seondub nende programmides esitatud seisukohtadega. Neist seisukohtadest mööda

vaadates väljuvad nad neile antud volituse piirest ja lakkavad töötamast kodanikkonna esindajatena. Tagajärjeks on see, mida me enda ümber näha võime - valijateks olevate kodanike usaldus võimul olevate kodanike suhtes kahaneb ning kodanikkond kui tervik laguneb. Sellega koos ka riik.

Vaatame korraks tsiviilõiguse poole, et leida võimalikku analoogiat eraõigusest. "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" § 131 lõike 1 esimeses lauses öeldakse: "Esindatav võib tühistada esindaja poolt tehtud tehingu, mille tegemisel esindaja rikkus esindamise aluseks olevast õigussuhtest tulenevaid kohustusi ja tegi tehingu, mis oli vastuolus esindatava huvidega, kui teine pool kohustuste rikkumisest teadis või pidi teadma" ¡46]. Kui analoogiline säte tuua erakondade tegevust reguleerivatesse õigusaktidesse (sidudes selle näiteks "Erakonnaseaduse" §-s 1 esitatud erakonna määratlusega, mis just teatavast esindusest räägib), kaoks ära võimalus esitada selliseid valimisloosungeid ja programmilisi seisukohti, mida iialgi kavas täita ei oleja mille asemel hoopis teisiti toimitakse. Iga sellise lubaduse rikkumise või uute põhimõtete esiletoomise korral oleks võimalik erakond seaduse kohaselt vastutama panna, sest tegemist oleks esindusega ilma volituseta. Ometi ei ole see seaduse kohaselt mõeldav.

Kas oma püüetes leida ideaalkodanikku peaksin üldse käsitama kodanikuna neid, kes oma isiklike ambitsioonide rahuldamise vajaduses petavad teiste kodanike poolt neile pandud ootusi ja ületavad neile antud volitusi? Enne, kui sellele küsimusele kindlalt vastata, oleks vajalik lühemalt analüüsida ka kolmandat kodanikuks olemise tahte komponenti tahet kaitsta riiki.

1.4.4 Kohustus kaitsta riiki ja tahe kaitsta riiki

Riigikaitset võib vaadelda nii kitsamas kui laiemas tähenduses. Eelmise alapeatüki lõpuosas jõudsin lähedale riigikaitse küsimusele laiema, tähenduses ja tunnistan koheselt, et laiem käsitlus tundub kodaniku määratluse analüüsi jaoks palju vastuvõetavam. Et aga mõista, miks nu nii arvan, tuleb alustuseks põgusalt peatuda riigikaitse kitsamal käsitlusel ning seejärel püüda loogiliselt üle minna laiemale käsitlusele.

Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 124 sätestatakse: "Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras [9]. Arvestades põhiseaduse X peatükis sätestatut mõistetakse riigikaitsel põhiseaduses selgelt n-ö kitsamas tähenduses, piirdudes riigi relvastatud kaitsega. Kodanike kohustus riigikaitseks tuleneb "Kaitseväeteenistus, seaduse" § 3 lõikest 1: "Meessoost Eesti kodanik on kohustatud teeninu kaitseväes - täitma kaitseväeteenistuskohustust" [22]. Viidatud sättest on näha. et ilmselt oleks liialt äärmuslik püüda siduda omavahel kodanikul-, olemist ja riigikaitsekohustust. Sel juhul jätaksime me koheselt kodanikuk olemise võimalusest ilma naissoost isikud, kel kaitseväeteenistuskohusiu .i seaduse järgi ei ole. Seda ma aga kindlasti ei soovija osalt seetõttu pooldan ka riigikaitse laiemat käsitlust.

Eeskujulikuks kodanikuks ei saa kedagi sundida; isik kas ise sooul. seda olla või mitte. Ei saa ju nimetada eeskujulikuks kodanikuks ked.nw

lihtsalt seepärast, et ta küll täidab oma seadusest tulenevat kodanikukohust, kuid seda vaid hirmust võimaliku vanglakaristuse ees. Seega ei saa ka meessoost Eesti kodanike väärtust hinnata vaid selle järgi, kas nad on läbinud ajateenistuse ja täitnud oma kaitseväeteenistuskohustuse või mitte. Olulisem on vaadata, et kas neil on olnud tahe seda kohustust riigi ja kaaskodanike ees täita.

Soovides määratleda kõiki riigi kodanikke sarnaselt, et leida neid ühendavad tunnusjooned, ei saa me kuidagi jääda püsima tiigikaitsekohustuse ja -tahte kitsama käsitluse juurde. Nagu juba öeldud, peaksime sellisel juhul mitmed kodanike rühmad kodaniku mõiste alt välistama. Naissoost isikud võiksid nii kodanikeks olla vaid juhul, kui nad vabatahtlikult otsustavad kaitseväeteenistuskohustust täita. Samuti ei saaks me nii ühelgi juhul lugeda kodanikeks neid, kes füüsiliselt (kas siis vanuse või terviserikke tõttu) ei ole kaitseväeteenistuskohustuse täitmiseks kõlbulikud. Seda aga ei soovi ma väita. Esiteks, tahe kaitsta riiki kui võime |n soov kanda vajadusel relva ci saa olla peamiseks kodaniku määratlemise ki ileeriumiks, vaid see võib olla vaid üks täiendav kodanikuks olemise kriteerium nende jaoks, kes on suutelised seda kohustust täitma. Teiseks, tugi kaitset saame ka kehtiva õiguse kohaselt tõlgendada palju laiemalt, kiu vaatame näiteks "Rahuaja riigikaitse seaduse" § 2 lõikes 1 esitatud liigikaitse eesmärki: "Riigikaitse eesmärk on säilitada Eesti riigi iseseisvus ju sõltumatus, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja |iif,amatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus" [36].

I .sitatud sättes ei ole sõnagi sellest, et riigikaitse peaks toimima vaid iclvastatud kaitsena. Nii ei piirdu relvastatud kaitsega ka põhiseaduse § 54 lõige 1: "Eest kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikult korrale ning luiitsta Eesti iseseisvust" [9]. Põhiseadusliku korra ja rahva turvalisuse lubamine ei ole ainult sõjalised ülesanded. Kui kodanikud on ühiselt vastu MM mid oma kooseksisteerimise põhimõtted ehk põhiseaduse, siis on nende kodanike igapäevane ülesanne ja kohustus neid põhimõtteid järgida ja nõuda ka teistelt nende järgimist. Nii näiteks eksisteerib ju ka rahuajal põhiseadusliku korra tagamiseks kohtusüsteem ning igaühel on õigus pöia duda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse (põhiseaduse $ h esimene lause). Põhiseadus ja sellega paika pandud riigi põhiseaduslik lund kehtib igapäevaselt ka siis, kui otsest ohtu riigi iseseisvusele või üõliiunatusele ci eksisteeri, ning iga kodaniku kohustus peaks olema seda

kaitsta, et seeläbi oleksid kaitstud iga kodaniku õigused. See ongi kõigi üldisemalt võttes riigikaitse laiem käsitlus.

Võidakse väita, et selline arutlus ei ole kooskõlas põhiseaduse mõttega sest nagu eelpool öeldud, käsitletakse põhiseaduses endas riigikaitset jusi kitsamas tähenduses. Oletame, et see on nii. Kuidas aga sellisel juhul haakuks "Rahuaja riigikaitse seaduse" § 2 lõikes 1 sätestatud riigikaitse eesmärgiga Eesti sõdurite osalemine sõjalistel välismissioonidel? On selge et nemad lähtuvad oma teenistuskohustuste täitmisel riigikaitse kitsamast tähendusest. Kuidas on aga võimalik kaitsta Eesti riigi iseseisvust ia sõltumatust, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatul ja jagamatut terviklikkust tuhandete kilomeetrite kaugusel kaitstava .1 objektist? Põhjendused maailma üldise rahu vms kohta ei kõla siin veenvalt sest võrreldes "Rahuaja riigikaitse seaduse" sätte sõnastusega on tegemisi liialt kaudsete tuletuskäikudega võimalikust ohust Eesti riigile ja rahvale Praegusest riigijuhtide loogikast lähtuvalt võiksid kõik Eesti riigi kodanik ml viibida teistes riikides ning tegeleda nii Eesti riigi põhiseadusliku koni ja iseseisvuse kaitsega. Vaevalt, et riigi jaoks sellest reaalset tulu tõuseks Seega, välismissioonidel osalemist kaldutakse õigustama pigem mingil, riigikaitse laiemale käsitlusele apelleerides; seda hoolimata sellest, ka õigustajad ise seda endale teadvustavad või mitte. Kui aga neil õigustajalt! on võimalus niimoodi laiendavalt seadust tõlgendada, on analoogilisi laiendava tõlgendamise õigus ka teistel kodanikel, sh minul.

Niisiis, tulles tagasi riigikaitse laiema käsitluse juurde, võiksime leult lahenduse sellele, milles väljendub tahe kaitsta riiki. Eesti Vabani:" kodanike ühise, riigi moodustamiseks sõlmitud kokkuleppe - põhiseadus. - preambul ütleb muu hulgas järgmist: "Kõikumatus usus ja vankumatu tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel /-—/, mis peab tagama eesti rahvu ja kultuuri säilimise läbi aegade - võttis Eesti rahvas /—/ vastu järgin 1 s, põhiseaduse" [9]. Siinkirjutaja arvates tuleneb just toodud väljavõtte 1 riigikaitse tegelik olemus. Iga kodanik, kelle tegevus on vasta\ali põhiseadusele suunatud eesti rahvuse ja kultuuri säilimisele, on selli" 1 ilmutanud tahet riigi kaitseks. Selleks me ju omal ajal riigi lõime, et ulus. ii tagada meie kõigi toimetulek ning rahva ja kultuuri edasikestmine, km heita veel kord pilk "Rahuaja riigikaitse seaduse" § 2 lõikele 1 ja võmmi 1 seda põhiseaduse prcambuliga, näeme, et kõik riigikaitse eesmärgiks oi

aitab meil tagada põhiseaduse preambulis püstitatud eesmärki.

Selle eesmärgi saavutamiseks ei pea aga kõik kodanikud olema suutelised kandma ja tahtma kanda relva - pole vaja sundida kodanikku kandma relva, kui ta seda ei soovi, kuid iial ei tohi riik võtta ka võimalust kanda relva neil kodanikel, kes seda soovivad. Kodanikud on erinevad ja nende antav panus riigikaitsesse võib samuti olla erinev, kuid ühe panus ei pruugi olla vähem tähtis kui teise oma. Nii näiteks osaleb riigikaitse eesmärgi täitmisel kindlasti uut kodanike põlvkonda kasvatav lapsevanem, lasteaiakasvataja või kooliõpetaja, sest uute kodanike kasvatamine peegeldab kodaniku vastutusvõimet järeltuleva põlve, seega ka riigi ees. Samuti saab riigikaitses osalemiseks lugeda kodaniku iga sellist ettevõtmist, mille puhul tema isiklikud huvid on tagaplaanil ning tema tegutsemist juhib eelkõige soov aidata kaasa üldisele riigi arengule ja edasikestmisele. Möönan, et tihtipeale võib vahetegemine osutuda raskeks. Võtame näiteks kasvõi maksude tasumise. Et see on kõigi kodanike ja mittekodanike kohus, võiks ju igaüks väita, et maksude tasumisega 1,'lidabki ta riigikaitsekohustust ning sellega võiks tema tegevus kodanikuna piirduda. Äkki võiks eriti palju makse tasuvatele mittekodanikele sama loogika alusel anda "Kodakondsuse seaduse" § 10 lõigete 1 ja 2 alusel lausa kodakondsuse - eriliste teenete eest?

Pelgalt maksude tasumist ei saa siiski riigikaitsekohustuse täitmiseks lugeda, sest see on seadustest tulenev kohustus ning iial ei saa olla kindel selles, kas konkreetne inimene tasuks makse ka siis, kui tal sellist kohustust sanktsioonide ähvardusel ei lasuks. Pigem pälvivad paljude kodanike heakskiidu üleskutsed maksude vähendamisele, et nemad ise inaksid senisest enam raha oma isiklike vajaduste rahuldamiseks. Kahjuks |il;ili siin reeglina tagaplaanile palju olulisem maksudega seonduv küsimus: tuhlis pole mitte niivõrd see, kui kõrged on maksud, vaid see, milleks seda lllusl raha kasutatakse. Seega maksude tasumist kui riigi kõigi elanike kohustust ei saa vaadelda kodanikukohustuse osana. Küll võib aga väita umla, et kodaniku maksude tasumisest kõrvalehoidmine võiks tõestada Irma kodanikuks olemise tahte puudumist, sest tegemist on ühiskonnas kokku lepitud reeglite eiramisega ja seega kaaskodanike usalduse petmisega (seaduserikkujatest oli juttu juba eelpool).

I eltoodud käsitlus ei ole ka kehtiva õiguse seisukohalt puhthüpoteetiline.

"Rahuaja riigikaitse seaduse" § 2 lõikes 2 sätestatakse: "Riigikaitse eesmärkide saavutamiseks rakendatakse seaduses sätestatud alustel ja korras totaalkaitse põhimõttel kogu rahvas ning rahva ja riigi jõuallikad" [36]. Totaalkaitset on ka kaitseväelaste endi seisukohalt selgitatud laiemail kui vaid sõjaga seonduvat mõistet. Nii kirjutab näiteks Ants Laaneots totaalkaitse kohta järgmist: "Tuginedes Põhjamaade kogemustele, võib totaalkaitset defineerida järgmiselt: Totaalkaitseks nimetatakse riigistruktuuride, omavalitsuste, kaitsejõudude ning kogu rahva vaimse, füüsilise, majandusliku ning muu potentsiaali alalist valmidust kriiside lahendamiseks ning kooskõlastatud ja ühendatud tegevust ohu või kallaletungi ärahoidmisel ja tõrjumisel ning rahvuse ellujäämisel" [31]. See lähenemine haakub hästi ka riigikaitse laiema käsitlusega, sest totaalkaitse ei piirdu vaid sõjaaegse tegevusega ega ammugi mitte pelgalt relvastatud võitlusega.

Kui siinkohal võiks tekkida küsimus, et kuidas suhtuda neisse, kes mingil põhjusel ei ole kas ajutiselt või alaliselt üldse suutelised kaasa lööma riigikaitses, siis sellelegi küsimusele leiame vastuse kodanike ühisesi kokkuleppest. Põhiseaduse § 28 lõike 2 esimene lause ütleb järgmisi "Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral" [9]. See annab ühelt poolt õiguse teiste kodanike toetusele ka neile kodanikele, kes on oma elu jooksul elanud väärikal kodaniku elu ja täitnud oma kodaniku kohustusi (2. peatükis pakkusin välja võimaluse anda neile teatavatel juhtudel aukodaniku staatus) nini' teisalt annab see õiguse toetusele ka neile, kes mingite elu keerdkäikude tõttu ci ole suutelised endid elatama. See on olukord, kuhu võivad sattuda kõik kodanikud ning teineteise abistamine peab olema üks riigi keskseid eesmärke. Siinkohal tasub aga veel kord rõhutada 2. peatükis käsitletud kodanikuvõime institutsiooni: need, kes vajavad teiste kodanike toetusi võiksid oma kodanikustaatuse säilitada vaid juhul, kui nad on säilitanud kodanikuvõime. Võimalik kodanikustaatuse kaotamine kodanikuvõime kaotamise tõttu ei tähendaks aga seda, et nad jääksid ilma riigipoolsesi abist. Nimetatud võimaluse annab kõigile, ka mittekodanikele, **samuti** põhiseaduse § 28 lõike 2 regulatsioon.

Laiem riigikaitse käsitlus annab siinkirjutaja arvates võimaluse **lähtuda** kodanike ringi määratlemisel lisaks teistes peatükkides ja selle peatüki eelmistes alapeatükkidcs toodule ka sellest, kas neil on olemas tahe **riiki**

kaitsta. See tahe tugineks seega kahele asjaolule:

1) isik soovib järgida riigi põhiseaduses, s.t riigi alusdokumendis sätestatut;

2) isik näitab terve oma elu jooksul oma tegudega, et ta oma lubadusest kinni peab.

Vaid selliselt toimiv isik saab olla kodanikuks. See võimaldab kodanikeks olla ka neil, kes mingil põhjusel ci suuda või ei soovi täita kaitseväeteenistuskohustust, kuid osalevad või on osalenud riigikaitse eesmärkide teenimisel muul moel.

Nüüd tahaks tuua vaid ühe näite juhtumist, kus kaasaegne kodanikuteooria ja -praktika võib viia olukorda, milles kodaniku tahe niki kaitsta on ähmastunud, kuid tema kodanikustaatust ei ohusta miski.

Maailma reaalne olukord on selline, et paljud erinevate riikide kodanikud on kas pikemaks või lühemaks ajaks lahkunud riigist ning lisanud elama ja töötama teises riigis. Sinna lähevad nad kas oma peickonnaga või loovad selle seal. Isegi, kui alguses ci planeerita pikemaks maks teise riiki jäämist, võivad plaanid alati muutuda. Kui me peame sellist **iNikut** endiselt tema päritoluriigi kodanikuks ja eeldame, et tal on olemas koik teistes peatükkides kirjeldatud kodanikuks olemise eeldused, siis nullist kodanikuks olemise tahet võiksime me tema juures tuvastada?

Võimalik, et tal on säilinud tahe valida ning ta osaleb seega jätkuvalt **iii|'i**|uhtimises. Tema kui eemalviibija ja riigist võõranduva isiku puhul **mi aga** küsitav see. kas ta on enam võimeline langetama riigi ja rahva KIMMI kohalt arukaid otsuseid. Samuti on küsitav see, kas tal on säilinud **liilie** olla valitud ehk siis aktiivselt riigijuhtimises osaleda. See ei läheks **kokku** tema sooviga elada ja töötada teises riigis. Kõige raskemini usutav **nn** aga see, et tal säiliks tahe kaitsta oma päritoluriiki. Kuigi see pole lilielikult välistatud, on sellise tegevuse tuvastamine keerukam. Kui tal **Kiliuuvad** teises riigis lapsed, siis võivad neist (olenevalt riigist) seaduse **kullaselt** saada hoopis teise riigi kodanikud. Oma päritoluriigist hakkab **di** paratamatult võõranduma ka juhul, kui ta seda endale teadvustada ei **tiinu** Võõrandumine tähendab seda, et isegi juhul, kui kodanik endiselt

soovib osaleda valimistel, ei ole tema otsused enam nii läbimõeldud, sesl ta ei adu enam nii täpselt päritoluriigi lahendamist vajavaid probleeme ja arengusuundi. Seega võivad tema valimisotsused olla riigile kahjulikud.

On muidugi mõeldav, et isik võiks mõne aja möödudes siiski tagasi pöörduda ning jätkata kõigi oma kodanikuõiguste ja -kohustuste täitmist kuid sellele ähmasele lootusele vaatamata ei ole põhjust säilitada tema äraoleku ajaks talle tema kodakondsust. Miks ei võiks näiteks tema kodanikuks olemist äraoleku ajaks peatada ja võimaldada tal tagasituleku korral oma kodaniku staatus uuendada? Viimast muidugi juhul, kui ta ka tagasipöördumise järel on valmis täitma selle riigi kodanike ühist kokkulepet - põhiseadust - ning on viinud end kurssi riigis toimuvaga Ometi ei ole kodakondsuse peatamise ja uuendamise võimalust seadusega ette nähtud.

Veelgi enam, asjaolu, et paljude riikide kodanikud on asunud elama ja tööle teistesse riikidesse, on taaselustanud arutelu topeltkodakondsust võimaldamise teemadel. Tõsi, "Kodakondsuse seaduse" § 22 punkti < kohaselt kaotab Eesti Vabariigi kodanik Eesti kodakondsuse, kui ta võtah vastu mõne muu riigi kodakondsuse. Seega meil topeltkodakondsust probleemi hetkel ei ole. Samas on taas süvenemas topeltkodakondsust võimaldamise tendents, seda eelkõige seoses isikute vaba liikumisega Euroopa Liidus. Nii näiteks toimus 5. detsembril 2004 Ungari rahvahääletus topeltkodakondsuse kehtestamise küsimuses ning ainu põhjus, miks topeltkodakondsus kehtestamata jäi, oli kodanike passiivsu hääletamisel [49].

Kui vaadelda topeltkodakondsuse institutsiooni riigikaitse seisukohalt siis on see ääretult kummaline. Kuidas on võimalik seista korraga miimi riigi huvide eest - kasvatada kodanikke mitmele riigile, täita oma kodaniku ülesandeid mitme riigi kodanike hüvanguks ja saada osa teiste kodanik' täidetavatest kohustustest? Kõige selgem näide olukorra absurdsusest nn seotud just kitsamas mõttes riigikaitse kohustuse täitmisega. Oletanu et kahe riigi vahel puhkeb sõda ning üks isik on korraga mõlema r11!• • kodanik. Kuidas see isik kavatseb võita iseendas sisemise võitluse ninr otsustada, millise riigi poolel täita oma kodanikukohust? Ükskõik, millisel, otsusele ta ka ei jõua, on ta reetnud riigi ja kaaskodanikud - ta kas asul- ühele poolele ja rikub teisele riigile antud vannet või loobub mõlema nir>

kaitsmisest ning reedab korraga mõlemad.

Tahaksin siinkohal veel kord viidata "Kodakondsuse seaduse" §-le 28 ("Kodakondsuse äravõtmine"), millest oli juttu ülc-eelmises peatükis |a mis ka käesoleva alapeatüki temaatikaga hästi haakub. Nimetatud paragrahvi lõike 3 kohaselt ei ole ühelgi juhul võimalik tema tahte vastaselt kodakondsusest ilma jätta isikut, kes on omandanud Eesti kodakondsuse sünniga; seda isegi mitte siis, kui ta näiteks on astunud välisriigi luure - või julgeolekuteenistussc või püüdnud vägivaldsel teel muuta Eesti põhiseaduslikku korda [26]. Loomulikult näitavad nimetatud teod, et isik on minetanud tahte kaitsta Eesti riiki, seda nii kitsamas kui laiemas lühenduses. Ja ometi võiks ta võõrriigi vägede koosseisus haarata relva lesti Vabariigi vastu isegi juhul, kui ta ei ole selle võõrriigi kodakondsuses, kurtmata samas, et ta Eesti Vabariigi kodakondsusest ilma võiks jääda. Kui nga eeldaksime selles alapeatükis sätestatu kohaselt, et kodaniku oluliseks tunnuseks peab muu hulgas olema tahe oma riiki kaitsta, oleks juhul, kui Isik on pannud toime Eesti riigi ja kodanikkonna vastu suunatud tegusid või näidanud üles igakülgset passiivsust Eesti Vabariigi põhiseaduses nülestatud eesmärkide täitmisel, täiesti põhjendamatu säilitada talle Eesti kodakondsus.

luine teema lõpetamist tahaksin väga lühidalt peatuda veel ühel viimase ii|a probleemil. Lisaks tahtele kaitsta riiki haakub see ka reaalse tahtega osaleda riigi juhtimises ning anda oma panus riigi arengusse. "Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse" §-s 5 sätestatakse hääletamis-ja kiiiidideerimisõigus kohaliku omavalitsuse volikogu valimisel [27]. Kuni I uioopa Liiduga liitumiseni oli hääletamisõigus lisaks Eesti kodanikele ka I eslis elavatel välismaalastel, kes on valimispäevaks elanud seaduslikult Wllicmalt viimased viis aastat vastavas vallas või linnas ("Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse" § 5 lõige 2). Kandideerimisõigust im ole kõigil välismaalasel tänini ja seda minu jaoks mõistetavatel põhjustel välisriikide kodanikud ei tohiks osaleda aktiivses riigijuhtimises, kummalisel kombel tehti aga seoses Euroopa Liiduga liitumisega erand huoopa Liidu liikmesriikide kodanikele ning neile anti nii hääletamis- kui ka kandideerimisõigus. Nii sätestatakse "Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse" § 5 lõikes 5: "Kandideerimisõigus on igal lilllllroiguslikul Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kelle püsiv elukohi asub hiljemalt valimisaasta 1. augustil vastavas vallas või linnas"

[Ibicl.]. Seega on astutud järgmine samm riigi kodakondsuse olemuse ja sisu hägustamise ning riigi kodakondsuse institutsiooni hävitamise (riigireetmise) teel, mis võib riigi arengule osutuda pehmelt öelduna vägagi ohtlikuks. Meie enda riigi kodanikud, kes on valitud esindusorganitesse, on lubanud riigijuhtimise juurde (ka kohaliku omavalitsuse juhtimine on osa riigi juhtimisest) neid, kel ei pruugi olla mingit huvi selle riigi terviklikuks arendamiseks ja kel võib puududa tahe osaleda selle riigi kaitsmisel. Nad ci ole Eesti kodanikud ja Eesti kodanikel ci ole põhjust usaldada nende kätte oma elu juhtimist. Samuti ei ole põhjust usaldada oma elu juhtimisi nende Eesti kodanike kätesse, kes selle omakorda hea meelega teiste riikide kodanikele edasi delegeerivad. Sellega näitavad nad, et on valmis alluma väljastpoolt tulevatele juhistele riigijuhtimiseks. Nimelt, kui me eeldame et iga riigi kodanik peaks olema eelkõige lojaalne oma riigile, siis ci tohik • me teiste riikide kodanikke lubada ametitesse, kus nad hakkavad otsustama Eesti kodanike edasise käekäigu üle. Eesti kodanikud, kes selliselt neil, antud volitusi võõrriikide kodanikele delegeerivad, panevad ise toime riigikaitsekohustust rikkuva teo ning ci vääri kaaskodanike usaldust **ega** ka Eesti kodaniku staatust.

Kirjeldatud olukorra juures on aga veel üks huvitav nüanss, mis **küll** ilmselt peegeldab seadusandja tähelepanematust, mitte tahtlikku, oma **riigi** kodanikke kaitsvat käitumist (viimast ei julge enam eeldadagi). "Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse" § 18 lõike 1 punkti 4 kohaselt lõpexa.i volikogu liikme volitused enne tähtaega seoses Eesti kodakondsus, kaotamisega. Selle punkti järgi võib Euroopa Liidu teiste liikmesriikid, kodanike kandideerimisõigust tõlgendada selliselt, et neil on õigu kandideerida ja osutuda valituks, kuid koheselt pärast volikogu koosseisu kinnitamist nende volitused volikogu liikmena lõpevad. Seda seetõttu, **ei** kuna neil ei ole Eesti kodakondsust olnudki, peaks neile laienema **jj l:** lõike 1 punkt 4. Isegi juhul, kui leiame, et kandidecrimisõiguse andmisega on Euroopa Liidu teiste liikmesriikide kodanike õigused võrdsustalud Eesti Vabariigi kodanike õigustega, ci ole siiski tegemist neile **Ecsh** kodakondsuse andmisega. Kui mc aga eeldaksime, et isik, kellel pole **Ecsh** kodakondsust kunagi olnud, ei saa seda ka § 18 lõike 1 punkti 4 kohaseh kaotada, oleks olukord veelgi imelikum: varem Eesti kodakondsust omanud ja võib-olla pikki aastaid eeskujulikuks kodanikuks olnud isik peak kodakondsuse kaotamisel volikogust lahkuma, kuid kodanikuks muu kunagi olnud isik seda tegema ei peaks. Viimast võimalikku **tõlgendusi**

ei oskaks ma seletada kuidagi teisiti, kui sihiliku välisriikide kodanike eelistamisega oma riigi kodanike ees (vt selle kohta ka 2. osa 4. peatüki I. alapeatükk).

Lõpetuseks tuleksin tagasi eelmise peatüki lõpus püstitatud küsimuse liiurde: "Kas oma püüetes leida ideaalkodanikku peaksin üldse käsitama kodanikuna neid, kes oma isiklike ambitsioonide rahuldamise vajaduses petavad teiste kodanike poolt neile pandud ootusi ja ületavad neile antud volitusi?" Eelpool käsitletud riigikaitse analüüsi tulemusena jõudsin selleni, et on põhjendamatu säilitada kodaniku staatust isikul, kes ei soovi osaleda riigikaitses ning on peatanud või lõpetanud selle riigi eesmärkide nimel tegutsemise. Ta on loobunud täitmast kodanike ühist kokkulepet |a ka teistel kodanikel ci pea tema suhtes olema kohustusi. Sama vastuse esitaksin ka ülaltoodud küsimusele. Kodanike ühine tegutsemine eeldab tegude vastastikkust ja omavahelist usaldust ning nende äralangemisel ci ole ühist tegutsemist võimalik jätkata.

Põhjendamatu on säilitada kodaniku staatust isikul, kes ei soovi osaleda riigikaitses ning on peatanud või lõpetanud selle riigi eesmärkide nimel tegutsemise.

Kodaniku mõiste sisustamisel on jäänud käsitlemata veel üks küsimuste ring. Kui viimati sai mainitud kodanike vastastikust usaldust, siis see viital» millelegi enamale kui lihtsalt võimele ja tahtele olla kodanik. Selleks, **ei** pälvida kaaskodanike usaldust riigijuhtimisel, ci piisa vaid heast tervisest ja tahtest; isegi, kui see tahe on tõeline ja mitte petlik. Usaldust teenitakse teatava käitumisega, teatud isikuomaduste väljendamisega. Nendest tulel-juttu järgmises peatükis.

7.5 *Kodanikuks olemise isikuomadustest*

Eelmise peatüki lõpus väitsin, et pelgast tahtest olla riigi kodanik ei piisa selleks, et pälvida kaaskodanike usaldust, osalemaks koos nendega riigi pihtimises. Seda väidet annab selgitada järgmiselt. Tõdesin, et kodanikuks olemise tahte puudumine võiks ehk ilmneda kodanikuks olemise ajal ja see võiks omakorda kaasa tuua kodakondsusest ilmajäämise, kuid enne kodakondsuse andmist ei saa tihtipeale olla võimalik otsuse langetamisel tugineda vaid isiku suusõnalisele tahteavaldusele saada kodanikuks. Ometi on riigi ja kaaskodanike jaoks hilja, kui isiku sobimatus kodanike ringi paljastub alles siis, kui ta on kodanikuna tekitanud riigile tervikuna juba korvamatut kahju. Seetõttu peab olema veel midagi, mille alusel oleks võimalik hinnata kodanikuks kandideeriva isiku sobivust juba enne temale kodakondsuse omistamist. Selleks võikski olla teatavad isikuomadused isiku senised teod, mis kinnitavad, et ta sobib juhtima riiki.

Toon siinkohal piltliku näite. Oletame, et keegi soovib kandideerida laohoidjaks ja tema isiku tausta uurimise käigus selgub, et tema **eiamaja** on korduvalt külastanud vargad. Mitte kunagi aga ei ole olnud tegemist sissemurdmisega selle sõna otseses tähenduses - inimene **ise** on pidevalt unustanud oma võtmed majaukse ette ja vabandab seda pideva hajameelsusega. Ilma, et see õigustaks vargust, on tegemist isiku omapoolse kaassüüga - tema alaline võimetus adekvaatselt mõelda ja teha varasematest eksimustest järeldusi teeb ilmselt võimatuks tema asumise

laojuhataja kohale. Omaenda vara suhtes hoolimatu võib ta olla jätkuvalt, kuid ühise vara vastu ta seda olla ei tohi. Ja siin ei ole vabandatav ka see kui isik esitab arstitõendi, mille kohaselt tema pidev hajevilolek on haiguse tunnus. Laojuhataja kohta ei saa ta sellegipoolest.

Kuigi toodud näide oli mõeldud kujundlikuna, mõistmaks edasist käsitlust, piisab vaid mõnest nüansimuutusest, et kohandada see ka teie ees oleva raamatu uurimisvaldkonnale. Kaasajal leiavad paljud inimesed et on mõistlik avada riikidevahelised piirid ning võimaldada isikule sealhulgas kutsumata külaliste vaba liikumist. Ma mõistaksin ehk nende kui riigi elanike seisukohta selles küsimuses, kuid nende kui kodaniki arutluskäik jääb arusaamatuks. Enamik neist ci võtaks vist tõsiselt seda kui teha neile ettepanek, et nad pereisana või pereemana hoiaksid kogu aeg pärani oma maja või korteri ukse (või veel parem, kui selle ukseavasi üldse eemaldaksid, et keegi seda kogemata ei sulgeks), et kõik soovijad võiksid käia sisse-välja ning nende eluruumis ringi vaadata, jalgu puhata või öömajale jääda. Sellise ettepaneku tegijat peetaks paremal juhul naljahambaks. Ometi need samad inimesed, olles riigi - nende ja teiste kodanike ühise eluruumi - omanikeks, on analoogilisele riiki puudutavale ettepanekule valmis kahe käega alla kirjutama. Kas meil peaks olema õigus keelduda selliselt mõtlevatele inimestele kodakondsuse andmisest ŀ>i otsustada selle äravõtmise üle? Ma arvan küll, sest nad ei oska kodanikuna langetada riigi osas sama heaperemehelikke otsuseid kui nad teevad seda omaenda perekonna eluruumi osas. Ühiste valeotsuste langetamine võil> olla aga riigile saatuslik.

Õnneliku inimese ja ka kodaniku isikuomadustest (voorustest) on pal|n kirjutanud Aristoteles nii oma teoses "Nichomachose eetika" [3] kui ka teoses "Poliitika" [4]. Kui eetikaalastes teostes räägib Aristoteles inimesi vooruslikest isikuomadustest, siis "Poliitikas" kitsendab ta voorust, küsimuse siinse arutelu konteksti paremini sobituvalt.

Iga kodanik on inimene, kuid iga inimene ei pea olema kodanik. Sec<u puudub kodaniku puhul vajadus rõhutada iga isikuomadust, mida peaksinn vooruseks inimese puhul. Peale selle on ju erinevate isikute jaoks neil. sobivad isikuomadused ääretult erinevad; selle mõistmiseks piisab \ai.l lehtedes ilmuvate tutvumiskuulutuste lugemisest. Sellistel isikuomadusi. I pole aga riigi kui tervikuga midagi pistmist.

Oluline on vaadelda vaid selliseid isikuomadusi, ilma milleta ei lohiks saada kodanikuks. Et aga neid mõista, tuleb esitada teatavad inõttekujundid, millest lähtuvalt võib vajadusel koostada konkreetseid isikuomaduste analüüsi metoodikaid, otsustamaks kodakondsuse andmise või selle äravõtmise üle.

"Poliitika" seitsmenda raamatu alguses kirjutab Aristoteles nii: "Mitte keegi ci nimeta õnnelikuks sellist inimest, kelles pole mehisust, alalhoidlikkust, õiglustunnet ja arutlusvõimct; kes kardab möödalcndavat kärbest ega tagane mingite, isegi äärmuslike vahendite ees, et leevendada nina nälga ja janu; kes on valmis iga palukese eest ohverdama oma lähimad sõbrad; kes on nii arutlusvõimetu või eksimusele aldis, et on valmis alluma ka lapsele või hullumeelsele" [4, lk 234]. Aristoteles kirjutab need karmid sõnad mitte ainult seoses inimese õnnega, vaid ka normaalse riigikorraga. Siin arutleb ta kodanike üle, kelle isikuomaduste kogumis moodustub ka samaväärne riik: "Mehisusel, õiglusel ja mõtlemisvõimel on riigis miinasugune tähendus ja väljendus, nagu see on ka igas inimeses, keda lllnu nende omamisele nimetataksegi õiglaseks, arutlemisvõimeliscks ja riapooletuks" *[Ihicl.,* lk 236]. Aristotelese öeldust võib välja lugeda selle, unda ta peab kõige olulisemateks kodaniku isikuomadustest/voorustest. Siinkirjutaja ci julge praeguses uuringustaadiumis öelda, kas Aristotelese piikutud loetellu võiks midagi veel lisada, kuid tema poolt esiletoodutcga peab igal juhul nõustuma.

I llaltoodud näide "korteriperemehest/-naisest" kirjeldab tegelikult juba Ai islotelese poolt esitatud ühte voorust või. õigemini, selle puudumist - me IM saa eeldada hea riigikorra tekkimist, kui riigis on antud otsustamine Isikutele, kes ei vasta Aristotelese tsitaadis toodule; kel puudub piisav ii i u11 ii svõi me. et langetada adekvaatseid otsuseid. Kui eelmistes peatükkides rääkisin kodanikuks olemise võime ja tahte erinevates! kolgedest, siis puudutasin ka küsimust sellest, kuidas suhtuda neisse "kodanikesse", kes ci ole võimelised ise arutlema langetatavate otsuste Iile |a alluvad "mõtlemisvõimeliste olenditena" emotsioonidele. Ma ei usu, *v* Ai istoteleski oleks sellist käitumist hinnanud arutlusvõime ja tarkuse miilajana isegi inimese, rääkimata siis veel kodaniku puhul. Ja ometi ei tiijj.a tänased seadused sellistele isikutele mitte ainult õiguse otsustada nina õiguste delegeerimise üle teistele, vaid võimaldavad neil otseselt ja laupäevaselt juhtida meie riiki.

Tuleme aga Aristotelese nimetatud teise vooruse juurde, mis eelmisesi enam haakub otsese, igapäevase ja aktiivse riigijuhtimisega. See on mehisus, millega (teatavate nüansiliste erisustega) analoogiliseks mõisteks on ka väärikus. Taas oleks mõistlik alustada oma mõttekäiku mõnesi arusaadavast kujundist: inimene kõnnib öisel kesklinnatänaval ning tem.i ümber on veel mitmeid teisigi inimesi. Äkki kuuleb ta appikarjcid, pöördub uudishimulikult nende tulemise suunas ning märkab kampa noorukeid röövimas ühte möödakäijat. Kuidas ta reageerib? Kuidas reageeriksid Teie'?

Meedias kurdetakse sageli selle üle, et möödakäijad on passiivsed |.i võimaldavad seega kuritegusid toime panna enam, kui neid oleks siis, km üles näidataks kodanikujulgust (praeguses kontekstis on *kodanik* selle sõnaühendis vaid tinglik termin). Muidugi on mõneti mõistetav, nnk inimesed vahele ei julge minna - on kartus saada isiklikku (kehalisi vaimset ja/või varalist) kahju. Kuid teisest küljest näitab see, et sellisiel inimestel puudub midagi, mida juba Aristoteles pidas loomulikul-, kodaniku isikuomaduseks ja vooruseks - mehisus.

Eeltoodu oli ju vaid kujund, kuid nüüd esitaksin analoogilise näin riigi kontekstis. Ehk siis saab nähtavaks see. et inimese väikesed hirmud eskaleeruvad kodanikuks olemise korral suurteks hirmudeks. Nimeli seesama isik, kes kartis astuda välja kaaskodaniku kaitseks, loeb ehi kodanikuna päevalehte ja tajub alateadlikult, et tema ümber on palju tei .1 temasuguseid, sadu tuhandeid kodanikke. Äkki märkab ta uudist, et Ecsn Vabariigi riigireserviks olnud viljavaru, mis oli ette nähtud riigi kõivi elanike ellujäämiseks kriisiolukorras, on enamikus varastatud. Kuidas i i reageerib? Enamik teeb täpselt sama. mida tänaval, kui röövitakse inimesi - nad pöörduvad kõrvale ja mõtlevad, et "õnneks ei olnud see mina Paremal juhul nenditakse omaette "riigijuhtide ennekuulmatut ülbust" i, laskutakse taas nohinal oma tegemistesse. Ja need on siis kodanikud" Ometi on just kodanikud need, kes lasid teiste kodanike nimel rääkub toime panna ühise vara varguse. Kas tõesti sellistele peaksime kodaniken . olema valmis usaldama meie ühise väärtuse - riigi - juhtimise? Päral •« on paljud selleks valmis. Kas siis argusest või juba eespool nimetama mõtlemisvõime puudumise tõttu minnakse taas ja taas hääletanu nendesamade riigi hävitajate poolt. Selliselt hääletavatel kodanikel tuh i. kriitiliselt vaadata iseendasse ja tunnistada, et ausam teiste kodanike sulu.

oleks kodakondsusest loobuda. Omamata kodaniku olulisi isikuomadusi, kuid säilitades kodaniku staatuse, aidatakse kaasa tõeliste kodanike arvamuse mahasurumisele. Ollakse ju vaid tööriistaks valitsejate käes.

Vaatame korra eeltoodut ka teise poole vaatenurgast, n-ö kurjategijate omast. Kui ma oleksin tavaline pätt ja prooviksin röövida tänaval inimest ning näeksin, et see mul teiste inimeste passiivsuse tõttu õnnestub, teeksin ma seda ka edaspidi. Mul ei ole ju midagi karta. Samamoodi, kui ma oleksin "seaduslik varas" riigiinstitutsioonis ja näeksin, et minuga mitte midagi ei juhtu pärast riigi (kodanike ühisväärtuse) suhtes toime pandud vargusi, teeksin ma seda edaspidigi. Kas aga saaksime siis süüdistada ainult neid - kodanikke, kes kunagi enne võimule saamist olid samasugused kui meie - või peaksime süüdistama iseendid, et oleme lasknud kodakondsuse institutsioonil madalduda tasemeni, mis võimaldab saada meie esindajaks neil, kes selleks iial saada ci oleks tohtinud ja kes, sarnaselt paljudele meie endi hulgast, ci oleks iial tohtinud saada isegi kodanikuks.

Toon vahepeal paar näidet kaasaegsest sõjapidamisest, et illustreerida mehisuse ja väärikuse nüansilisi erisusi. Kui muidu tunduvad need mõisted paljuski kattuvat, siis näiteks mehisuse määratluse muutumise märke leiame kaasaegses sõjapidamises ka seal. kus väärikusega otsest seost ei ole. Muinas- ja keskajal oli kombeks, et sõjakäigul osalesid ka sootsiumi juhid - vanemad, kuningad, vürstid- või vähemalt väepealikud. Kahtlemata oli see märk mehisusest ja vastutusvõimest, sest kes julges otsustada mõõga tõstmise, see võttis endale ka vastutuse ning osales esimeste seas oma otsuse täideviimises, kasvõi oma elu hinnaga. Praegusel tilal sõja alustamise otsustajad ise sõjapidamises ei osale; enda elu ohtu seadmise vältimiseks ei tee seda ka väejuhid. Selline lähenemine ei vähenda ebaõiglaste sõdade huika, sest need, kes julgevad otsustada, ei luige isiklikult oma tegude eest vastutada. See omakorda tähendab, et ka otsus sõja alustamiseks on kiirem tulema.

kisaks eeltoodule on muutunud ka sõjapidamise vahendid. Kaasaegset sõda ei peeta enam tihtipeale ausalt, mees mehe vastu, vaid enamasti eelistatakse kasutada moodsat sõjatehnikat, mis võimaldab hävitada vastast paljude kilomeetrite kauguselt, jäädes ise tema eest nähtamatuks. I oomulikult kaasneb sellega valmisolek pidada sõda vaid tehnoloogiliselt viihem arenenud riikide vastu - samaväärse vastasega kokku minnes oleks

ju oht ise lüüa saada. Ka see on tegelikult arguse, mitte mehisuse väljendu- ning annab taas võimaluse alustada üha uusi ja uusi ebaõiglasi sõdu. Mnl.i enam on endal lootust kavandatavas sõjas ellu jääda, seda lihtsam on Icid.i põhjuseid sõja alustamiseks. Ja isegi, kui selliselt toimimist põhjendad.) vajadusega kaitsta inimelusid, peaksid raevukalt sekkuma humanistid ning veel kord kordama seda, mida me näiteks surmanuhtluse **kaotamiM** põhjendusena alatihti kuulma pidime - inimelud on ju kõik ühtviisi väärtuslikud ning vajaksid ühesugust kaitset.

Aristoteles kirjutab aga sõjakunsti valdamise ja sõjapidamise kolvi.< mõtlemapanevad, kodanike kasvatust puudutavad read: "Kodanikele ei tule sõjakunsti õpetada mitte selleks, et nad orjastaksid neid, kes seda ei vääri, vaid selleks, et nad ise ei satuks teiste orjusse /—/" [4, lk 265**1** Ta ütleb veel. et "ei saa pidada õnnelikuks riiki ja kiita seadusandjat, ke on suunanud oma kodanikud naabrite orjastamisele, sest sellega kaasneb (riigile ja kodanikele enestele - ***Autori tciienclus)*** suur kahju" ***[Ihul*** lk 264].

Kuid tuleksin tagasi kodaniku väärikuse juurde riigi enda juhtimise! Kui kodaniku nimetust kandval inimesel puudub julgus kaitsta kaasinimesi tema suhtes toimepandava vägivalla eest ning selline isik saab teisi, kodanike mandaadi nende elu juhtimiseks, võib tema arguse tulemusena juhtuda midagi palju hullemat kui võimalik korduv röövimine või vargus Nimetaksin seda nähtusi argusest tulenevaks riigireetmiseks. Me oleme ju kuulnud seda, kuidas riigijuhid acg-ajalt räägivad, et mingi otsus on hoolimata kodanike arvamusest, riigi jaoks ääretult oluline, sest "meie sõbrad ei saaks meist muidu aru" [30] [55], Mingite kummaliste "sõprade nimel ollakse valmis loobuma kodanike antud volituste täitmisest. Ja ometi on tavatähenduses sõnal ***sõprus*** teine tähendus. Sõbrad ei tee ettekirjutusi - seda teevad käskijad. Käskijad aga ole sõbrad; neile kas allutaks, sõnakuulelikult ja arglikult või astutakse vajadusel nende ettekirjutustelt vastu, kaitstes oma tõelisi sõpru, kelleks riigis võiks piltlikult pidada teisi riigi kodanikke ja ülejäänud elanikke. Professor Mart Raukas kirjutab "Eestlastesse on jätkuvalt sisendatud vankumatut usku. et senitehtud strateegilised valikud on kui mitte parimad, siis vähemasti poliitilisel! hädavajalikud. Kas ei peaks me nende sammude üle uhkust tundma'.' Kes poleks kuulnud valdavalt isamaalistes ringkondades kulumiseni korrutatud halc-uhkct: "Me oleme ju kestma jäänud". Eksistents pole aga omadus, .la juba Sokrates juhtis tähelepanu asjaolule, et molluskid on Pireuse sadamas kestnud enam kui aastatuhandeid - milles seisneb nende eriline väärtus? Eelarvamuslik oleks uskuda, et väärikale kodanikule piisaks kusagile kuulumise või pelgalt olemaolu faktist. Olulisem kui olla, on küsimus kuidas ja mis tingimustel olla" [37]. Ei ole mõeldav, et normaalses riigis võiksid riigijuhtimisega tegeleda need, kes ei julge astuda välja ligimese kaitseks isegi tänavapäti vastu ning kes on valmis "iga palukese eest ohverdama oma lähimad sõbrad"; kes ongi need "molluskid".

Kuid liigun edasi, et püüda leida teatav üldistus sellele, millega võiks piiritleda kodaniku isikuomadusi ilma, et anda nende ammendavat loetelu. Lord Patriek Devlin on kirjutanud: "Ühiskonnal on õigus kaitsta end seaduste abil igasuguste ohtude, kas siis sisemiste või väliste ohtude vastu. /—/ Ühiskonnad lagunevad seesmiselt sagedamini kui välispidise surve tagajärjel. Lagunemine leiab aset siis, kui ei järgita üldisi moraalseid tõekspidamisi ning ajalugu näitab meile, et moraalsete tõekspidamiste .'linnastumine on ühiskonna lagunemise esimeseks etapiks. Seega on ühiskonnal õigus astuda samme, säilitamaks oma moraalikoodeksit /---/" |45, lk 76-77].

Kuigi lord Devlin pidas oma kirjutises silmas eelkõige kurjategijaid, tundub, et mõtet edasi arendades võib rääkida ka kodanikest laiemalt Kahtlemata võib igas ühiskonnas (riigis) rääkida teatavate moraalsete lõekspidamiste kogumist ja see ci piirdu sugugi ainult kriminaalõigusega icguleeritava valdkonnaga. Samamoodi peaks olema loomulik, et kui ruge. on taunitav näiteks mitmenaisepidamine, homoseksualism, ropendamine vms, ei saa seda propageeriv või viljelev isik osaleda riigijuhtimises **Sr**.l.**i** seepärast, et tema osalemisel riigijuhtimises võiks ta proovida \ ä c **\ m m u M** muuta kodanike arvamust riigi moraalsetest tõekspidamistest S e , . .1. I nga teiste kodanike vastu suunatud psüühiline (kui mitte ka **luu 1l11•** i vägivald, mille vastu on kõigil kodanikel õigus astuda. Lihtsaim **lali.** u.to vastuaktsiooniks oleks potentsiaalsed moraalsete tõeks|iidanir.i. I , ohustajad koheselt kodakondsusest ilma jätta.

Eeltoodu seletab taas natuke enam lahti ühe osa .\ **11**-.i..«- i. ' > • • õiglustunne, mida Aristoteles eeldab igalt kod.nui ub \- laiemas plaanis hõlmama kooskõla kodanikkonna **iil.lt** i. tõekspidamistega. Iga kõrvalekalle neist tõekspidaim .. i • <

kodakondsuse äravõtmise või, parimal juhul, selle mitteandmise.

Nagu eelpool öeldud, ci peaks ühiskonna moraalsete tõekspidamiste kogum piirduma vaid kriminaalõiguslike sätetega. Ometi on see valdkond parim illustratsioon sellele, kuidas kodakondsuse regulatsioon moraalsele tõekspidamistega arvestama peaks. Oleks ju küllalt lihtne jõuda üksmeelele küsimuses, et kurjategijad ei tohiks esindada meid parlamendis - nad ei ole nõustunud meie kokkulepitud reeglite järgi mängima ja nende osalemine parlamendi töös võiks meile kaasa tuua vaid neile endile vastuvõetaval, seaduste kehtestamise. Kuriteod ei ole aga ainsad ühiskonna moraalsele tõekspidamiste rikkumised. Samamoodi kui kurjategijatel võib oll.i soov kaotada ära kuritegude koosseise "Karistusseadustikust" [24 | võivad ühiskonna teistest moraalsetest tõekspidamistest kõrvalekalduvad "kodanikud" lammutada ühiskonda teisel viisil, kas riigi põhikorda õigusakte või teiste kodanike poolt neile antud volitusi eirates. J.i samamoodi nagu kurjategijad, ei tohiks ka nemad saada volitust teisi, kodanike esindamiseks, sest nad ei räägi kodanike nimel. Samamoodi nagu kurjategijad, ci tohiks ka nemad saada või jääda kodanikeks. Nende osak peaks parimal juhul olema selles riigis elamise õigus.

Paraku tuleb nõustuda ka Adolf Hitlcriga, kes samuti käsitab kodakondsuse küsimust ning eristab kodanikke (riigikodanikke), rin-i elanikke (riigialamaid) ja välismaalasi. Ta kirjutab: "Riigikodaml on Riigi jumal. Kuid see suurem väärtus ka kohustab. Autundeta vi tugeva iseloomuta inimene, kurjategija, riigireetur jne võidakse ig.d ajal riigikodanikuks olemise aust ilma jätta. Sellega saab temast laa riigialam" [18, lk 247]. Kodakondsuse andmise küsimust käsitab Hui. . ääretult põgusalt, kuid raamatust "Suur-Saksa riigi sünd" leiame lani ka selle peatüki temaatikaga haakuva kohta, kus öeldakse asjakolia • Nürnbergi seaduse kohta järgmist: "Seega ci ole riigikodaniku õigus pii>, sündimisega omandatav, vaid see tuleb ära teenida. /-—/ Riigikodanikul saamiseks on tingimata tarvis kahte eeltingimust: isik peab olema sak . või hõimutõulist (ka eesti *-Autori märkus)* verd ja peab teoga näitama mu, tahet ja suutelisust saksa rahva teenimiseks" [53]. Ehkki need sõnad varasematest otsekohesemad ja Eesti rahvalegi vastuvõetamatud, on nend. mõte ometi seesama, mis eelncvatelgi - iga inimene ei ole väärt seda < olla riigi kodanik.

Tulles siinkohal tagasi ühiskonna moraalsete tõekspidamiste juurde on küsimus vaid selles, kuidas neid määratleda, et leida ka vastust sellele, kes võiks sellises, moraalsete tõekspidamiste kogumit kaitsvas ühiskonnas olla kodanikuks. Lord Patnck Devlin leiab, et moraalsed tõekspidamised nn tuvastatavad, kui vaadata, kuidas näeb ühiskonda mõistlik inimene. "Mõistlikku inimest ei tohi segi ajada ratsionaalse inimesega. Ta ei peaks iga oma tegu hoolega kaaluma ja tema otsused võivad olla suuresti emotsionaalsed" [45, lk 78]. Ehk see ongi nii, kuid ometi ei tohiks see olla lõplik vastus, kui eeldada, et kodanike ülesanne on tagada riigi püsimajäämine. "Keskmine" kodanik peaks seega ilmselgelt vastama teatavatele tunnustele, et tagada oma põhiülesande - riigi säilitamine ja nreng - täitmine. See, kes vastab *keskmise inimese* määratlusele, ei pruugi ühiskonnas vastata *keskmise kodaniku* määratlusele. Tsiteerides veel kord professor Mart Raukast: "Antiikmõtlejatele oli muutuvate olude võrdpildiks **Hiialuse** liikuv vanker. Vankril oli võimalik kas istuda või olla koerana paela otsas järele veetud. Kui järgmine Eesti soovib asetuda maailmaajalooliste protsesside taustal võimalikult inimväärsesse positsiooni, peab ta neisma prioriteetide eest, millele tuginevad tema kodanike olemuslikud hüved. Rahvus- ning kodanikuväärikus on üks nendest" [37]. Seega on meie endi valida, kas ühiskonna moraalsete tõekspidamiste kogumi kindlaksmääramisel tugineme me "keskmise" inimese tõekspidamistele ning oleme seega valmis valima ka "vankri järel veetava koera" rolli või otsustame edaspidi oma riigijuhtimise "keskmise", kuid tõelise kodaniku tõekspidamiste kohaselt. Viimasel juhul võiksime rääkida ka võimalusest luua tõeline kodanikeriik.

2 KODANIKERIIK

2.1 Sissejuhatavaid märkusi

Alustaksin mõnest sissejuhatavast märkusest, mis peaksid hõlbustan: järgneva mõistmist. Algav arutluskäik lähtub eeldusest, et oleme 1. o'..i esitatud põhimõtete kohaselt suutnud piiritleda kodanikud. Seega on m. teatav hulk isikuid, kes omavad kodanikuvõimct, kellel on tahe kand kodanikuõigusi ja -kohustusi ning kellele on omistatavad ka olulisem.i. kodanikuks olemise isikuomadused. Seega on tegemist isikutega. I • võiksid parimal viisil kanda kodanikuõigusi ja -kohustusi, kuid keda oi. I vajalik kujutleda selles rollis nende kogumis - riigis. Isegi, kui kuulul raske sellist eeldust omaks võtta, on see vajalik - kui meid piirab kaas.u . omaksvõetud kodaniku käsitlus, on raske mõista ka võimalikke oluh muutusi sellistes oludes, kus kodakondsuse ja kodaniku mõistetele oi. I antud tänasest erinev sisu.

Erinevalt eelmisest osast kasutan järgnevas arutelus teistsi.... metoodikat. Kui eelmises osas võtsin käsitluse aluseks kodaniku ja m suhte algse olemuse ning võrdlesin seda kaasaegse positiivse õmn regulatsiooniga, siis selles osas on otstarbekam vaadelda kodaniku i riigi suhet vastupidi, võttes aluseks kaasaegse õigusliku rcgulatsu.... ja kaasaegsed riigi toimimise põhimõtted ning püüdes neid nai.lu teistsuguses, kodaniku mõiste teistlaadse määratluse valguses. Sell

lähenemise põhjus on selles, et kui alustada 1. osas esitatud kodaniku mõistest ja püüda sellest lähtuvalt leida kõige paremini toimivat riigi mudelit, tuleks üksikasjalikult vaadelda mitmeid erinevaid ajaloolisi valitsemisvorme ning võimalik, et konstrueerida ka uusi. See tähendaks põhjalikku alternatiivsete süsteemide käsitlust ja võrdlust. Kui aga taotleda kodaniku määratluse võimaliku muutumisega kõige kiiremaid muutusi riigi juhtimises, tuleks pigem keskenduda sellele, milline võiks olla riigi edasine areng tänapäeval, arvestades olemasolevat riigi toimimise mehhanismi.

On paratamatu, et põhimõttelise kannapöörde tegemine (juhul, kui peaksime sellise vajaduseni jõudma) on keeruline ning valulik, kuid võttes aluseks tänapäeval aktsepteeritud riigi toimimise põhimõtted, saaksid ka võimalikud muutused olla pehmemad ja järk-järgulisemad, võib-olla riigi kodanikkonna ja ülejäänud elanikkonna jaoks isegi pea märkamatud. Seda muu hulgas seetõttu, et puuduks vajadus suure nsa õigusaktide ümberkirjutamiseks. Me suudaksime piirduda vaid mõningate muudatustega või laheneksid mitmed probleemid iseenesest, luhtuvalt seaduste muutuvast tõlgendusest või konkreetsete õigusnormide kohaldamise vajaduse äralangemisest.

Eeltoodu tähendab kodanikeriigi puhul lähtumist, tõsi küll, vaieldavast irldusest, et demokraatia (täpsemalt esindusdemokraatia) on parim Valitsemisvorm ning sellest jõuga loobumiseks puudub vajadus. Samuti llllilun eeldusest, et Eesti Vabariigis väljakujunenud õigussüsteem (nii õigusloome kui õigusemõistmise korraldus ja põhimõtted) on kaasaegne #Hii vaja põhimõttelisi muudatusi. Kas need eeldused ka arutluse lõpul |imka peavad, jäägu iga lugeja otsustada.

Lähtumine olemasolevast süsteemist nähtub ka edaspidi kasutatavast Mõistest *kodanikeriik.* Arvestades sellega, et juba 1. osa 1. peatükis küsitasin riiki kui kodanike kooslust, kodanike kokkulepet delegeerida leitavate ühiste huvide eest seismine üksikisiku tasandilt kollektiivsele (usundile, siis võib termin *kodanikeriik* tunduda tautoloogilisena. Kuid tiinel i on selle termini kasutamine hetkel mõistlik just seetõttu, et tänapäeva liik ule juhtimises võib näha mitmeid momente, kus riiki ei tundu juhtivat knilanikud ning tõelise kodanikeriigini jõudmiseks peaks aset leidma hlllp.aliselt muutusi.

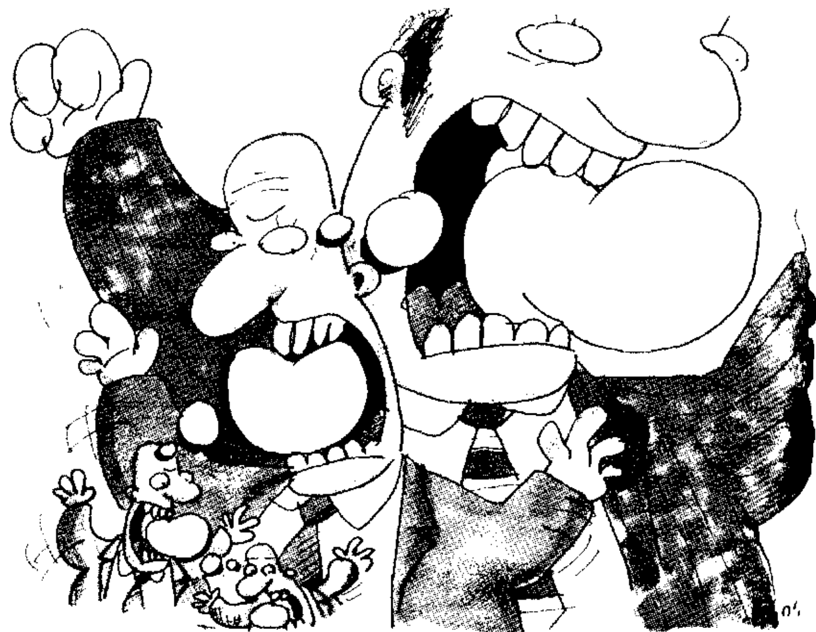
Järgnevates peatükkides analüüsin mitmeid riigijuhtimise küsimusi ning püüan näidata erinevate riigijuhtimisega seotud institutsioonide võimalikku toimimist kodanikeriigi tingimustes, seda ka ilma kehtival õiguskorda muutmata. Nagu edasisest nähtub, võimaldab kodanike kitsendav määratlemine anda tänasele õiguslikule regulatsioonile suuresh uuenenud sisu ka ilma regulatsiooni ennast muutmata. Mitmed kaasaegsi riigijuhtimise probleemid võivad saada lahenduse juba ainuüksi seetõllu et lähtuvalt riigi vajadusest täpsustatakse kodakondsuse mõiste sisu.

2.2 Erakonnast ja ideoloogiast

Alustan esindusdemokraatia toimimise ühest põhialusest - teatavat ideoloogiat kandvast erakonnast. Lähtudes eelmises osas esitatud eeldustest kujutan ma erakonda sellisena, et selle liikmeteks, sh sellisteks liikmeteks, keda võib nimetada professionaalseteks poliitikuteks, oleksid kodanikud käimasoleva arutluse tähenduses. See tähendab ka seda, et «'imevate erakondade liikmetel oleks ühe ja sama riigi kodanikena sarnased Miusaamad riigi põhiarengusuundadest, mis viiks erakondade vaheliste vi imeelsustc vähenemisele, erakondade paljususe kadumisele ja veidi kaugemas perspektiivis ehk ka senise erakondliku ja esindusdemokraatliku ullsleemi kadumisele. Et näidata, kuidas sellise seisukohani jõudnud olen, tuleb alustada veidi kaugemalt, peatudes veel kord mõnedel Eesti piakondadcga seonduvatel ja lahendamist vajavatel probleemidel.

I. novembril 2004. aastal avalikustati kahe juhtiva paremerakonna - Kes Publicaja Reformierakonna - liidrite vahel 13. jaanuaril 2004. aastal Allakirjutatud ühismemorandumi, millega võeti suund nende erakondade hiilimisele [23]. Nimetatud kokkuleppe üks kesksetest punktidest kõlab jlligmiselt: "Ühinenud erakonna põhivastasteks saavad vasakpoolset vnulsustamispüüet ja sotsialistlikku ümberjagamist kandvad ideed, samuti |illlldlused viia Eesti välja lääne mõjusfäärist". Sellega formuleeriti otseselt lilfoloogilise vaenlase kuju, kelle vastu tuleb igal juhul võidelda. Selliseid U'i'se esitades ja allkirjastades jäeti kahe silma vahele tõsiasi, et ka "vastase

ideoloogiat"' kandvatesse erakondadesse ja nende toetajaskonna **hulki** kuuluvad Eesti Vabariigi kodanikud. Kui me kehtiva "Kodakondsus seaduse" alusel eeldame, et iga kodanik peab olema lojaalne Eesti riiuL**E** näitab iga selline poliitikute väide, kui kõrvale on Eesti Vabariik suundunud tõelise kodanikeriigi teelt. Mis juhtuks, kui parafraseeriksime ülalcsitaimi ühismemorandumi punkti selliselt: "meie **põhivastastcks** *{autori rõhutu* < saavad kõik need **kodanikud,** kes toetavad meile vastuvõetamatuid ideid Juhtuks ilmselt see, et osa kodanikest, kes, kasutades oma põhiseaduslikI • õigusi, sh õigust koonduda erakondadesse, tituleeritakse sisuliselt ene .1. vaenlasteks (ka riigikaitses eelistatakse vaenlase nimetamist pehmem.**ik** vastaseks), võiks seda mõista kui kaudset soovi neilt kodakondsus ära voii.i et nad ei saaks oma "vaenulikku ideoloogiat" levitada. Ühe riigi kodanik **na** ei tohiks ju olla teineteise vaenlased, sest nad koos on moodustanud **seik** riigi ja, olles riigile lojaalsed, soovivad riigile head. Kui aga üks giupr kodanikke leiab, et teine on minetanud olulised kodaniku tunnused, **tulel** ju leida lahendus, kuidas nad kodakondsusest vabastada.

Meie põhivastastcks saavad kõik need kodanikud, kes toetavml meile vastuvõetamatuid ideid.

Olen ühismemorandumi ühe lause lahtimõtestamisel jõudnud vägagi kaugeleulatuva järelduseni ja seda täiesti teadlikult. Nimelt saan selle tulemusel teha poliitikute sellistest loosungitest ainult kahesuguse jllrelduse:

1) sõnakasutuses ollakse mingil põhjusel liialt ettevaatamatud, teades, cl nende sõnadega ei kaasne sisulist vastutust või

2) poliitikud on omaks võtnud põhimõtte, et paljud praegused kodanikud ci peakski tegelikult olema kodanikud, kuid keegi ei riski või ci suuda leha otsustavat sammu, et põhimõtteliselt vaadata üle kehtiv kodakondsuse regulatsioon.

Esimesel juhul ei oleks edasisel arutelul mõtet. Teisel juhul näeme, et oleme leidnud ühe võtmesõna, millelt edasi minna, et jälgida võimalikke menguid erakondade tegevuses ja riigijuhtimises ning seda just kodanikeriigi tingimustes. Selleks võtmesõnaks on ideoloogia. Joseph **Alois** Schumpeter on kirjutanud, ct kui mc eeldame, et kõik poliitilised (Oiul lähtuksid oma tegevuses mingist üldisest hüvest *(coinmon good),* liuda on alati kerge määratleda ning "mis on igale normaalsele inimesele tiiisionaalse argumendi varal nähtavaks tehtav", siis "ainus asi (kui **rumalust** ja pahatahtlikke huve mitte arvestada), mis üldse võib põhjustada **Irthkhelisid ning** seletada opositsiooni olemasolu, on arvamuste lahknemine küsimuses, millise kiirusega tuleks sellele, iseenesest pea kõigi jaoks lllusele eesmärgile läheneda" [41, lk 63]. See aga ei annaks põhjust samuti *Viilist hüve* teenivat opositsiooni põhivastaseks lugeda. Kui aga vastasseis im lekkinud **ning** mõlemad osapooled taunivad teineteise tegutsemist üldise **llüw** vastaselt, siis ehk on tõde hoopis selles, et kummagi osapoole tegevus **VI ole** suunatud üldiste eesmärkide (üldise hüve) saavutamisele **ning** pllekujutus tervikideoloogiast puudub täielikult. Nii jõuab ka Joseph Alois **Nt** liiunpcter järeldusele, et "partei ei ole sugugi mingi grupp inimesi, kes **kiH.ilsevad** edendada üldist heaolu "mõne printsiibi alusel, mille suhtes **nad** kõik on kokku leppinud", nagu klassikaline doktriin tahaks meid uskuma **jwmia.** /—/ Partei on rühmitus, mille liikmed kavatsevad ühiselt tegutseda konkurentsivõitluses poliitilise võimu pärast. Kui see poleks nii, oleks ju Vulinalu, et erinevad parteid võtavad omaks täpselt või peaaegu täpselt Minusuguseid programme" [41, lk 98]. Eesti poliitikamaastikult sobiks **I** Sehiimpetcri viimase väite kinnituseks asjaolu, et väidetavad poliitilised

vastased - Keskerakond ja Reformierakond - on hoolimata oma väidetava .1 vastasseisust suutnud olla nii koalitsioonis ja moodustada Vabariik Valitsuse (näiteks ajavahemikul 28. jaanuar 2002 - 10. aprill 2003) |8| kui ka leida teineteist ühes ja samas Euroopa Parlamendi fraktsiooni (Euroopa demokraatide ja liberaalide liidu fraktsioon - ALDE) [15], nn nende vastasseisu tõelisuse sügava kahtluse alla seab.

Erakondade väidetavate ideoloogiate konkurents ei saa olla kodanikeriigi arengu alus, sest kaasajal on see suuresti kantud erakonda,!• isiklikust huvist (vt lähemalt järgmine peatükk) ning juhul, kui lasta ka edaspidi kõigil oma nägemust propageerida kui ainuõiget, ei muutu riim olukorras midagi ning vastasseis erinevate kodanikerühmade vahel jaak kestma. Ideoloogia, mis tuleks leida kodanikeriigi funktsioneerimiseks on riigi kui terviku ideoloogia. Selle all pean ma silmas kodanikkonna ühtset arusaamist riigi eesmärkidest, toimimise põhimõtetest ja edasisima arengusuundadest.

Riigi ideoloogia kui mõiste selgitamiseks pöördun veel kord taga 1 peatüki alguses esitatud näite juurde. Kuidas võiks põhimõtteil 1 erakondade või ideoloogiate vastasseisu vältida või püüda lahendada su kui me oleksime juba täitnud olulised kodanikeriigi eeldused ja valinu,1 riiki juhtima vaid need isikud, kes vastavad kodanikele esitatavaid, senistest rangematele nõudmistele nagu esitatud raamatu 1. osas? Esimen, ja kõige lihtsam vastus võiks olla järgmine: sellist vastasseisu ei saak.l , tekkida. See võib nii olla, kuid seda tuleb loogilise arutluse tulemuseni tõestada. Seega eeldame, et tegemist ei ole veel täielikult välja kujunenu,1 kodanikeriigiga, vaid et kodanikkonna moodustamine uutel alustel „1, alles toimumas. See tähendab, et olemasolevast kodanikkonnast on |uk, eemaldatud need, kes ilmselgelt ei ole suutelised (näiteks tervislik, 1 põhjustel) kodanikuõigusi ja -kohustusi täitma või ei soovi seda Kk, (näiteks pidevalt seadusi eiravad kurjategijad ja korduvalt valimisõign 1 mittekasutanud, eelkõige rahvahääletusel mitteosalenud isikud) nim karmistatud on ka kodakondsuse saamise ja kodakondsuse äravõtim • tingimusi. Seega on kodanikkond muutunud juba oluliselt sarnasemal sellele, milline ta ideaalis olla võiks. Seegi lähenemine on omamoodi idealistlik, sest need eeltingimused täidetaks vaid juhul, kui riiki osuiuk 11 ühel hetkel kasvõi ajutiselt juhtima ainult kodanikeriigi kontseptsioon, pooldavad kodanikud. Eeldame aga, et mingil põhjusel on seegi valinu n

tulemusena aset leidnud, toimunud on esimesed muudatused kodanikeriigi loomise suunas ning aset leiab ideoloogiline konflikt, millele kujunev kodanikeriik, vältimaks ühiskonna lõhenemist, peab leidma lahenduse.

Konflikti lahendamisele peaks eelnema konflikti põhjuste selgitamine ja et ideoloogilises vastasseisus on vastandatud erinevad kodanike rühmad, peab põhjuse selgitamiseks pöörduma selle dokumendi poole, milles kodanikud ühiselt riigi tegutsemise aluspõhimõtted viimati paika püüdsid panna. See on põhiseadus. Põhiseaduse vastuvõtmisele järgnevad vastasseisud riigi toimimise põhimõtetes saavad ideaaltingimustes, kus tegemist ei ole kodanike otsese ebalojaalsuse ilmingutega, aset leida siis, kui erinevatel rühmadel on tekkinud erinev arusaam põhiseadusest. Toon näiteks väljavõtte põhiseaduse preambulist: "Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, /—/ mis on /—/ pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade /—/" [9]. Selle kui riigi kodanike tähtsaima kokkuleppe preambuliga vastuolus olev ideoloogia on selgelt põhiseadusega vastuolus, kuid kas preambuli tekst ise on piisavalt üheselt mõistetav? Tuletades meelde eeltsiteeritud Joseph Alois Schumpeteri sõnu, siis kõik erakonnad räägivad üldisest hüvest, helgest tulevikust, kuid teineteise jaoks ollakse siiski vastased. Järelikult esineb (eeldusel, et tegemist on lojaalsete kodanikega) üks järgmistest võimalustest:

1) mingit erakondlikku ideoloogiat kandev kodanike rühm on põhiseadust põhimõtteliselt (sihilikult?) valesti mõistnud;

2) põhiseaduses on kohti, mida tulebki vääritimõistmise vältimiseks täpsustada.

Vaevalt, et isegi mõni üksik kodanik julgeks väita, et põhiseaduse prcambul sellisel kujul ei vasta tema kui kodaniku soovidele. Seda ei teeks ka ükski erakond. Ja ometi tundub olevat nii, et nende eesmärkide saavutamise vahenditest rääkides jõuame koheselt ideoloogiliste lahkarvamusteni. Koheselt kerkivad esile parem- ja vasakpoolsed, löderalistid ja vabariiklased, liberaalid ja konservatiivid. Need lahkarvamused tulekski kodanikel ühiselt lahendada, et vältida edasisi ideoloogilisi probleeme. Vahemärkusena võib veel kord rõhutada, et mida

enam on ühise lahenduse otsimise ja otsustamise ajaks kodanikkond täpsustunud ning esitatavatele, senisest rangematele nõuetele vastav, seda lihtsam saab olla ka lahenduse leidmine mõistuspärase arutluse ning demagoogiat ja isiklikku kasu välistava väitluse teel.

Püüdes leida riigile ja kodanikele sobivaimat ühisideoloogiat, tuleks esmajoones piltlikult öeldes anda vastus küsimusele, milline loosung on parem: kas loosung "Vähem riiki", "Rohkem riiki", "Üldse mitte riiki või hoopis "Sama palju riiki, kui seda soovisid omal ajal põhiseadus, vastuvõtnud kodanikud"? Millise loosungi me ka ei valiks, tähendab see et kodanikeriigis peame mc senisest enam lahti mõtestama paljud olulised ja küllalt üldsõnalised põhiseaduse kui selle riigi kodanike vahelise kokkuleppe sätted, et välistada nende vääritimõistmise tulemusena uut, ideoloogiliste vastasseisude teke. Kas näiteks põhiseaduse § 28 lõigel I ("Igaühel on õigus tervise kaitsele") mõistavad kodanikud selliselt, et riik kui kodanike kooslus on võtnud endale kohustuse ise kõigi tervise kaitse tagada või on tal õigus seda kohustust erastamise teel edasi delegeerida" Kas sama paragrahvi lõike 2 esimese lausega ("Eesti kodanikul on **õigus** riigi abile vanaduse töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral") saak kokkusobivaks lugeda individualistliku ja liberaalse majandusmudeli alusel toimivat pensionisüsteemi või tulude ümberjaotamise taunimist? VõiI< olla et saabki, kuid on kaheldav, et kodanikud seda üheselt mõistavad |.i et neile kõigile on piisavalt selge, miks see hea on. Seega oleks vajalil põhiseaduse täpsustamine või vähemalt selle ametlik seletuskiri, miil, kodanikud saaksid rahvahääletusel heaks kiita ja sellest edaspidi ka kõivi oma kodanikuõiguste ja -kohustuste täitmisel ilma ideoloogilise vastasseisu tekkimiseta lähtuda. Kodanikeriigis ei näe ma võimalust, et nii olulised ideoloogilised seisukohad lahendatakse mingi väiksema grupi isikule (\<>i ka kodanike) tegevuse tulemusena. Nii näiteks ei saa selliseks, põhiseadus, sätete tegelikku sisu kirjeldavaks dokumendiks lugeda "Põhiscadu ., Juriidilise Ekspertiisikomisjoni Lõpparuannet" [34], sest tegemist on In.ili juriidilise ja paljuski teoreetilistesse nüanssidesse mineva uurimusega, nn paljudele kodanikele arusaamatuks võib jääda ning mis on koostatud i i heaks kiidetud vaid väikese ringi isikule poolt.

Vajadust määratleda senisest täpsemalt riigi põhilised ideoloogilisel suunad kooskõlas põhiseadusega tunnetasid ka ühiskondliku leppe ul>, algatajad. Ja taas valmis dokument, mis oma sisult jäi kodanikele kaugel

ning mida ei kiitnud heaks mitte kodanikud rahvahääletusel, vaid üksikud isikute grupid [11]. Selliselt toimimine jätab paratamatult paljudele kodanikele mulje, et tegemist on kellegi erahuviga ning taas ei pruugi sel midagi pistmist olla kõigi kodanike ja riigi ülejäänud elanike huvide eest seismisega.

Tulles nüüd tagasi erakondade ideoloogilise vastasseisu ülaltoodud näite juurde, võiks järeldada, et kui riigi ideoloogilised suunad ning olulisemate riigile delegeeritud funktsioonide täpsem sisu ja olemus oleks paika pandud kodanike vahelise põhidokumendiga - põhiseadusega või selle ametlikult, rahvahääletusel vastu võetud seletuskirjaga, oleksid paljud ideoloogilised vastasseisud eos välistatud ning kodanikest koosnevate erakondade erinevus seisneks ehk vaid erinevate küsimuste lahendite pakkumises. Võiks ju mõtiskleda ka selle üle, et kui täpseks Iideks minna kodanikeriigi põhiseaduse sisustamisel, et see hõlmaks kõik riigi ja kodanike omavahelise kokkuleppe olulised tingimused. **1'in** itõmbaminc on aga liialt habras teema, et sellel pikemalt peatuda, **hing** seega pakun välja vaid olulise üldpõhimõtte - mida rohkem on põhiseaduses või selle ametlikus seletuskirjas kokku lepitud ideoloogilisi, põhimõttelisi küsimusi, seda vähem oleks vajadust erinevate erakondade |!liele ja seda vähem võimalust erinevate erakondade tekkeks, sest puuduks peamine põhjus senisel erakondade konkurentsil omavaheline vastasseis Ideoloogilistes, tegelikult siis põhiseaduse tõlgendamise küsimustes. **I** takondade programmdokumendid kaotaksid paljuski oma sisust, sest piaeguscl ajal kajastavad need suures osas just ideoloogilisi tõekspidamisi |a legelik tegevuskava mingi idee elluviimiseks tuleneb juba muudest dokumentidest, näiteks valimisprogrammist, koalitsioonilepingust **vms.** Esile hakkaks tõusma pigem asjaolu, kes kodanikest pakub välja pai imad, riigiideoloogiaga kooskõlas olevad lahendused riigi ees seisvatele piobleemidele. Tema erakondlik kuuluvus või mittckuuluvus ei oma **iniiim** tähtsust. Teadlikud kodanikeriigi kodanikud annavad volituse riigi Igapäevaseks juhtimiseks parimate ideede pakkujatele ja elluviijatele. See «Ka meenutab pigem teatavat lepingulist või avaliku teenistuse suhet, kus volilalav on riigiteenistuse kõrgeimaks ametnikuks (kodanikkonnaga «iMinilava lepingu täitjaks). Seetõttu puudub vajadus sellist võitlust pidada **kOip**.il neil, kel tegelikult kodanikele konkreetset tegevuskava ja hiljem ka luuletud tööülesandeid ette näidata ei ole: sõnade taga peituv tühjus ilmneb peagi ja reaalset (mitte poliitilisi) vastutust kodanikega sõlmitud "lepingu"

täitmatajätmise eest nad tõenäoliselt kanda ei sooviks. Seetõttu puudi erakonnana võimalus võitlust alustada ka neil, kes ei võta omaks kodaiul heakskiidetud riigiideoloogiat. Erakondade tähendus hakkaks hääbuin.i

Tegelikult võib välja tuua veel ühe põhjuse erakondade tähtsa vähenemiseks. Kui riigis valitseb ühtne ideoloogia, mille riigi kodaniki on heaks kiitnud ja millega kooskõlas tegutsevad erakonnad, puudi kodanikel vajadus mõne erakonnaga liituda, et omi seisukohti kaii-.i Mõttekam on toetada konkreetset isikut või isikuid, kelles nahal parimaid spetsialiste riigi edasiviimisel ja kellele valimistega või **mon** muul viisil antakse volitused kodanikkonna riigiideoloogiat ellu viia.

Heites veel korra pilgu riigiideoloogiale ja erakondade ideoloogialt I mis võimaldavad neil jätkuvalt ellu viia oma kitsa ringi tõlgendusi m põhialustest, esitan selle alateema lõpetuseks retoorilise küsimuse: kas **1**1 erakondade isiklik huvitatus võimu omamisest ja soovimatus luua teaia\ riigiideoloogiat ongi põhjus, miks suuremad Eesti erakonnad keeldusid ai kirjutamast ühiskondlikule leppele isegi tema praegusel, kodanike enainu ignoreerival kujul?

2.3 Valimistest

Kommunikatsiooniteoreetik ja Tallinna Ülikooli õppejõud Katrin Aava on tuginedes oma uuringutele kirjutanud: "Valimiskampaaniateks aumeestelt raha vastu võtnud parteid seovad ennast rahastajatega ning peavad hiljem vastutasuks võimaldama oma toetajatele soodsaid lepinguid. / / Seega on kujunenud tõsiseks probleemiks ametnike ja poliitikute selja luga olevad huvirühmad, kes viivad oma tahet ellu riigieelarve abil. Sellise poliitilise kommunikatsioonikampaania jätkudes ei võistle poliitikas mitte ideoloogiad, vaid eelkõige erinevate gruppide majanduslikud huvid" [2, lk 139]. Toon siia juurde ka Anton-Hansen Tammsaare iroonilised mõtted poliitikast: "Rääkigem ikka rahvast, rahva kasust, rahva huvidest, rahva tulevikust, rahva käekäigu parandamisest jne jne - sest meile enestele kui ka teistele meeldib see - aga mõistkem rahva all ikka seisust, klassi, piu leid, kihti, rühma, ringkonda või lihtsalt iseennast ja ainult neil kordadel ka omi sõpru ja lähemaid tuttavaid, kus omakasu teostamine seda nõuab. Nõnda talitab iga terve ja loomulik rahvaliige, kel on korralikult arenenud ühiskondlikud instinktid. Leidub aga ka ebaloomulikke rahvaliikmeid: manad kas ci oska omakasu õieti teostada (näit. tabatud vargad, kelmid, loovlid, valeraha-tegijad, liiakasuvõtjad jne) või neil on omakasust tume jn loomuvastane arusaamine - nad peavad omakasuks sedagi, kui nad nina vaimulisi ja hingelisi huvisid võivad rahuldada (mõned mõtlejad, kunstnikud, kirjanikud, ilmaparandajad jne)" [44. lk 43-44]. Anton-Hansen tammsaare järgi viimased tõenäoliselt riiki juhtima ei sobikski, sest nad ei

ole aru saanud "elementaarsetest" asjadest riigijuhtimise juures.

See on probleem, mis ei lahene automaatselt ka siis, kui kodanikeriigi lepiksid kodanikud kokku ühtses ideoloogias ja peamistes riiiM arengusuundades. Isegi, kui kodanikest koosnevate erakondade erineva, seisneb vaid üksikute vähemtähtsate küsimuste lahendamises, ei oi. välistatud võimalus, et neid lahendusi ja vahendeid pakutakse lähtuvail isikliku kasu saamise soovist. Alati on olemas võimalus, et kodanike hulk.i jäävad või satuvad ekslikult need, kellel ei ole tahet seista riigi kui terviku huvide eest ja kes ci ole piisavalt eetilised, olemaks ideaalsed kodaniku,I Varem või hiljem nad tõenäoliselt paljastavad endid ja kodanikerimi tugevnedes võetakse neilt kodakondsus, kuid selle ajani ci ole kodaniku,I nende tegevuse eest kaitstud ja nende sidet konkreetse huvigrupiga (ke võib koosneda ka mittekodanikest) võib olla raske tuvastada.

Ometi peaks ka kodanike ideoloogiline kokkulepe ehk riigiideoloogia olema üks võimalus, kuidas seda probleemi vähendada. Alustan ühe-a näitest. Riigikogu tegi 18. detsembril 2003. aastal žcsti ja võttis vastu "Erakonnaseaduse muutmise ja sellest tulenevalt teiste seaduste muut **mis,** seaduse" [13], millega lõpetati erakondade rahastamine juriidilisi, isikute poolt, et vältida huvigruppide mõju. Sama seadusega säilitati a-s, erakondade iga-aastane rahastamine riigieelarvest ning juba aastal 2004 **uh** see eelarvest eraldatav summa kolm korda suurem kui aastal 2003, ehk **su** 60 miljonit krooni [42]. Sama summa eraldati erakondadele ka aastal 200 Esindusdemokraatia Eesti Vabariigis kaugenes sellega tegelikult vcel-**i** enam kodanikest - saades vahendeid otse riigieelarvest on erakonnad **onu** tegevuses senisest vabamad. Nad ei pea pidevalt tõestama oma ideoloogi., õigsust, et omada piisavat toetajaskonda, kes neid vajadusel rahaliselt aitak Nad ei vaja enam ka liikmemaksu tasuva liikmeskonna suurenemist. **N.nt** otsustavad ise enda rahastamise mahu ning kodanikud ja mittekodanikli.**I** on sunnitud tagama erakondade heaolu ka siis, kui erakondade pakuta- ideoloogia ja selle saavutamise vahendid on kodanikele vastumeeh Jooksev rahastamine riigieelarvest tähendab ka seda, et raskemaks .-u tehtud uute võimalike erakondade tulek ja riigieelarvest toetust saaval, **1** erakondadel on olemas vajalik raha, et perioodiliselt viia läbi tühjad, **1** loosungitest ja ohtrast demagoogiast kubisev valimiskampaania, **uu** sellisena on suunatud eelkõige neile valimisõiguslikele isikutele, kelk puhul tekib tõsine kahtlus nende kodanikuvõimes (vt 1. osa 3. peatüki **1**

Näitena selliste isikutega manipuleerimisest võib tuua vaid ühe räigetetest demagoogiavõtetest nagu seda kirjeldab Katrin Aava: "Tihtipeale tegelevad ka poliitikud enne valimisi valetamisega. Näiteks lubab partei toetada kõiki /--/. Ühiskonnas on erinevad sotsiaalsed grupid, kelle huvid on erinevad või koguni välistavad üksteist. Kõikide huvisid korraga esindada ja rahuldada pole kuidagi võimalik ning valimiseelsed lubadused läävad pahatihti täitmata. Loomulikult teavad poliitikud seda, aga nad loodavad valijate lühikesele mälule" [2, lk 72]. Viimati viidatud valijate rühm, keda praeguses riigimudelis alati suurel hulgal leidub, on hea näide kodanikuvõimetutest "kodanikest". Katrin Aava mõtteid kinnitab ka Adolf Hitleri mahlakas kirjeldus erakondade "põhimõttekindluse" kohta: "(Enne valimisi) uuritakse äärmise põhjalikkusega iga tööstusharu esindavat organisatsiooni, iga tööliste rühma, nende kõige salajasemaid soove. Isegi ohtliku opositsiooni "halbadest loosungitest" saavad uurimisobjektid ja nende tegelike loojate üllatuseks muutuvad need sageli ühtäkki osaks vanade parteide teadmistepagasist. Nii tulevad kokku programmitoimkonnad, kes "korrastavad" vana programmi ja loovad uue programmi raamistiku (ja nii toimides vahetavad härrasmehed oma tõekspidamisi, nagu sõdur vahetab lahinguväljal oma vana täishigistatud särgi uue ja puhta vastu), milles pakutakse kõigile midagi" [18, lk 210-.Ml|. Kui vaadata seda küsimust riigiidcoloogiat omava kodanikeriigi vaatepunktist, siis tundub, et praeguse riigimudeli eelmainitud probleemid peaksid kodanikeriigis saama suuresti lahendatud.

1. Kodanikeriigi puhul on praegune erakondade rahastamise skeem mõeldamatu. Et ühiselt on heaks kiidetud ühtne riigiideoloogia, mis peaks eelmises peatükis esitatud arutluse tulemusena kaasa tooma etakondadc osatähtsuse vähenemise, ei ole kuidagi põhjendatud mingite eiakondade tegevuse rahastamine kogu elanikkonna ühisest rahast, kui erakond püüab ajada ideoloogiat, mis on vastuolus kodanike heakskiidetud riigiideoloogiaga, on tegemist riigivastase erakonnaga, nulle tegevus kodanikeriigis peab olema keelatud. Kui aga erakond eesotsas juhtfiguuridega pakub riigiideoloogia elluviimiseks enne valimisi mingeid lahendeid, oleks selle rahastamine riigieelarvest võrreldav olukorraga, kus mingile ametikohale kandideerijale makstaks juba kandideerimistaotluse hetkest sellele ametikohale vastavat tasu, hoolimata •.ellest, kas isik ka tegelikult valituks osutub. Viimast ei toimu meie riigis loomulikult tänaselgi päeval ja sellise ettepaneku tegijat vaadataks kui

poolearulist. Analoogiliselt oleks aga juba praegu õigem lõpetada tuleviku-, kandideerivate erakondade toetamine riigieelarvest.

Viimane ci tähenda muidugi erakondade sunniviisilist väljasuretamisi ning rahastamise täielikku keelustamist. Võtame paralleeliks taa ühe elulise näite. Kui mingile äriühingule jääb silma ülikoolis õppi\ tubli üliõpilane, võib ta juba varakult sõlmida temaga lepingu, miili kohaselt äriühing toetab üliõpilase õpinguid (makstes näiteks tema c c i õppemaksu või toetades teda stipendiumiga) ja üliõpilane kohus!ub pärast lõpetamist asuma tööle just selle äriühingu heaks. Siin pole miin midagi ebaloomulikku. Sama põhimõtte kohaldamine erakondadele uu üksikkandidaatidele kodanikeriigis tähendab seda, et iga isik võib rahaliselt toetada temale sobivat kandidaati. Erinevus toodud näitega seisneb selle et viimasel juhul on toetaja riskiaste oluliselt kõrgem. Oleks jabur öcld.i et minule meeldivat riigiideoloogia elluviijat ei tohiks ma toetada; küll ag.i võin ma näiteks igal ajahetkel kanda suvalise rahasumma mõne teise isiku (näiteks mõne sihtasutuse) arvele, märkides, et tegemist on minupool toetusega tema edasiseks tegevuseks.

Tähelepanelik lugeja märkab muidugi, et sellega õigustan ma pigem varasemat erakondade toetamise skeemi, kus kõik füüsilised isikud n juriidilised isikud võisid erakondi piiramatult toetada, ja et seega eld nõustun ma ka poliitikute isikliku huvitatuse paratamatusega. Tegelik uh tahtsin senitooduga näidata vaid seda, et Riigikogu poolne erakondini' rahastamise muutmine tegi olukorra senisest vaid absurdsemaks, linn eriskummalise pretsedendi, mida me teistes eluvaldkondades ci tunn< Samas ei vähendanud see sugugi isiklikku huvitatust. Erakondad. rahastamise keelustamine juriidiliste isikute poolt tähendab vaid seda < i rahastamiseks peab kasutama keerukamaid skeeme. Isikliku huvitatu < kadumine kodanikeriigis saavutatakse sootuks teisiti, lähtuvalt kodaml » teistsugusest olemusest.

2. Kodanikeriigis on kodanike ring tänasest oluliselt selgem.di määratletud ning ideaalis peaks iga kodanik vastama raamatu I. ui esitatud nõuetele. Seetõttu ei ole mõeldav ka kodanike lollitanum sisutühjade loosungitega ja pikema aja vältel. Tasub rõhutada sedagi , i ka kodanikeriigis on kõik ametnikud ja kohtunikud kodanikud, kuid sed , juba uues tähenduses. Poliitiku (samuti kodaniku) bluffimine või isikhl <

huvides tegutsemine ei peaks senisest oluliselt eetilisemas kodanikeriigis jääma kauaks märkamatuks. See aga tähendaks tema tagandamist ning temalt kodakondsuse äravõtmist, sest selliselt käitunud poliitik ilmutab nina tahtmatust tegutseda riigi kui terviku huvides või näitab, et ta ei ole kodaniku isikuomaduste kandja. Kodakondsuse säilitamine sellistel asjaoludel oleks kodanikeriigis mõeldamatu. Lisaks kodakondsuse aravõtmisele peab (nüüd juba endine) poliitik, kes isiklikest huvidest lähtumisel on oma tegevuses läinud vastuollu seadusega, loomulikult ka reaalset vastutust kandma. Et kodanikeriigis võivad erakonnavalimised |(iäda teisejärguliseks ning taas esile tõusta isikuvalimised, et valida riigi arengukava elluviijateks parimad kodanikud, siis vajub unarusse ka kollektiivse vastutuse kui isikliku vastutuse puudumise institutsioon: iga poliitikut saab vastutusele võtta konkreetselt tema. mitte mingi impersonaalse kogumi antud lubaduste murdmise pärast. See aga ahendab poliitikute võimalusi tegutseda konkreetsete rühmade isiklikes huvides ning ülejäänud kodanikkonna vastu. Kontroll iga poliitiku tegevuse üle nn pidev ning iga tema eksimust märgatakse. Selle tagab kodanikkonna |a nende valitud ametnike kõrgem kvaliteet kodanikeriigis. Teadmine võimalikust vastutusest toob aga kaasa kellegi huvide eelistamisest hoidumise. Tõenäoliselt loobuvad pärast paari esimese vastutusele võtmise pretsedendi loomist kodanike esindusorganitesse kandideerimast need, kel puudub tahe riigi kui terviku huvides tegutseda.

3. Praeguse aja probleemide lahendamisele aitavad kodanikeriigis mmresti kaasa ka muudatused valimiskampaania olemuses. Et kodanike ling on kitsamalt piiritletud ning sellest on välja arvatud kõik need, kes kodanikuvõime, kodanikuks olemise tahte või kodaniku isikuomaduste puudumise tõttu ei ole kõlblikud riigi juhtimises osalema, peab valimiskampaania kvalitatiivselt muutuma ning senine loosunglikkus ja demagoogia peab asenduma asjaliku aruteluga riigi tuleviku üle. kodanikeriigi kodanikku ei ole võimalik enda poole kallutada sisutühjade loosungitega nagu "Meiega võidad!", "Murrame läbi!" või näiteks "Pealt maha!" Selliste kahe- või kolmesõnaliste loosungite kasutamine mingi **loole** või teenuse reklaamimisel võib ehk tõesti suurendada tarbijate huvi selle toote või teenuse vastu, kuid tarbija ja kodanikeriigi kodaniku mnnastamine neile suunatud teabe esitamisel on väär - kodanik ei ole mitte innult riigivalitsemise teenuse tarbija, vaid riigi valitseja: tema pakubki ingivalitsemisc "teenust" kogu riigi elanikkonnale ning on riigijuhtide

tööandjaks. Erinevalt laiast hulgast tarbijatest on kodanikeriigi kodanik k. piisavalt arukas selleks, et mõista loosungite ja nende esitajate sisutühjua Mida aeg edasi, seda enam peaksid sellised loosungid kaduma ka seetõttu et kandidaadid on ju ka ise uue kvaliteediga kodanikud, kes samuti teavad millest lähtuvalt kodanikud oma otsuse teevad. Lisaks sellele kaoks vajada valimiste eel eksponeerida igal tänavanurgal kandidaatide klantspilti sest kodanikeriigi kodanikud ci langeta oma otsuseid lähtuvalt sellest, kn kena. puhas ja hoolitsetud keegi välja näeb. vaid lähtuvalt sellest, millnn on tema kavandatav tegevuskava kodanike kokkulepitud riigiideoloogi elluviimisel.

Plakatid, loosungid ja klantspildid asenduvad seega asjaliku debatiga riigiideoloogia elluviimise teemadel, mille tulemusena langetab valija - kodanik - oma otsuse just selle kodaniku kasuks kelle ideed riigiideoloogia elluviimisel on tema jaoks kõige sobilikumad.

Plakatid, loosungid ja klantspildid asenduvad seega asjaliku debatiga riigiideoloogia elluviimise teemadel, mille tulemusena langetab valija - kodanik - oma otsuse just selle kodaniku kasuks, kelle ideed riigiideoloogia elluviimisel on tema jaoks kõige sobilikumad. Kandidaadi erakondlik kuuluvus ei mängi siin mingit rolli. Tuletagem meelde, et pärast riigiideoloogia kehtestamist on kadunud võimalus ka võistelda n-ö ideoloogilises plaanis ning seega on erakondade tähendus muutunud nagunii teisejärguliseks.

Tulles veel kord tagasi peatüki alguses toodud erakondade rahastamise skeemi juurde, vajab märkimist, et praegusel ajal on erakondade kulutused eriti suured just mahukate, kuid sisutühjade valimiskampaaniate läbiviimise tõttu. See kõik saab toimuda vaid kodanike madala kvaliteedi tingimustes. Et kodanikeriigis massiivsete valimiskampaaniate läbiviimine suure tõenäosusega tulemusi ei anna ning neist tuleb loobuda, siis vähenevad oluliselt ka erakonna või üksikkandidaatide kulutused - asjalike debattide korraldamine üleriigilises meedias on kahtlemata oluliselt odavam. Vajadus aastas kümnete miljonite raiskamiseks kaob. Kui aga kandidaadid või erakonnad sellest hoolimata saavad suuremahulisi toetusi enda tegevuseks, sus seda enam pööratakse tähelepanu nende võimalikule erapoolikusele kodanikeriigi juhtimisel ning seda enam on võimalik, et tuvastatakse mõne poliitiku lähtumine isiklikest või mõne rühina huvidest, millega võib kaasneda ka konkreetne vastutus. Loomulikult võetakse sel juhul isikult liia ka kodakondsus.

2.4 *Riigi juhtimisest ja õigusemõistmisest*

2.4.1 Riigijuhtimisest

Juba raamatu eelmistes alajaotustes sai korduvalt rõhutatud reaal < vastutuse küsimust. Samuti sai kodanikuks olemise tahte peatüki pikemalt arutletud teemal, et teadmine võimalikust vastutusest peaks i.... juhtimisest eemal hoidma need, kel tegelik sisemine tahe teiste kodaml > huvides tegutseda puudub. Nii peaks juba võimalus reaalseks vastutusel looma pinnase usalduse tekkele, kuid seda vaid juhul, kui vastu!u - võimaluse kehtestamisega kaasneb ka piisav kontroll kõigi kodaml • nimel tegutsevate kodanike tegevuse üle. Nii võiks varem käsitatu kohas. li tinglikult välja tuua kolm elementi, mis peaksid tagama kodanike: nn usaldusväärse juhtimise kõigi kodanike ühistes huvides:

1) kodanike ringi selgepiirilisem määratlemine, lähtudes kodaml. olulistest omadustest;
2) kontroll riigijuhtide tegevuse üle;
3) reaalne vastutus kodanike huvide vastase tegutsemise eest.

Praegune riigikorraldus ei vasta ühelegi eeltoodud nõudele, kin.i vale oleks selles süüdistada vaid igapäevases riigijuhtimises osalev.n.i kodanikke. Enamik kodanikke on ise liialt passiivsed või jääb neil pun.li. kodanikuks olemise isikuomadustest, et jälgida riigijuhtimise tasan.M toimuvat ning häälekalt sekkuda juhul, kui riigijuhtimises esineb.....

põhiseadusliku korraga vastuolus olevaid tegusid või kodanike antud volituste ületamist.

Vaatleme lisaks varasemates alajaotustes toodutele vaid mõnda täiendavat näidet, mis peaksid illustreerima nii tekkinud probleemi riigijuhtimise tasandil kui selle ebaadekvaatset peegeldust ülejäänud kodanike silmis.

Viimasel ajal võib Vabariigi Valitsuse istungite avaldatud päevakordi lugedes üha sagedamini märgata selliseid päevakorrapunkte, mille sisuks olevatele dokumentidele kehtestatakse juurdepääsupiirang. Tegemist ei ole sugugi riigisaladust sisaldavate materjalidega, millele juurdepääsupiirangu kehtestamine oleks loomulik, vaid reeglina sisaldavad need dokumendid lesti Vabariigi (sic!) seisukohti erinevates Euroopa Liidu tööorganites. On huvitav tõdeda, et kui Euroopa Liiduga liitumist selgitati kodanikele kui Eesti Vabariigi jaoks ääretult positiivset otsust, siis riigi seisukohad Euroopa Liidu olulistes küsimustes ei kuulu kodanike jaoks pika aja jooksul avalikustamisele. Eriti peaks riigi kodanikke mõtlema panema just see, et tegemist ei ole mitte Vabariigi Valitsuse seisukohtadega, vaid kogu Eesti Vabariigi seisukohtadega. Tekib küsimus, et kas siis riigi juhtorganitesse mittekuuluvad kodanikud ei olegi osa riigist? Võib-olla võiks keegi ka Keda väita, kuid raamatu alguses esitatud riigi mõistega ei läheks selline mõtteavaldus kokku. Tsiteeriksin siinkohal veel ühte lõiku Aristotelese teosest "Poliitika": "Ei tohiks mõelda nii, et iga kodanik on kodanik omaette; ei, kõik kodanikud kuuluvad riigile, sest igaüks neist on riigi osa" |'l, lk 274], Otseselt puudutab tsiteeritud lõik küll tulevastele kodanikele uutavat haridust (mis ei ole selle raamatu teema), kuid selles rõhutab Aristoteles veel kord olulist tõdemust, et iga kodanik on riigi osa. Järelikult ei ole võimalik rääkida riigi nimel tervikuna ning jätta suur osa kodanikke teadmatusse sellest, mida riigi (st kodanike) nimel otsustatakse.

Juurdepääsupiirangute kehtestamisega jõudsid riigi juhtorganid Mitmuseni seoses Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel sõlmitud piirilepingu allkirjastamisega. Kodanikud ei teadnud kuni lepingu tillkirjastamiseni ja selle Eestipoolse ratifitseerimiseni piirilepingu sisu Hing korduvalt rõhutati, et piirilepingu sisu ei kuulu avalikustamisele enne I inanuari 2006 [40]. Kas tõesti on kellegi arvates piiriküsimused riigi jaoks uu vähetähtsad, et riigijuhtimises aktiivselt mitteosalevaid kodanikke neist

teavitama ei peaks? Piirilepingu mitteavaldamist põhjendati rahvusvahclr.. tavaga [40]. Tundub, et taas oli tegemist ühe sellise küsimusega, ku "sõprade" ettekirjutused olid riigi juhtorganite jaoks olulisemad kui o n n kodanike teavitamine riigi jaoks olulistest küsimustest ja, miks mitte, \n" **i** olulistes küsimustes (nagu võimalik riigi territooriumi muutmine) nende" i konsulteerimine.

Seoses piirilepingu pikaajalise salastamisega väärib maininu **i** veel üks vähemoluline tõik. Kuigi leping tervikuna salastati, avaldun ajakirjanduses kodanike rahustamiseks teave, et maatükike nimetuse". "Saatse saabas", mis on senise kontrolljoone alusel kuulunud aastakümn. **11** Venemaale, tagastatakse Eesti Vabariigile [43]. Kuidas selline teave jõudi ajakirjandusse, kui kogu lepingu temaatika pidi tollal olema salastatud ja miks üldise salastatuse foonil sellise teo toimepanemise eest **keda",** vastutusele ei võetud?

Piirilepingu salastatuse küsimuse (jättes isegi hetkel kõrvale piirilepm-u tegeliku sisu, sest selle osas ei ole kodanikkonna arvamus kindlasti nn ühene) puhul on aga kurb, et kodanikkond, kelle eest varjati nende m- territooriumi piiritlemist, seda kõike nii rahulikult on võtnud. Tõsi oh neid, kes julgesid oma arvamuse kõva häälega välja öelda ning viita .**1**1 koguni võimalikule riigireetmisele ja nõudsid riigireeturite vastutus»! võtmist. Et nad olid teadmatuses lepingu sisust, ei saa neile seda ka eii heita. Selliseid kodanikke oli aga vähe. Enamik ei soovinud või ei julgenud juhtida tähelepanu sellele, et nii olulisi küsimusi riigi kodanike eest vai |ui i ei tohiks. Põhjuseks on siin minu arvates ikka see, et kodanikkonni määratlemise alused on paigast ära ja suur osa riigi kodanikest ei sobi s* d . austavat nimetust kandma. Kodanikeriigis oleks selline riigijuhtide tegev u mõeldamatu - nad ei suudaks ilma välisriikide või -organisatsioonid, "sõprade toetuseta" vastu seista kodanike protestidele ning kuuluksid olenevalt rikkumise raskusest, kodanikeriigis kehtivate seaduste alu • i vastutusele võtmisele. Välisriikidest või -organisatsioonidest pärit "sõpi.i.k toetuse" kasutamine tõendaks aga veelgi enam nende endi sobimatu i kodanikkonna koosseisu.

On veel üks näide, mis on põhjendamatult vähe leidnud kajaslann ' riigi ajakirjanduses ja millel tuleks seega siinkohal pikemalt peatud > 20. oktoobril 2004 võttis Riigikogu vastu "Põhja-Atlandi Lepin-" Organisatsiooni ning selle liikmesriikide esindajate ja rahvusvahelise personali staatuse kokkuleppega ühinemise seaduse", mis jõustus .Vnovcmbril 2004. a. [35]. Kokkuleppe enda teksti artiklis V on kirjas:

"Organisatsioonil (NATO-1 - *Autori märkus) ja* selle varal on kohtulik puutumatus, olenemata sellest, kus ja kelle valduses see asub, välja nrvatud siis, kui asenõukogu esimees annab organisatsiooni esindajana selgesõnalise volituse loobuda puutumatusest konkreetses asjas. Sellegipoolest ei kehti puutumatusest loobumine täitmismeetmete ega vara arestimise suhtes". Artikkel VI lisab: "Organisatsiooni valdused on puutumatud. Selle vara on puutumatu läbiotsimise, rekvireerimise, konfiskeerimise, sundvõõrandamise ja muu sekkumise eest, olenemata sellest, kus ja kelle valduses vara asub".

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 9 lõike 2 kohaselt laienevad põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused juriidilistele isikutele niivõrd, kui need on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega [9]. Siit saab loogiliselt lllreldada vaid üht: juriidilistel isikutel võib olla vähem, kuid mitte mingil pihul rohkem õigusi kui füüsilistel isikutel. Ometi ci ole meie füüsiliste isikute vara puutumatu.

Põhiseaduse § 32 esimese lause ütleb: "Igaühe omand on puutumatu |a võrdselt kaitstud." Seega ei tohi põhiseaduse kohaselt kellelegi eeliseid unda. Kas need põhiseaduse sätted on meie riigi juhtorganitel kahe silma vahelejäänud või on kodanike kokkulepe riigi toimimiseks nende jaoks muutunud tähtsusetuks?

Kui eeltoodu ei kujuta endast Eesti Vabariigi kodanikele ja teistele elanikele veel otsest ohtu, siis artiklid XII ja XIII tekitavad juba kõhedust. Artikkel XII kõlab järgmiselt:

"Isikul, kelle liikmesriik on määranud oma peamiseks alaliseks esindajaks organisatsiooni juurde teises liikmesriigis, ning lähetajariigi ja organisatsiooni ning vastuvõtjariigi ja organisatsiooni kokkuleppe kohaselt vustuvõtjariigis elavatel lähetajariigi ametnikel on samad eesõigused pi puutumatus kui samaväärse teenistusastmega diplomaatidel" [35]. Põhiseadust tundval inimesel võiks isegi diplomaatide puutumatus tekitada küsimusi. Sätestab ju põhiseaduse § 12 selgelt, et kõik on seaduse ees võrdsed. Ka põhiseaduse § 9 lõige 1 rõhutab, et põhiseaduses loetletud kõigi

ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdsed nii Eesti kodanik, i kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikun I Puutumatuse andmist diplomaatidele võib mõista - see on cdasiarciuln ajaloolisest traditsioonist, et saadikut ei tapeta. NATO-ga sõlmilu.l kokkuleppe osas tuleks aga riigijuhtidele taas meelde tuletada, et bei. Vabariik ei sõlmi vastavalt põhiseaduse § 123 lõikele 1 välislepinguid, nn on vastuolus põhiseadusega. Jutuks olev kokkulepe seda aga selgelt on i > nii oleks tulnud ka meie NATO "sõpradele" avalikult öelda.

Kokkuleppe artiklis XIII nimetatakse nende NATO ametini, eesõigused, kes ei ole organisatsiooni alalised esindajad. Et eesõigusi, nimekiri on pikk, olgu siinkohal välja toodud vaid mõni näide. Neil isikm. i on muu hulgas:

1) sama puutumatus vahistamise ja kinnipidamise suhtes kui samaväai > teenistusastmega diplomaatidel;

2) kohtulik puutumatus ametiülesannete täitmise käigus tehtud kirjalil • ja suuliste avalduste ning tegude suhtes;

3) isikliku pagasi puutumatus ja samad soodustused pagasi suhtes I u- samaväärse teenistusastmega diplomaatidel [35].

Need eesõigused loovad teatud isikutest Eesti Vabariigis "aadliklas i kellele paljud Eesti Vabariigi kodanikele kohustuslikud seadused • laiene. Selle taustal mõjub isegi kummaliselt põhiseaduse § 13 lõigi i mis ütleb: "Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kail . i oma kodanikku ka välisriikides". Senini on tõesti tundunud loomulik . i üheks põhjuseks, miks riik loodi, oli see, et see kaitseks oma kodanik I • Lugedes aga üha uutest välisriikide kodanikele laienevatest privileegid, i see arusaam ähmastub. Näiteks, piisab vaid NATO ametnikul näidata. < i i. pani kuriteo toime ametiülesannete täitmisel, kui kuritegu lakkab olem.. ' kuritegu - Eesti Vabariigi kodanikud on jäetud riigi kaitseta ja \md kohtlemise põhimõttega ei ole siin enam midagi pistmist.

Siinkohal võidakse väita, et äsjakirjeldatud olukorda kindlasti ei n I . ning tegemist on lihtsalt veel ühe rahvusvahelise formaalsusega. Võid.il viidata ka kokkuleppe neile sätetele, mis näevad ette puutumatu põhimõttest erandite tegemise võimaluse. See aga ei ole veenev, sest I ... eelmises lõigus tooduga sarnanevat tulevikus juhtuda ei võiks, siis null. i selliseid privileege üldse vaja kehtestada on? Inimesed, kes nagunii ke.l . • ei tapa, ei vägista ega röövi, ci vaja ju seadust, mis kaitseb neid selli i

tegudega kaasneva vastutuse eest.

Põhiseaduse § 13 lõike 1, millest eelnevalt juttu oli, teine lause tekitab mõtteid ka seoses Eesti Vabariigi sõjaliste välismissioonide vastavusega Eesti Vabariigi põhiseadusele. Kui kodanikud on ühiselt võtnud kohustuse kaitsta Eesti Vabariigi kodanikke ka välisriikides, siis ei tundu olevat loogiline, et riiklikult mahitatakse või isegi kohustatakse oma kodanikke minema täitma sõjalisi ülesandeid välisriikidesse, kus sellega kaasneb selge oht kodanike elule ja tervisele. Milline on sellistel puhkudel riigi pakutav kaitse oma kodanikele? Võrdluseks võib tuua ka asjaolu, et lurismiettevõtjad teavitavad potentsiaalseid turiste sellest, kui sihtriigis on olukord poliitiliselt ebastabiilne või klimaatiliselt ettearvamatu ning sinna ei ole soovitav reisida. Riik erinevalt turismiettevõtjatest korraldab välisriikidest ja -organisatsioonidest "sõprade" ettekirjutusel oma kodanikele selliseid "reise" aga lausa sõjapiirkonda.

Teie ees olevas raamatus on välja toodud mitmeid, minu arvates põhiseadusega vastuolus olevaid riigi juhtorganite tegusid. Kodanikeriigis oleks sellised näited sellisel hulgal mõeldamatud, sest loodud oleks õiguslik baas nende vältimiseks - kodanike ringi määratlemiseks, kodanike poolseks kontrolliks ning seadusi (eriti aga põhiseadust) rikkunud kodanike vastutusele võtmiseks ja neilt kodakondsuse äravõtmiseks. Hetkel ei ole peaküsimuseks tuua välja selliste seaduste ja teiste õigusaktide võimalik sisu, vaid näidata ära teatavad printsiibid, mille alusel korraldada riigi pihtimist kodanikeriigis.

Mõeldes siinkohal senistele, nii ülalnimetatud kui ka -nimetamata põhiseaduse rikkumistele, tekib paratamatult küsimus, et kui kaugele võib tikkumistega minna, enne kui kodanikud nende vastu midagi ette võtavad? Näiteks, põhiseaduse § 16 sätestab: "Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kelleltki elu võtta" [9]. Kas ühel hetkel otsustatakse anda kellelegi õigus ka sellest sättest mööda vaadata?

Eelkirjeldatud kokkuleppe heakskiitmisega seondub veel üks huvitav protseduuriline nüanss. Samal 2. septembri 2004.a. istungil, mille käigus Vabariigi Valitsus otsustas kokkuleppe heaks kiita ja volitas sellele alla kirjutama, võttis valitsus vaid ühe päevakorrapunkti võrra eespool vastu ka korralduse nr 649-k, mille alusel samal õhtul eemaldati

Lihulasse püstitatud mälestusmärk, mis tähistas 60 aasta möödumist hcsii kaitsclahingutest [52]. Mälestussamba eemaldamisele järgnenud skandaal täitis paljudeks päevadeks enamuse meediakanalite uudistest ja lehted-arvamusküIgedest ning jättis varju teised sellel istungil langetatud, riigi |.i kodanike julgeoleku seisukohast palju olulisemad otsused.

See pole ainus kord, mil on jäänud mulje, et kodanike mõtlemisvõim, uinutamiseks on tööle pandud propagandamasin, mille abil riigijuhid nn riiki puudutavate olulisemate küsimuste varjatult otsustamiseks püüdnud neilt küsimustelt tähelepanu kõrvale juhtida. Sama juhtus ka K ii Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahelise piirilepingu sõlmimisega, millist, läbirääkimiste nüansse varjutas pikemat aega arutelu vabadussambu püstitamise üle. Vabadussamba küsimuses viidi läbi rahvahääletu i kirjutati põhjalikke artikleid, sellest ei saadud mööda pea ühed i televisiooni poleemikasaates. Ja ometi on riigi ja kodanikkonna jaol tegemist täiesti teisejärgulise küsimusega. Kas selline sammas on olcnu või mitte või kus see asuda võiks, on riigi ja kodanike heaolu scisukoluh täiesti ükskõik. Piirilepingud naabritega seda aga kindlasti ei ole. Ja onn n ei ole viimaste osas praeguse riigikorralduse juures enamikul kodanik, i õigust midagi kaasa rääkida. Veelgi enam, tegemist on nende ei a salastatud küsimustega.

Selle alajaotuse lõpetuseks sobiks esitada üks loetelu, mis võil olla käesolevas, kodanikeriiki puudutavas osas tõstatatud probleemid loogiline järjestus ning peaks veel kord aitama selgitada minu seisukohi.i et soovides lahendada riigi kui terviku probleeme, tuleb paratamaiuh alustada kodaniku institutsiooni korrastamisest. Kui scadusand|ul saavad inimesed, kes tegelikult selleks saada ci tohiks, sest nad ei \a a , kodanikeriigis kodanikule esitatavatele nõuetele, siis:

1) võivad nad vastu võtta ka seadusi, mis ei arvesta põhiseadusega i. kõigi kodanike huvidega, vaid eelkõige mingite grupihuvidega;

2) võivad nad võimaldada asuda riigiametitesse inimestel, kes tcgehl uh sinna asuda ei tohiks ning aidata sellega kaasa korruptsiooni kas\ ui. i. riigijuhtimise kvaliteedi langusele;

3) võivad nad lubada kohtunikena tegutseda inimestel, kes kodanikul

omistatavate isikuomaduste (eelkõige väärikuse ja õiglustunde) puudumise tõttu sellesse ametisse ci kõlba.

2.4.2 Õigusemõistmisest

Õigusemõistmise puhul võiks ju öelda, et tegemist on otsesest iim juhtimisest eraldiseisva valdkonnaga ja seega võiks lugejal tekkid., küsimus, et miks need institutsioonid on eraldiseisvate alajaotusien.i koondatud ühtsesse peatükki. Selline sidumine on minu sihiteadlik otsa mis tugineb raamatu senisele loogikale. Seda on kõige parem mõista, km heita pilk tagasi eelmise alapeatüki lõpus esitatud loetelule ning lisaks se.d juba toodutele lisada loetellu veel üks punkt:

/—/

4) ja jõudes tagasi punktini 1, kohustavad nii kohtunikuks sobimatuid kui ka sobivaid kohtunikke järgima õigusemõistmisel seadusi, mis . . arvesta kõigi kodanike huvidega, vaid eelkõige mingite grupihuvidega

Nii on riigi igapäevase juhtimise (seadusandlik ja täidcsaai. tegevus) ning õigusemõistmise probleemid lahutamatult seotud. **Sen** < ci ole ka võimalikud probleemid õigusemõistmisel lahendatavad ilma • i lahendataks nende probleemide tekkepõhjused kuni kodaniku institutsiooni korrastamiseni välja. Siinkohal mõningaid näiteid silmahakkaval, i probleemidest.

Esimese, kõige triviaalsema probleemina, mis üheselt seondub **eclpo.a** esitatud loeteluga, oli Eesti Vabariigi otsus keelustada riigis surmanuhilii [29J, kuigi rõhuv enamik riigi kodanikest sellele vastu seisis. Seda t. **lu**

taas "sõpradele" viidates, kes meist muidu aru ei saa .... kuigi kodanikud olid teisel arvamusel. Nii riivati otseselt suure osa kodanike õiglustunnet ja sellega ka ühiskonnas valitsevate moraalsete tõekspidamiste kogumit. Tuletades aga veel kord meelde lord Patrcik Devlini öeldut, on ühiskonnal õigus ennast kaitsta iga ühiskonna moraalsete tõekspidamiste suhtes eksija vastu [45, lk 76].

Paraku on praeguse riigikorralduse puhul lugu teine. Moraalsete tõekspidamiste vastu eksinud seadusandja otsus kuulub üheselt täitmisele ka õigusemõistmise süsteemis, sest vastavalt "Kohtute seaduse" § 56 lõikele 1 annab iga kohtunik ametisse astudes järgmise vande: "Tõotan jääda ustavaks Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale. Tõotan mõista õigust oma südametunnistuse järgi kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadustega" [28]. Nii kuulub ka seadus kohtuniku poolt täitmisele isegi siis, kui see on vastuolus tema enda õiglustundega. Seadus on seega ka kohtuniku südametunnistuse kujundajaks. Kui palju kohtunike õiglustundega vastuolus olevaid seadusi praegusel ajal riigis kehtib, ci oska vist keegi pakkuda.

Tegelikult võib proovida arutleda ka teisiti, kuid seda ainult juhul, kui suudaksime ühiskonnas üheselt lahti mõtestada *õigluse* mõiste. Siinkohal prooviksin pakkuda vaid ühe variandi, lähtudes taas lord Patrick Devlini arutlusest moraalsete tõekspidamiste kogumi kohta. Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis, kõige ajatumas ja seeläbi kõige tähtsamas põhiseaduse osas, on muu hulgas öeldud, et Eesti Vabariik on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele. Põhiseaduse § 3 lõike 1 esimeses lauses on sätestatud: "Riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel" ning põhiseaduse § 146 teises lauses, et "Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega" [9]. Kui nüüd arutleda selliselt, et ka põhiseaduse preambul on põhiseaduse osa ning surmanuhtluse kaotamise otsus oli vastuolus ühiskonnas kehtivate (s.t. "keskmise" kodaniku) moraalsete tõekspidamistega ja seega ka ühiskonna õiglustundega, võiks teoreetiliselt taotleda surmanuhtluse kaotamise otsuse kehtetuks tunnistamist põhiseadusega vastuolus olemise tõttu. Et aga pole siiani selge, mida siiski kaasaegses ühiskonnas õigluse all mõistetakse ja kas tegemist on ka millegi enamaga kui lihtsalt ilusa ja kõlava sõnaga, siis saabki selline mõttekäik jääda vaid teoreetiliseks.

Teiseks õiglast õigusemõistmist takistavaks probleemiks võib väljaspool kodanikeriiki olla täidesaatva võimu tegevusetus, mille tulemusena ei algatata teatavate isikute tegude suhtes kriminaal- \m väärtcomenetlust, kuigi kodanikud on selleks vajadust näinud. Nii ei jõu.i need teod kunagi kohtusse. Ühe meeldejäävama näitena võib siinkohal tuua kriminaalmenetluse algatamisest keeldumise kodaniku avaldus* peale, mis puudutas Euroopa Liiduga liitumisega toime pandud väidetavani riigivastaseid kuritegusid riigi juhtorganite poolt [7]. Kuigi põhiseadus, § 146 esimene lause ütleb üheselt, et õigust mõistab ainult kohus, võib vist teatavatel juhtudel, kus kuriteo koosseis paistab ometi oleval üheseh tuvastatav, õigust mõista ka uurimisorgan, kes ise süü küsimuse lahendab Kõik oleneb vaid sellest, kes on võimalik süüdlane.

Kui eeltoodu puudutas objektiivseid probleeme, mille ees seisavad seadusandliku ja täidesaatva võimu tegude või tegevusetuse tõttu koil kohtunikud, sh need, kes oma südametunnistuse järgi võiksid muidu langetada ühiskonna õiglustundega kooskõlas olevaid otsuseid, su nüüd vaatleks põgusalt kohtuniku institutsiooni ja seda. kas seadusid regulatsioon tagab tõeliste kodanike saamise kohtunikeks.

"Kohtute seaduse" §-s 47 nimetatakse ära kohtunikule esitatavad nõiub .1 [28]. Selle paragrahvi lõike 1 kohaselt võib kohtunikuks nimetada l e o kodaniku, kes on täitnud akadeemilise õppe õigusteaduse akrediteeritud õppekava, oskab eesti keelt kõrgtasemel, on kõrgete kõlbeliste omaduste"., ning kellel on kohtunikutööks vajalikud võimed ja isikuomadused Lõikes 2 esitatakse loetelu juhtudest, millisel puhul isikut kohtunikul nimetada ei tohi, sh näiteks siis, kui isik on süüdi mõistetud kiii iti • • toimepanemise eest või kui isik on kohtuniku-, notari- või kohtutäiiun ametist tagandatud. Et § 47 lõige 1 ei nimeta esitatud loetelus täiendavail I > lõikes 2 toodud aluseid, võib eeldada, et need alused on lõikes 1 nimetatu" > juba hõlmatavad. Ja et kohtunikukandidaadi isikuomadustest on eraldi juttu sama seaduse §-s 54, siis võib eeldada, et § 47 lõikes 2 nimetatud alused ongi need, mida loetakse mittevastavuseks nõutavatele kõrget. I. kõlbelistele omadustele. See tundub olevat liialt kitsendav lähenemine. i kõlbeline tundub olevat küll laiema tähendusega kui *seaduskuulekas.* I n.iii et toodud loetelus ei ole eraldi nimetatud ka väärtegude toimepanenu i mistõttu korduvalt väärtegusid toime pannud isik võiks endiselt oli. piisavalt kõlbeline selleks, et asuda näiteks halduskohtuniku kohale..... mõista õigust teiste väärteo toimepanijate üle.

Lähtudes selle raamatu temaatikast ei saa päris nõus olla ka "Kohtute seaduse" § 54 lõikes 1 sätestatuga, mille kohaselt hinnatakse kohtunikuks kandideerija isikuomaduste sobivust vestluse alusel ning vestluse läbiviijaks on kohtunikucksamikomisjon. Mis on praeguse kodanikukäsitluse kohaselt tagatiseks, et sellesse komisjoni endasse kuuluvad piisavalt kõlbelised ja kodanikuks olemise eelduseks olevaid isikuomadusi kandvad inimesed? Arvestades raamatu eelmistes peatükkides toodut ja praeguse "Kodakondsuse seaduse" sisu. mina selliseid tagatisi ei näe.

Lõpetuseks veel üks nüanss, mis võib muuta mõneti problemaatiliseks kohtunike objektiivsuse juhul, kui tegemist ei ole tõeliste, vaid ainult vormijärgsete kodanikega. Kohtunik ci tohi olla erakonna liige ("Kohtute seaduse" § 49 lõike 2 punkt 2). Nii astus ka praegune Riigikohtu esimees Märt Rask vahetult enne kohtuniku ametikohale asumist erakonnast välja 133]. Tahtmata sugugi näha probleemi konkreetses juhtumis, on selline lähenemine siiski ebapiisav. Kui isik kuulub mingisse vabatahtlikku organisatsiooni ja tal on seal tekkinud selge suhtlusringkond või isegi sõbrad, siis ei muuda tema formaalne kinnitus sellest organisatsioonist lahkumise kohta neid sõpru ja tuttavaid olematuks. Ei maksa väita ega loota, et mingile paberile allkirja andmine teeb kellegi erapooletuks (tuletame või meelde erinevaid vandetõotusi, mida erinevatele ametikohtadele asumisel antakse). Erapooletuks suudab isik jääda vaid siis, kui ta vastab kodanikule esitatavatele nõuetele ja, asudes täitma oma kodanikukohust, mõistab täie vastutustundega, et ta esindab riiki tervikuna; et ta esindab kõiki kodanikke. Kodanike ringi täpsustamisel ja kodanikeriigi loomisel peaks selline erapooletus olema tagatud. Sellega antaks ka võimalus liikuda lähemale õiglasele ühiskonnale.

LÕPPSÕNA

Teie käes olevale raamatule (ja selle aluseks olevale magistritööl, i seadsin ma kaks peamist ülesannet:

1) süüvida põhjalikult kodakondsuse institutsiooni teoreetilisse olemus., ning kriitiliselt analüüsida kodakondsuse institutsiooni kaasaegset käsillu i Eesti Vabariigi õigusaktide ja praktilise elu näidete varal;

2) mõtestanud lahti kodakondsuse institutsiooni ühe võimaliku tegeliku tähenduse, anda teoreetiline lähtealus või teatavad printsiibid, ei hm , senisest parem riigi toimimise mehhanism, mis ka reaalselt arvcsial kodakondsuse sisulise tähendusega ning võimaldaks riigil normaale li kodanike huvisid arvestavalt toimida.

Vaadates kodaniku ja riigi käsitlust erinevatel ajastutel ja erines.u. autorite töödes, näeme, et kaasaegne kodaniku käsitlus on võrrehl, varasematega tundmatuseni moondunud. Tõepoolest, kaasaegne ühiskon.i toimib ju teistsugustel alustel ning paljudel inimestel ei tule mõtles'.. , , arutleda selle üle, kas meie ümber toimuv on ikka ainuõige van.na või peaksime oma püüdlustes parema ühiskonna poole mõtlema lisal iluvigade parandamisele ka hoopis põhjalikumatele reformidele.

Kodaniku määratlemine temale omistatavate tunnuste kaudu on........

arvates oluline seetõttu, et kui vaadata kaasaegsete, n-ö demokraatlike riikide praktikas toimuvat, sh kodanike sagedast rahulolematust riigijuhtide tegevusega, siis võib asuda seisukohale, et kogu süsteemis on vähemalt üks põhimõtteline viga, mis on teinud võimatuks kogu süsteemi tõrgeteta töötamise ning millest on saanud alguse riigi juhtimise alaste ebaõnnestumiste ahel ja kodanike rahulolematus riigijuhtide tegevusega. Minu arvates on selleks veaks *kodaniku* kaasaegne käsitlus.

Raamatu esimeses osas on püütud avada kodaniku institutsiooni sisu, nagu see ühes normaalses riigis olla võiks. Tegemist ei ole katsega määratleda kodanikku, vaid tuua esile kodaniku põhiomadused, millele peab vastama igaüks, kes soovib olla riigi kodanikuks. Kokkuvõtlikult on nendeks põhiomadusteks:

1) kodanikuvõime (võime olla kodanik) - teatavate füüsiliste ja vaimsete eelduste kogum, mis on vajalik selleks, et inimene oleks suuteline kandma kodaniku põhiõigusi ja -kohustusi;

2) tahe olla kodanik - selleks ei ole mitte formaalne, mittemidagiütlev sooviavaldus, vaid isiku järjepidev ning vastutustundlik kodanikuõiguste ja -kohustuste täitmine;

3) isikuomadused nagu arutlusvõime, mehisus/väärikus ja õiglustunne, mille kandjaks iga kodanikuks soovija peab olema, et suuta vääriliselt kanda oma kodanikuõigusi ja täita oma kodanikukohustusi ühises sootsiumis, mille kõik kodanikud oma kogumis moodustavad - riigis.

Nagu eeltoodust nähtub, seisneb selles raamatus esitatu ja riigi toimimise kaasaegse kontseptsiooni vaheline peamine erinevus kodaniku institutsiooni erinevas lahtimõtestamises. Kaasaegses inimõigustele, võrdsusele ja demokraatiale rajanevas ühiskonnas eeldatakse justkui, et iga ühiskonnaliige peab olema ka kodanik. Ühe lihtsa näitena selle väite kinnituseks heitkem pilk Eesti Vabariigi "Kodakondsuse seaduse"' jj 26 punktile 1, mis ütleb, et isikut võidakse Eesti kodakondsusest mitte vabastada, kui tagajärjeks on kodakondsusetus [26].

Olen seisukohal, et kui inimest ja kodanikku vaadelda kui **sünonüüme**, niis kaotab üks neist terminitest oma sisulise tähenduse. Nende **mõistele**

sisulise eristamise vajaduse tegelik põhjus on aga piltlikult öeldes selles, ,1 nii, nagu igast inimesest ei saa head tsirkuseartisti, pankurit või viiuldai.ii ei saa igast inimesest ka head kodanikku. Seega kõigile kodakondsus andmisega luuakse madalat kvaliteeti riigijuhtimises. Ja sellest kõik hüd.nl algavadki.

Raamatu teises osas on praktiliste näidete varal kirjeldatud, millise.i kaasaegses riigijuhtimises esinevad probleemid võiksid saada lahendu., kui omaks võetaks selles raamatus pakutud kodaniku kontseptsioon ning õnnestuks luua tõeline kodanikeriik, kus kodanike põhiõiguste m -kohustuste kandjaiks oleksid vaid need, kes neid õigusi ja -kohustusi I. , tegelikult väärivad.

Esitatud kontseptsioon võib paljude jaoks tunduda harjumatuu.i kuid ometi ci ole tegemist millegi üdini uuega. Võttes tsitaate paljude i erinevatest teostest, olen püüdnud näidata, et juba ammu on esitatini Li riigi ja kodaniku seost ning kodanikule esitatavaid nõudeid käsitav.**11.1** tervikideoloogiaid või siis puudutatud selliste ideoloogiate üksikuni tahke, mis süsteemi pannes võivad anda tervikpildi. Nii olengi ühtckokl u püüdnud sulandada nii Aristotelese, Anton-Hanscn Tammsaare km ka Adolf Hitleri, kui nimetada vaid mõningaid nimesid. Olen püülinud leida kõigi nende, justkui ääretult cripalgelistc mõtlejate maailmapihnl. vahelised seosed, lisada sellele enda nägemus ja kaasaegne dimensioon ning koondada see käesolevas raamatus esitatud kodaniku ja kodanikel im kontseptsiooniks.

Loomulikult oleks selles vallas veel palju ära teha, sest edu 1 > lahtimõtestamist vajaks nii kodanikuks saamiseks vajalike omailu n tuvastamise metoodika, uute kodanike kasvatamisega seonduv.1,**1** küsimused kaasajal kui ka kodanikeriigi toimimise tervikmudel kum konkreetsete õiguslike lahenduste pakkumiseni välja. Mina seadsin end.ih esimese ülesandena sel teel põhiliste printsiipide kokkupaneku ja esikuni • edasiseks aruteluks ning uurimusteks.

Nagu raamatu sissejuhatuses öeldud, peavad selle raamatu mõistmisi I paljud lugejad suutma vabaneda oma senistest mõttckammitsati 1 et mitte asuda kohe siin sisalduvat hukka mõistma. Siinkohal ei oh silmas peetud sugugi mitte arutluse sisulist keerukust (minu arvate > , tohiks raamatu sisuline mõistmine valmistada suuri probleeme), vaid selle sisu kõrvalekaldumist sellest, mida paljud inimesed peavad sageli läbimõtlematult iseenesestmõistetavaks ja vaidlustamatuks.

Kaasaegne kodaniku käsitlus, mille kohaselt kodakondsus on justkui inimõigus, võimaldab mõista seda nii, et kodaniku vastand on mittekodanik ja seega on mittekodanik midagi halba (viimase seisukoha prevaleerimist näitab ka mõne välisriigi sekkumine Eesti Vabariigi siseasjadesse põhjusel, et siin olevat liialt palju mittekodanikke - seega ilmselt diskrimineeritud inimesi). See on aga vale, sest riigi kodaniku tegelikuks vastandiks on riigi valis-ja sisevaenlane. Viimasel juhul on selleks näiteks riigireetur, kuid seda vaid juhul, kui ta mingi varasema eksituse tõttu on omandanud kodaniku staatuse. Mittekodanik seevastu võib olla küll sisevaenlane, kuid mitte riigireetur, sest mittekodanikuna ei kuulu ta riiki moodustava kodanikkonna hulka ega saa seega teisi kodanikke reeta.

Kui riigi juhtimine oleks vaid nende kätes, kes vastavad kodanikule esitatavatele, senisest rangematele nõudmistele, on sellises riigis elamine ka mittekodanike jaoks rahuldust pakkuv. Just kodanikud on need, kes tahavad ja suudavad riiki kõigi selle elanike ühistes huvides edasi viia ning tagada riigi säilimine läbi aegade. Tõelised kodanikud, kelle tegevuse põhiliseks alusdokumendiks on riigi põhiseadus, on huvitatud sellest, et luua põhiseadusele vastavad, kõigi huve arvestavad seadused ning tagada õiglane õiguskord.

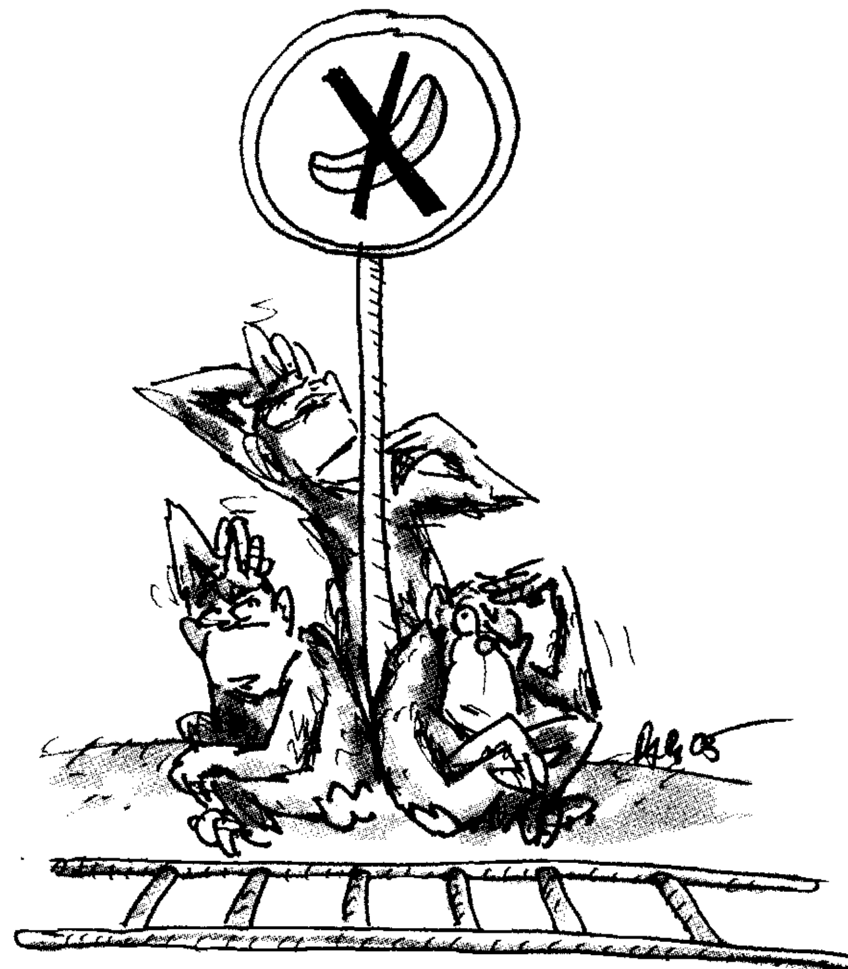
Loodan väga, et arutelu kodaniku ja riigi institutsiooni üle tulevikus |ätkub ning ühtegi tavakäsitlusest erinevat mõtet ei lükata tagasi vaid põhjusel, et me elame niigi parimas võimalikus riigis ja et mc oleme saavutanud parima valitsemisvormi, mille inimkond on suutnud luua. Mõni Vana-Kreeka filosoof sellise väitega arvatavasti ei nõustuks. Sellega ci nõustu ka mina.

Eelneva lõigu jätkuks ja ühtlasi raamatu lõpetuseks aga üks kuuldud tnõistulugu.

Puuris istus viis ahvi. Puuri lae alla riputati banaan, mille alla seati redel. Peagi läks üks ahv redeli juurde ja hakkas banaani poole ronima. Otsekohe pritsiti kõiki teisi ahve külma veega. Tekkis paanika

ja ettevõtmine jäi katki. Mõne aja pärast üritas teine ahv banaani pool, ronida, kuid tagajärg oli sama - teised uhuti külma veega üle. Vaish läks nii, et kohe, kui mõni ahv hakkas üles ronima, püüdsid teised ted.i takistada. Külma vett polnud enam vaja. Eksperimendi teises faasi võeti puurist üks "õpetatud" ahv väljaja tema asemele pandi uus, mupili toodud ja "õpetuseta" ahv. Uus ahv nägi banaani, tahtis mööda redelit üle ronida, aga teised ahvid andsid talle lihtsalt tappa. Pärast järgmist katsel i.i keretäit ta juba teadis, et ronimisega kaasneb keretäis. Nüüd vahetati viie i ahvist järgmine uue vastu välja. Temagi läks redeli juurde ja temagi s,n peksa. Ka esimene uustulnuk võttis tema karistamisest vaimustusega os.i' Nii vahetati esialgu puuris olnud ahvidest välja ka kolmas, siis neljas i i viimaks viimane viieski. Iga kord kui uus ahv redeli juurde läks. ründasid teda teised. Neil ahvidel, kes teda kolkisid, polnud õrna aimugi, miks , > tohi redelist üles ronida või miks nad ronijat kolgivad. Pärast kõigi esiah'u puuris olnud ahvide väljavahetamist ei olnud ju ainsatki puuris ole\ai looma enam külma veega pritsitud. Sellegipoolest ei läinud enam üksi . neist isegi redeli ligi, et banaani järele ronida, sest nad teadsid, et sellili, on tava!

Või teeme meie siiski proovi?

TAVA!

KASUTATUD KIRJANDUS

1. 14. septembril 2003 toimunud rahvahääletuse tulemused. http://www.vvk.ee/rh03/tulemus/haaletus.html (04.04.2005).

2. Aava, Katrin. Vecnmiskunst. Tallinn: Avita, 2003.

3. Aristoteles. Eetika. Moskva: kirjastus AST, 2002. (vene keeles).

4. Aristoteles. Poliitika. Moskva: kirjastus AST, 2002. (vene keeles).

5. Avaliku teenistuse seadus - Riigi Teataja I osa, 1995, nr 16, au 228.

6. Descartes, René. Meditatsioonid esimesest filosoofiast. *Akadeemia* 1996, nr 8, lk 1642-1665.

7. Eesti euroskepsise kodupesa: virtuaalne vangla [WWW]. http://ww\\ curoskepsis.ee/vangla.htm (05. 04. 2005).

8. Eesti Vabariigi 36. valitsus 28. 01.2002 - 10. 04. 2003. http://wvv\\ riik.ee/valitsus/?id=l 117 (05.04.2005).

9. Eesti Vabariigi põhiseadus - Riigi Teataja 1 osa, 1992, nr 26, au 349.

10. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus - Riigi Teataja I osa, 2003, nr 64, art 429.

11. Eesti Ühiskondlikku Kokkuleppe memorandum. http://www.lepc.ee/277 (04.04.2005).

12. Erakonnaseadus - Riigi Teataja 1 osa, 1994, nr 40, art 654.

13. Erakonnaseaduse muutmise ja sellest tulenevalt teiste seadusi, muutmise seadus - Riigi Teataja I osa, 2003, nr 90, art 601.

14. Ernits, Madis. Erakond põhiseaduses ja erakonnaseaduses: ettekanne. http://www.oiguskantsler.ee/index.php?lang=est&main_ id=54,56,438,440,456 (04.04.2005).

15. Euroopa Parlamendi liikmed: 6. valimisperiood: 2004-2009. http:// wwwdb.europarl.eu.int/ep6/owa/p_mcps.short_list?ilg=ET&ictry=EE&ip olgrp=&iorig= (05. 04. 2005).

16. Faulks, Keith. Citizenship. Routledgc, 2000.

17. Hannes Võrno lahkub Riigikogust. - *Päevaleht,* 2003, 19. 09. http:// www.cpl.ee/artikkcl_245706.html (05. 04. 2005).

18. Hitler, Adolf Mein Kampf: ...Unexpurgated Edition. Hurst & Blackctt Ltd, 1939.

19. Inimene - ENE 3. kd. Tallinn: Valgus, 1988, lk 629.

20. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon - Riigi Teataja II osa, 1996, nr 11/12, art 34.

21. Kaitseliidu seadus - Riigi Teataja I osa, 1999, nr 18, art 300.

22. Kaitseväeteenistuse seadus - Riigi Teataja I osa, 2000, nr 28, art 167.

23. Kallas ja Parts andsid jaanuaris parteide liitumisele rohelise tule. - *Postimees,* 2004, 02. 11. http://www.postimecs.ee/031104/esileht/siseuudised/l 48944. php (05.04.2005).

24. Karistusseadustik - Riigi Teataja I osa, 2001, nr 61. art 364.

25. Kivi, Krister. Teisitimõtleja Lapin. - *Eesti Ekspress,* 1997, 31. 01. http://www.ekspress.ee/Arhiiv/Vanad/1997/05/elu.html (04.04. 2005).

26. Kodakondsuse seadus - Riigi Teataja I osa, 1995, nr 12, art 122.

27. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus - Riigi Teataja I osa, 2002, nr 36, art 220.

28. Kohtute seadus....Riigi Teataja I osa, 2002, nr 64, art 390.

29. Kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadus - Riigi Teataja I osa, 1998, nr 51, art 756.

30. Kristiina Ojuland: Lihula ausammas oli sobimatu. - *Päevaleht,* 2004, 16. 09. http://www.epl.ee/artikkel.php7ID-274209 (05. 04. 2005).

31. Laaneots, Ants. Totaalkaitse riigikaitsesüsteemina. http://www. ut.ee/ABVKeskus/eesti/totaalkaitse.html (04.04.2005).

I

32. McWhirter, Norris. Treason - a constitutional analysis. http://w\\ u englishdemocraticparty.org.uk/bullctinl5.html (04. 04. 2005).

33. Märt Rask Riigikohtu juhiks. - *SL Õhtu/eht,* 2004, 29. 06. hllj> www.sloleht.ee/index.aspx?d=29.06.04&r=4&id=l 58981 (05. 04. 2005)

34. Põhiseaduse Juriidilise Ekspertiisikomisjoni Lõpparuannc. http://www.just.ee/10746 (12. 04. 2005).

35. Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni ning selle liikmesriik id, esindajate ja rahvusvahelise personali staatuse kokkuleppega ühinemi-., seadus - Riigi Teataja II osa, 2004, nr 31, art 115.

36. Rahuaja riigikaitse seadus - Riigi Teataja 1 osa, 2002, nr 57. au 354.

37. Raukas, Mart. Väärikuse defitsiit. - *Päevaleht,* 2002, 05. 11. http www.epl.ee/artikkel.php7ID-219336 (05. 04. 2005).

38. Riigikogu töökorra seadus - Riigi Teataja I osa, 1992, nr 46. au 582.

39. Riigikogu valimise seadus - Riigi Teataja I osa, 2002, nr 57, **au** 355.

40. Roonemaa, Henrik. Parts pooldab piirileppe avalikustamist *Postimees,* 2005, 14. 02.

http://www.postimees.ee/150205/esilcht/siseuudised/157717.php (05. 0 1 2005)

41. Schumpeter, Joseph Alois. Kaks demokraatiakontseptsiooni. Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid. Toim. Jüri Lipping. Tartu EÜS Veljesto kirjastus, 2002, lk 63-98.

42. Seadus "2004. a riigieelarve" - Riigi Teataja I osa, 2004, nr 1, **ai** i 1.

43. Sildam, Toomas. Saatse saabas tuleb Eestile tagasi. - *Postimees* 2005, 26. 01. http://www.postimees.ee/270105/esileht/siscuudised/15609s php (05. 04. 2005).

44. Tammsaare, Anton-Hanscn. Sic transit...: kas seni teadlikult "unustatud"? Tallinn: Matrix kirjastus, 2004.

45. The Philosophy of Law / Toim R. M. Dworkin. New York: Oxford Univcrsity Press Inc. 1977.

46. Tsiviilseadustiku üldosa seadus - Riigi Teataja I osa, 2002, nr 35, 216.

47. Täna sõlmitav lepe jõustub 1. mail 2004. - *Postimees,* 2003, 16. 04 http://vana.www.postimees.ee/index.html?op=lugu&rubriik=49&id=97? 74&number=783 (04.04.2005).

48. U.S. House of Representatives, Committee on Financial Services, The European Union s Financial Services Action Plan. http://financialservices.house.gov/media/pdf/052202dd.pdf (04. 04. 2005).

49. Ungari kodakondsusreferendum kukkus läbi. - *Päevaleht,* 2004, 06. 12.

http://www.epl.ee/artikkel.php71D-280105 (05. 04. 2005).

50. Vabariigi Presidendi töökorra seadus - Riigi Teataja 1 osa, 2001, nr 43, art 240.

51. Vabariigi Presidendi valimise seadus - Riigi Teataja I osa, 1996, nr 30, art 595.

52. Valitsuse 2. septembri 2004. a korraldus nr 649-k "Riigi omanikuõiguste kaitsmine" - Riigi Teataja Lisa, 2004. nr 119, art 1861.

53. Vallaste, Eduard. Suur-Saksa riigi sünd. Tallinn: Eesti Kirjastus, 1942.

54. Vedler, Sulev. Sinjoorc Ernesto ja saatuslikud naised. - *Eesti Ekspress,* 2004, 26. 10.

http://www.ekspress.ee/viewdoc/
/60581015D7FA40B2C2256F390052FC7D (05. 04. 2005)

55. Vike-Freiberga sõidab 9. mail Moskvasse. - *Päevaleht,* 2005, 12. 01.

http://www.epl.ee/artikkel.php71D-282662 (05. 04. 2005).

56. Ühendus Vabariigi Eest - Res Publica põhikiri.

http://www.respublica.ee/
/7id=1077&PHPSESSID = d66e02fedl2e5b6112eb975cl296bffl (04.04.2005).

SUMMARY

The author of this book has set two main aims in his philosophical survey:

1) to explore the nature of the institution of citizenship and rigorousb analyze its modern usage in the legal acts of the Estonian Republic and in real-life situations;

2) to provide a theoretical base or certain principles on which the functioning of the state could be improved. This takes into account the purpose and meaning of the institution of citizenship in enabling the stale to operate in a way that best matches the interests of its citizens.

Defining the citizen by criteria that have been ascribed to him is vital because when analyzing the characteristics of modern so-called democratic states, including the frequent discontent of citizens towards the actions of state leaders, one reaches a conclusion that there must be at least one conceptual mistake that prevents the system from working flawlessly. This leads to a concatenation of failures in governing the state as well as the dissatisfaction of citizens. The author argues that the very treatment of the concept of the modern citizen is responsible for this mistake.

The first part of the book focuses on revealing the nature of the

institution of citizenship, taking into account the meaning of it in both the very early stages of the institution of the state and in the legal acts of the Republic of Estonia. It is an exposition of the main criteria that anyone wishing to be a citizen should match. In short, according to the author, these criteria are:

1) the ability to be a citizen - a set of physical and mental prerequisites which enable a person to adopt the main rights and duties of a citizen;

2) the will to be a citizen - a continuous and responsible fulfillment of those rights and duties;

3) personal characteristics, such as the faculty of reasoning, dignity and a sense of justice, which anyone wishing to be a citizen should possess in order to be able to fully adopt his rights and duties as a citizen in the common social setting - the state.

The author is convinced that by equating the meaning of a human being with that of a citizen, a loss of conceptual meaning is created for one of those words. Treating all human beings as citizens results in a poor quality of governance that is the source for all problems.

In the second part, examples are used to describe the problems in modern government that would be solved if the concept of the citizen proposed in this book were adopted and a true government of the citizens, by the citizens and for the citizens were created. This is one in which the holders of the main rights and duties of a citizen are the ones who actually deserve them.

Quoting from many renowned authors, the author of this book has tried to show the long-standing connection between the citizen and the state and describe the ideologies, or aspects of ideologies that deal with requirements for citizens. Among others, the reader will find references to Aristotle, Anton-Hansen Tammsaare and even Adolf Hitler. The writer attempts to find and point out the similarities between these otherwise so different worldviews as well as adds his own vision and a modern dimension to the topic. Hopefully the collection and presentation of the main assertions will provide a base for further discussion and research.

According to the modern view of the citizen that treats citizenship as a human right, the opposite of a citizen is a non-citizen, which almost equals

non-human and is therefore something bad. This is, in fact, not so - the opposite of a citizen of the state is an outer or inner enemy of the state. If the right to govern a state belonged to the ones qualified to be a citizen by the new, stricter criteria, life for the non-citizens would prove to be a lot more enjoyable as well. Real citizens who base their actions on the Constitution of a state will be interested in creating a legal system which would take into account the interests of everyone and would benefit all.

i

ENDAST

Sündisin 1. aprillil 1971. aastal Tartus muusikute perekonnas.

Lõpetasin Tartu 12. Keskkooli hõbemedaliga ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonna 1994. aastal *cum lande.* Ülikooli viimastel kursustel kuulusin "Tsiviilseadustiku üldosa seaduse" eelnõu ettevalmistamise töögruppi ning diplomitööna valmisid selle seaduse peatüki "Tehingud" kommentaarid, mis avaldati ka ajakirjas "Juridica".

1995. aasta kevadel läksin toonase justiitsministri ja minu ülikooliaegse juhendaja Paul Varuli kutsel tööle Justiitsministeeriumisse; esialgu ministeeriumi nõunikuna prokuratuuri alal ning juba sama aasta sügisest vastloodud õigusloome metoodika osakonna juhatajana. Osakonna ülesandeks sai tagada Vabariigi Valitsusele esitatavate õigustloovate aktide (seaduste ja Vabariigi Valitsuse määruste) eelnõude kõrge kvaliteet.

Minu lootus aidata kaasa Eesti Vabariigi õigusloome arengule täitus - osalesin paljude seaduste ja teiste õigustloovate aktide ettevalmistamisel ning eelkontrollil. Sel ajal langetasin ka enda jaoks tollal pöördumatuna tundunud otsuse, et jään Eesti Vabariigi avalikku teenistusse terveks eluks.

2003. aastaks, kui seisis ees liitumine Euroopa Liiduga, sai selgeks,

i

et minu põhimõtted ja sihid ei ühti riigis valitsevate jõudude omadega. Holokaustipäeva sisseviimist kritiseeriva artikli ("Postimees", 09.08.2002) järel soovitati mul senisest enam pöörata tähelepanu ametniku eetikakoodeksile, mis keelab vastuhaku valitsevale poliitikale, hoolimata sellest, kas see poliitika esindab rahva huve või mitte. Ka minu vastasseis Euroopa Liidule kui rahvusriikc neelavale impeeriumile ei ühtinud minu ülemuste tõekspidamistega. Nii lahkusin Justiitsministeeriumist, et oma mõtteid ausalt välja öelda. Liitusin Tallinnas Nõmme Raadio ümber koondunud radikaalidega, kelle soov on alati olnud tungida meie ühiskonna probleemide juurteni ning luua tervikuna toimiv Eesti Vabariik. Nii valmis ühe osana riigi tervikteooriast ka käesolev raamat. Viimastel aastatel olen püüdnud anda oma panuse ka taastuvencrgeetika arengusse, sest eks ole seegi tulevikule mõtleva ühiskonna loomulik osa.

Aastal 2003 jätkasin õpinguid Tallinna Pedagoogikaülikoolis (nüüdne Tallinna Ülikool) sotsiaalteaduskonna filosoofia osakonnas. Käesolev raamat on sel kevadel hindele "väga hea" kaitstud magistritöö "Kodanikust ja kodanikeriigist" veidi kohendatud variant. Töö kirjutamist juhendas professor Mart Raukas.

Alates aastast 2002 olen olnud ka Tartu Ülikooli Õigusinstituudi lepinguline lektor, et õpetada tulevastele õigusloojatcle "õigusloomekunsti" - normitehnikat.

Nagu elulugudes kombeks, peaks ka siin välja tooma oma senised, natukenegi avalikkuse ette jõudnud teod. Lisaks paljudele õigusaktide eelnõudele, mille koostamisel ma osalenud olen, tunnen rõõmu senini maailmas unikaalse elektroonilise Riigi Teataja ellukutsumisest. Vabariigi Valitsuse eelnõude kooskõlastamise infosüsteemi eÕigus loomisest ning osalemisest õigusalaste teoste "Viiekcclne õigussõnaraamat". "Normitehnika käsiraamat" ning "Õigusriigi printsiip ja normitehnika" koostamisel. Minu kirjutised on ilmunud ka ajakirjas "Aeg" ja iseseisvuslaste artiklite kogumikus "Muinasjutt neile, kes soovivad ära anda oma riigi".

Oma vaba aja tegemistest niipalju, et aastast 1990 olen üliõpilaskorporatsiooni Vironia liige ja pidanud seal aastate jooksul paljusid ameteid. 2001. aastal astusin Kaitseliidu Tallinna Maleva

Akadeemilisse Malevkonda ning täidan seal hetkel propagandapealiku kohuseid. Minu kodanikukohuseks reservlipnikuna on olla võimaliku sõja korral lahingkompanii tulctoetusrühma ülem ning hävitada vastase soomustchnikat. Loodan, et nii kaugele asjad siiski ei lähe...

SISUKORD